



НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ З СІМЕЙНОГО ПРАВА НААУ

(інформаційний дайджест новин у сфері сімейного права)
за I квартал 2021 року
Випуск 7



КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА НААУ
2021

ЗМІСТ:

I. НОВИНИ КОМІТЕТУ

1.1. Проведені Комітетом та за участі членів Комітету заходи у сфері сімейного права та короткий огляд їх змісту	4
--	---

2. НОВЕЛИ (АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ) ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Закони та інші нормативно-правові акти	8
2.2. Законопроекти	8

3. СУДОВА ПРАКТИКА

3.1. Позиції Конституційного Суду України та практика Верховного Суду	12
3.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя	12
3.1.2. Справи щодо стягнення аліментів	20
3.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини	28
3.1.4. Справи, пов'язані із міжнародним викраденням дітей	35
3.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав	40
3.1.6. Справи щодо видачі обмежувальних приписів	55
3.1.7. Справи щодо інших сімейно-правових спорів	62
3.1.8. Інші судові рішення	75
3.2. Практика Європейського суду з прав людини	87

4. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

4.1. Наукові публікації	89
4.2. Дисертації	89
4.3. Публікації, які не відносяться до розряду наукових	89

5. РІЗНЕ

5.1. Комітет презентував звіт за 2020 рік	90
5.2. Бюлетень Комітету з сімейного права НААУ за IV квартал 2020 року	90
5.3. Дайджест судової практики у сімейних справах про зміну імені, прізвища дитини у зв'язку з розірванням шлюбу, позбавленням батьківських прав	90
5.4. Відповіді членів Комітету на запитання адвокатів у межах рубрики Вищої школи адвокатури НААА #ВідповідіЛекторівВША	91

Відповідальний редактор Бюлетеню: Бобак О.В.

Редактори: Бузанов Д.В., Водоп'ян Т.В., Гаро Г.О., Гриценко Л.О., Денисова Т.С., Жидачек Т.М., Попіка І.А., Серишева О.С., Черемис А.В.

Контакти: 04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська, 3, 5-й поверх

Комітет з сімейного права НААУ

Голова Комітету: Гаро Г.О.

e-mail: g.garo@unba.org.ua

1. НОВИНИ КОМІТЕТУ

1.1. Проведені Комітетом та за участі членів Комітету заходи у сфері сімейного права та короткий огляд їх змісту

Базовий курс «Адвокат дитини»: основи дружнього до дітей правосуддя

Дата проведення: 16 січня 2021 року.

Місце проведення: офіс та онлайн-платформа ВША НААУ (м. Київ, вул. Борисоглібська 3, 6 поверх).

Лектори курсу: Ганна Гаро, Лариса Гретченко, Світлана Савицька, Павло Пархоменко, Ольга Поєдинок.



Курс успішно стартував у 2021 році та об'єднав учасників спільною метою розбудови в Україні цілісної системи захисту прав дітей, підвищення професійної кваліфікації у сфері захисту прав неповнолітніх та забезпечення високого рівня надання правової допомоги у справах за їх участі.

Базовий курс є першим кроком на шляху ювенальної спеціалізації адвокатів та початком реалізації багатомодульного правоосвітнього проекту «Адвокат дитини: від новачка до профі», в основу якого покладено кращий світовий досвід, міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх та національний комплексний підхід до реформування системи юстиції щодо дітей.

Вебінар Лариси Гретченко: «Судова практика у справах про булінг: відповідальність педагогів, учнів та батьків»

Дата проведення: 29 січня, 16 березня 2021 року.

Місце проведення: онлайн платформа ВША НААУ.



Під час вебінару розглянуто наступні питання:

- Адміністративну відповідальність учасників освітнього процесу за булінг (цькування);
- Ознаки булінгу в складі дисциплінарного проступку, службової бездіяльності, рішеннях чи діях учасників;
- Професійну відповідальність педагогічних працівників за булінг учня;
- Цивільно – правову відповідальність учасників освітнього процесу у справах, пов'язаних з булінгом;
- Огляд тематичної судової практики.

Вебінар Людмили Гриценко «Обмежувальні приписи - еволюція судової практики»

Дата проведення: 12 лютого 2021 року.

Місце проведення: офіс та онлайн-платформа ВША НААУ (м. Київ, вул. Борисоглібська 3, 6 поверх).



Під час вебінару розглянуто наступні питання:

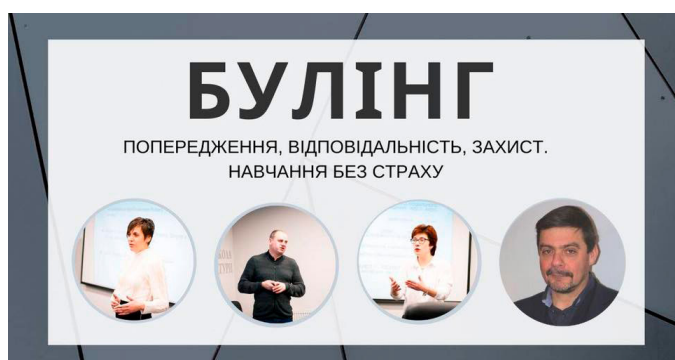
- Що таке домашнє насильство та в яких формах воно може проявлятися;
- Що таке обмежувальні приписи, і яка історія їх появи в національному законодавстві;
- Які норми матеріального та процесуального права регулюють обрання/продовження обмежувальних приписів;

- Еволюцію правових позицій ВС в справах про застосування/продовження обмежувальних приписів.

Навчальний курс: «Булінг: попередження, відповідальність, захист. Навчання без страху»

Дата проведення: 13–14 лютого 2021 року.
Місце проведення: офіс та онлайн-платформа ВША НААУ (м. Київ, вул. Борисоглібська 3, 6 поверх).

Лектори курсу: Гретченко Лариса, Михайло Дяденко, Роман Коваль, Уляна Ковна.



Антибулінговий навчальний курс охоплював дискусійні питання законодавчого врегулювання булінгу, педагогічних, психологічних та медичних наслідків цькування, юридичної відповідальності за його вчинення та приховування, перспективи та проблематику судового захисту, альтернативні способи врегулювання конфлікту, дієві методи попередження та ефективного захисту, а також роль адвоката у справах про цькування.

Вебінар Лариси Гретченко: «Найкращі інтереси дитини: актуальні питання судової практики»

Дата проведення: 19 лютого 2021 року.
Місце проведення: онлайн-платформа ВША НААУ

Під час вебінару розглянуто наступні питання:

- Концепцію забезпечення «най-кращих інтересів дитини» за міжнародним правом та національним законодавством;
- Найкращі інтереси дитини як ключовий елемент системи правосуддя, дружнього до дитини;
- Найкращі інтереси дитини через призму практики Європейського суду з прав людини;
- Принцип «найкращих інтересів дитини» у національній судовій практиці.



Вебінар:
Найкращі інтереси дитини:
актуальні питання судової
практики

Вебінар Лариси Гретченко: «Сімейні спори та шкільний конфлікт: у центрі уваги здоров'я дитини»

Дата проведення: 19 лютого 2021 року.
Місце проведення: онлайн-платформа ВША НААУ



Вебінар: Сімейні спори та шкільний
конфлікт: у центрі уваги здоров'я
дитини

Під час вебінару говорили про:

- Взаємопов'язаність медичних правовідносин за участі дитини з сімейними та у сфері освіти;
- Стан здоров'я дитини як вагомий чинник при вирішенні спорів між батьками;
- Особливості надання медичної та правової допомоги дітям, які потерпіли від домашнього насильства;
- Здоров'я дитини – об'єкт захисту у закладах освіти та організація медичного обслуговування дітей в освітньому процесі;
- Системний огляд тематичної судової практики у сімейних спорах, справах про домашнє насильство, булінг та інших.

Взяли участь у засіданні Керівного комітету проекту Ради Європи «Розвиток соціальних прав людини як ключовий чинник сталої демократії в Україні»: оцінка та пріоритети на майбутнє.

Дата проведення: 26 лютого 2021 року.

Заступник Голови Комітету Лариса Гретченко разом з Головою Комітету захисту прав людини Ганна Колесник та Головою Комітету з питань захисту осіб з інвалідністю Олександр Вознюк



взяли участь у засіданні Керівного комітету проекту Ради Європи «Розвиток соціальних прав людини як ключовий чинник сталої демократії в Україні»: оцінка та пріоритети на майбутнє 26 лютого 2021 року.

Основною метою заходу було проінформувати про результати діяльності проекту за 2020 рік, затвердити план дій на залишковий період його імплементації, обговорити можливі подальші спільні дії у сфері соціальних прав людини в Україні.

По завершенню основної частини партнери Проекту високо оцінили співпрацю у 2020 році та поділилися коментарями стосовно пріоритетів роботи на 2021 рік.

Вебінар Лариси Гретченко: «Булінг: Порядок реагування та відповідальність керівника закладу освіти»

Дата проведення: 01 березня 2021 року.
Місце проведення: онлайн-платформа ВША НААУ

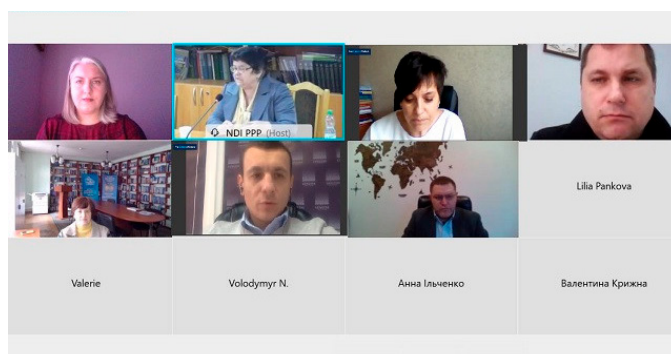



 Вебінар: Булінг: Порядок
 реагування та відповідальність
 керівника закладу освіти

Під час вебінару розглянуто наступні питання:

- Організацію антибулінгової роботи керівником закладу освіти;
- Порядок реагування на випадки булінгу (цькування);
- Відповідальність за булінг в закладі освіти;
- Судову практику: проблеми та перспективи.

Обговорення Концепції оновлення Цивільного кодексу України



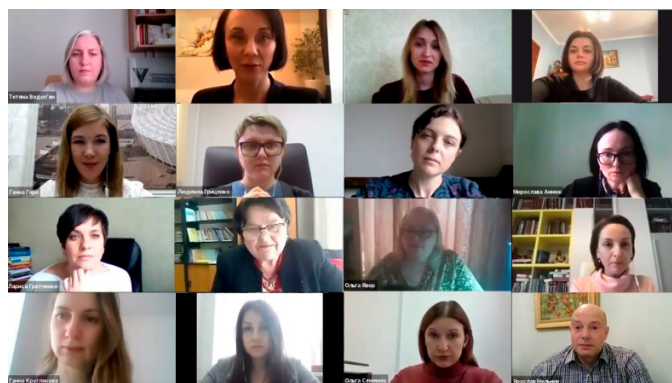
В НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук відбулася дискусія, яка була поділена на серію тематичних «круглих столів».

Заступники голови Комітету з сімейного права Світлана Савицька і Лариса Гретченко та член цього Комітету Тетяна Водоп'ян узяли участь у дискусії на тему: «Доцільність доповнення ЦК України книгою 7 «Сімейне право».

Деталі обговорення: <https://cutt.ly/TcpOp00>

Онлайн-круглий стіл на тему: «Пред'явлення позову про розірвання шлюбу під час вагітності та протягом одного року після народження дитини без обмежень: виклик чи потреба сучасності?»

Дата проведення: 31 березня 2021 року.
Місце проведення: онлайн-платформа Zoom



На початку заходу з вітальним словом виступила Голова Комітету з сімейного права Ганна Гаро, яка зазначила: «Комітет з сімейного права НААУ завжди тримає руку на пульсі в напрямку актуальних та можливих змін законодавства. А тому, дізнавшись про ідею законопроекту від колег з Асоціації жінок-юристок «Юрфем» спільно з народними депутатами щодо можливого скасування обмеження пред'явлення позову про розірвання шлюбу під час вагітності або протягом 1 року після народження дитини, а також не застосування заходів примирення

подружжя судом у тих випадках, коли є ознаки вчинення домашнього насильства, ми вирішили детально розібратися в таких питаннях:

- Чому законодавець передбачив період, коли позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений?
- Чи повинна жінка мати право розірвати шлюб у період вагітності або протягом 1 року після народження дитини, якщо вона просто цього бажає?
- Чи сприяє свобода розірвання шлюбу стабільності соціального інституту шлюбу?

Мета нашої зустрічі – детально розібрати всі питання, пов'язані із тематикою заходу, для напрацювання позиції з цього приводу, яку в подальшому надішлемо до компетентних та зацікавлених структур».

Деталі обговорення та Резолюція: <https://cutt.ly/lv9yHgb>
Публікація про захід у виданні "Закон і Бізнес": <https://cutt.ly/Bv9c7j9>

Крім того, члени Комітету активно працюють у напрямку створення наукових статей та науково-аналітичних матеріалів. Так, за період 1 кварталу 2021 року Комітетом з сімейного права було опубліковано наступні статті:

- 1 Фактичні шлюбні відносини: особливості набуття права власності на майно померлого.
Автор: Оксана Бобак, Член Комітету
<https://cutt.ly/rbKuh67>
- 2 Одруження особи, яка має ВІЛ: що потрібно знати нареченим.
Автор: Ольга Семенюк, Член Комітету
<https://cutt.ly/hbKuvpc>
- 3 Комітет з сімейного права НААУ: від цікавих ініціатив та актуальної проблематики до мрій Інтерв'ю Голови Комітету Ганни Гаро для видання "Закон і Бізнес".
<https://cutt.ly/nbKuQUG>

2. НОВЕЛИ (АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ) ЗАКОНОДАВСТВА

2.1. Закони та інші нормативно-правові акти

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» (Ланцаротської конвенції)

Дата прийняття: 18.02.2021

Набрання чинності: 17.03.2021

Метою прийняття Закону України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції) є зміни до законів України з питань захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства розроблені з метою імплементації положень Ланцаротської конвенції (статті 5, 19–21, 23, 26, 27, 32, 33 і 35), з урахуванням рекомендацій Ланцаротського комітету.

Повний текст закону за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#Text>.

2.2. Законопроекти

Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» щодо надання допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами та ефективного використання бюджетних коштів при фінансуванні одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка»

Номер, дата реєстрації: 5064 від 15.02.2021

Суб'єкт права законодавчої ініціативи:
Народний депутат України

Ініціатори законопроекту:
Мотовиловець Андрій Вікторович, Кравчук Євгенія Михайлівна, Коваль Ольга Володимирівна,

Колеснішин Сергій Валерійович, Фролов Павло Валерійович.

Головний комітет: Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики.

Інші комітети: Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, Комітет з питань молоді і спорту, Комітет з питань правової політики, Комітет з питань бюджету, Комітет з питань антикорупційної політики, Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу

Статус: Повернено з підписом Президента

3 пояснювальної записки:

Першочерговим завданням будь-якої держави є підтримка сімей під час вагітності, пологів та безпосередньо після народження дитини. На сьогоднішній день в законодавстві, що регламентує таку соціальну функцію держави як допомога сім'ям з дітьми, не закріплений відповідальний орган за призначення та виплату допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами. Постає очевидна необхідність на законодавчому рівні визначити даний орган (заклад), як наразі є для інших видів державної допомоги сім'ям з дітьми.

З іншого боку, нещодавно Верховною Радою України були внесені зміни до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» в контексті створення законодавчої платформи щодо регулювання процесу надання одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» та закупівлі товарів для комплектування відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» через електронну систему Prozorro. З метою здійснення більш ефективної процедури бюджетного фінансування та зниження витрат з Державного бюджету України даним законопроектом пропонується встановити вартість одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» у розмірі трьох прожиткових мінімумів та визначити кінцеву ціну в результаті аукціону.

Законопроектом передбачено визначення органів соціального захисту населення замість проживання батьків (усиновлювачів, опікуна, піклувальника) закладами, що призначають і здійснюють виплату (видачу) державної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, а також зниження навантаження на Державний бюджет через встановлення вартості одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» у розмірі трьох прожиткових мінімумів на 1 січня відповідного бюджетного року та подальше визначення кінцевої ціни в результаті аукціону.

Законопроектом передбачено, що допомога у зв'язку з вагітністю та пологами (крім допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами жінкам, зазначеним у частині другій статті 4 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»)

призначається і виплачується органами соціального захисту населення за місцем проживання батьків (усиновлювачів, опікуна, піклувальника). Також, з метою ефективної організації бюджетного фінансування вартість одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» встановлюється у розмірі трьох прожиткових мінімумів для дітей віком до 6 років, встановлених законом на 1 січня відповідного року.

Основним нормативно-правовим актом, яким регулюються порушені у законопроекті питання, є Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми». Прийняття законопроекту не потребує внесення змін до інших законів України.

Прийняття та реалізація законопроекту не потребує додаткових фінансових витрат з Державного бюджету України.

Реалізація проекту Закону створить більш сприятливі умови для підтримки жінок під час пологів та вагітності, для державного захисту новонароджених, а також сприятиме ефективному використанню бюджетних коштів при фінансуванні соціальної одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка». В результаті ми матимемо зниження видатків з Державного бюджету з метою реалізації закупівлі товарів для комплектування одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» через систему Prozorro. Електронний аукціон вестиме до пониження кінцевої ціни, однак це не матиме жодного негативного впливу на якість товарів. Якість кожного товару зазначена в технічних вимогах в тендерній документації та буде дотримана. В свою чергу, кінцева ціна визначатиметься в процесі аукціону.

Проект Закону про внесення зміни до статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» щодо звільнення від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування деяких транспортних засобів спеціального та спеціалізованого призначення, а також при набутті права власності на легкові автомобілі особами з інвалідністю, сім'ями з дітьми з інвалідністю, багатодітними сім'ями, прийомними сім'ями та дитячими будинками сімейного типу»

Номер, дата реєстрації: 5209-2 від 25.03.2021

Суб'єкт права законодавчої ініціативи:
Народний депутат України

Ініціатори законопроекту: Королевська Наталія Юріївна, Мороз Володимир Вікторович, Солод Юрій Васильович, Гнатенко Валерій Сергійович, Кальцев Володимир Федорович.

Головний комітет: Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

Інші комітети: Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики, Комітет з питань транспорту та інфраструктури,

Комітет з питань правоохоронної діяльності, Комітет з питань екологічної політики та природокористування, Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, Комітет з питань економічного розвитку, Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, Комітет з питань правової політики, Комітет з питань бюджету, Комітет з питань антикорупційної політики, Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу.

Статус: Надано для ознайомлення

3 пояснювальні записки:

На розгляд Верховної Ради України Урядом внесено проект Закону України «Про внесення зміни до статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» щодо звільнення від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування при першій державній реєстрації деяких транспортних засобів спеціального та спеціалізованого призначення» (реєстр. № 5209) та альтернативний проект Закону «Про внесення зміни до пункту 7 статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» щодо звільнення від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування при першій державній реєстрації деяких транспортних засобів спеціального та спеціалізованого призначення» (реєстр. № 5209-1).

Законопроектом реєстр. № 5209 пропонується внести зміну до статті 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та виключити суб'єктів (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні особи публічного права) від обов'язку справляння збору на обов'язкове державне пенсійне страхування деяких транспортних засобів спеціального та спеціалізованого призначення (рятувальні транспортні засоби, санітарні транспортні засоби, автомобілі швидкої допомоги, транспортні засоби для перевезення пацієнтів, поліцейські автомобілі, транспортні засоби для перевезення в'язнів, транспортні засоби служб соціальної допомоги) при першій державній реєстрації.

Альтернативним законопроектом реєстр. № 5209-1 передбачено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також сім'ї з дітьми з інвалідністю не будуть сплачувати збір при набутті права на автомобілі швидкої допомоги та шкільні автобуси.

Як визначено у супровідних документах до проекту реєстр. № 5209, його розроблено з метою зменшення витрат органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права на здійснення першої державної реєстрації деяких транспортних засобів спеціального та спеціалізованого призначення (рятувальні транспортні засоби, санітарні транспортні засоби, автомобілі швидкої допомоги, транспортні засоби для перевезення пацієнтів, поліцейські автомобілі, транспортні засоби для перевезення в'язнів, транспортні засоби служб соціальної допомоги).

Проект Закону має на меті зменшити витрати органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

юридичних осіб публічного права на здійснення першої державної реєстрації деяких транспортних засобів спеціального та спеціалізованого призначення (на автомобілі швидкої допомоги, санітарні транспортні засоби, транспортні засоби для перевезення пацієнтів, транспортні засоби служб соціальної допомоги та шкільні автобуси), а також звільнення від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування сімей з дітьми з інвалідністю, багатодітних сімей, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей у разі набуття права власності на легкові автомобілі.

Законопроектом пропонується внести зміну до статті 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

На відміну від законопроектів реєстр. № 5209 та реєстр. № 5209–1 пропонується не тільки зменшити витрати органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права на здійснення першої державної реєстрації деяких транспортних засобів спеціального та спеціалізованого призначення (на автомобілі швидкої допомоги, санітарні транспортні засоби, транспортні засоби для перевезення пацієнтів, транспортні засоби служб соціальної допомоги та шкільні автобуси), а також додатково пропонується звільнити від сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування у разі набуття права власності на легкові автомобілі: сімей з дітьми з інвалідністю, багатодітних сімей, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей.

Реалізація законодавчого акта призведе до збільшення можливості набуття органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними особами публічного права придбання транспортних засобів спеціального та спеціалізованого призначення (автомобілів швидкої допомоги, санітарних транспортних засобів, транспортних засобів для перевезення пацієнтів, транспортних засобів служб соціальної допомоги та шкільних автобусів), що сприятиме підвищенню рівня надання медичної допомоги та доставки дітей до школи, особливо у сільській місцевості, та підвищення рівня соціального захисту сімей з дітьми з інвалідністю, багатодітних сімей, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей.

Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення захисту права власності та інших речових прав на нерухоме майно, що належать дітям та підопічним особам)

Номер, дата реєстрації: 5229 від 12.03.2021

Суб'єкт права законодавчої ініціативи:
Народний депутат України

Ініціатор законопроекту: Фіріс Ігор Павлович

Головний комітет: Комітет з питань правової політики.

Інші комітети: Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики, Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, Комітет з питань економічного розвитку, Комітет з питань молоді і спорту, Комітет з питань бюджету, Комітет з питань антикорупційної політики, Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу.

Статус: Надано пропозиції

3 пояснювальні записки:

Чинні станом на даний час редакції статей Цивільного та Сімейного кодексів України, які регулюють питання управління майном дитини та підопічного містять вузький перелік правочинів, згоду на вчинення яких батьки (усиновлювачі) або опікун мають отримати в органах опіки та піклування.

Практика застосування цих положень свідчить про їх недосконалість, що призводить до частого порушення прав дітей (особливо малолітніх) та підопічних при вчиненні батьками (усиновлювачами) або опікунами правочинів щодо належних їм майнових прав, цінного майна, особливо нерухомого, а також транспортних засобів.

Зважаючи на це, станом на даний час є необхідність у розширенні переліку правочинів, згоду на вчинення яких необхідно буде отримати у органів опіки та піклування.

З цієї метою пропонується узгодити між собою статті 31 та 71 Цивільного кодексу України, 177 Сімейного кодексу України, статтю 17 Закону України «Про охорону дитинства».

Так, серед основних нововведень є те, що опікун не має права вчиняти без дозволу органів опіки та піклування договори, на підставі яких набуваються, змінюються або припиняються речові права, що підлягають державній реєстрації та конкретизувати дану вимогу для договорів оренди, емфітевзису, суперфіцію, договору про встановлення земельного сервітуту, оскільки, діючи редакція статті 71 ЦК

України не відповідає статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на об'єкти нерухомого майна та їх обтяжень», якою передбачається саме проведення державної реєстрації речових прав за договорами, а не договорів.

Також розширюється перелік майна, щодо якого забороняється без дозволу органів опіки та піклування здійснювати поділ, обмін, відчуження, передбачивши будь-яке нерухоме майно, в тому числі об'єкти незавершеного будівництва, а не лише житло.

Крім цього, для захисту прав та інтересів дітей не тільки щодо житлових приміщень, а і щодо нежитлових, вносяться відповідно зміни до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», оскільки ряд нежитлових приміщень можуть бути переобладнані під житлові, і можуть використовуватись під житло, наприклад, садовий будинок можливо перевести у житловий, об'єкт незавершеного

будівництва можна добудувати і експлуатувати, як житло тощо.

Слід відзначити, що є нетипові випадки при проведенні державним реєстратором державної реєстрації припинення або зміни права власності дітей, інших речових прав дітей, похідних від права власності, які неможливо передбачити.

Зважаючи на це, необхідно надати державному реєстратору при здійсненні реєстраційних дій повноваження вимагати надання дозволу органу опіки та піклування на проведення державної реєстрації прав на нерухоме майно, яке належить малолітнім та неповнолітнім дітям, а також особам, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Такий правовий механізм дозволить державному реєстратору здійснювати захист прав дітей та інших осіб при проведенні реєстраційних дій, оскільки, державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень – офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Метою даного проекту є законодавче забезпечення посилення захисту прав та інтересів дітей та підопічних при вчиненні батьками (усиновлювачами) або опікунами від їх імені або в їх інтересах правочинів, які мають важливе значення, шляхом закріплення обов'язку отримувати згоду органів опіки та піклування на вчинення відповідних правочинів, а також передбачити обов'язок державного реєстратора при вчиненні відповідних реєстраційних дій перевіряти наявність відповідної згоди.

Пропозиції та зауваження до законопроекту «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу»

Члени Комітетів НААУ з сімейного права, трудового права, адміністративного права та процесу здійснили правовий аналіз законопроекту «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу» (реєстр. № 4306 від 02.11.2020).

Метою і завданням цього законопроекту є захист учасників трудових відносин від різних форм мобінгу і встановлення адміністративної відповідальності за такі дії.

Перегляд пропозицій та зауважень: <https://cutt.ly/9cpnyJf>

Пропозиції та зауваження до законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей»

Комітетом з сімейного права спільно з Комітетом законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності й Комітетом з цивільного права та процесу НААУ здійснено правовий аналіз проекту Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей” реєстр. № 3587 від 03.06.2020.

Перегляд пропозицій та зауважень: <https://cutt.ly/3cpUZAaw>

3. СУДОВА ПРАКТИКА

3.1. Позиції Конституційного Суду України та практика Верховного Суду

3.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

Постанова Верховного Суду України від 16.01.2021 року у справі № 754/9529/17 (провадження № 61-5026св19)

Відповідач, посилаючись на те, що спірна частина квартири є його особистим майном, а тому вона не підлягає поділу між подружжям, не надав належних та допустимих доказів на підтвердження вказаних обставин, натомість не заперечував, що кошти, отримані в борг за договором позики, використані для придбання квартири, тобто в інтересах сім'ї, та на час розгляду справи не повернуті позикодавцю.

Доводи касаційної скарги про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно визнав за позивачем право власності на 1/4 частину спірної квартири, не поклавши на неї зобов'язання з повернення відповідної частини боргу за договором позики, також не заслуговують на увагу, оскільки відповідно до частини першої статті 367 ЦПК України суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги.

У липні 2017 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про поділ спільного майна подружжя, посилаючись на те, що з 05 вересня 2003 року вона перебуває з відповідачем у зареєстрованому шлюбі. В період шлюбу сторони за спільні кошти придбали рухоме та нерухоме майно, яке підлягає поділу між ними з врахуванням того, що їх спільний син, проживає разом з нею. Тому позивачка просила поділити між нею та відповідачем рухомі речі, а також визнати за нею право власності на 1/2 спільної квартири.

Рішенням Деснянського районного суду міста Києва від 20 грудня 2018 року позов задоволено частково. Визнано за позивачкою в порядку поділу майна подружжя право власності на витребувані рухомі речі, проте щодо поділу квартири – відмовлено.

Відмовляючи в задоволенні позову в частині поділу квартири, місцевий суд мотивував своє рішення тим, що спірна квартира придбана за особисті кошти відповідача, а відтак є його особистим майном і не підлягає поділу між подружжям. Задовольняючи позовні вимоги в частині поділу іншого майна, суд першої інстанції виходив з того, що це майно є спільною сумісною власністю подружжя, оскільки було придбане за спільні кошти та в інтересах сім'ї.

Постановою Київського апеляційного суду від 19.02.2019 року апеляційну скаргу позивачки задоволено частково, рішення Деснянського районного суду міста Києва від 20 грудня 2018

року в частині відмови в задоволенні позову про поділ квартири скасовано та в цій частині ухвалено нове рішення, яким в порядку поділу майна подружжя: визнано за позивачкою право власності на 1/4 частину квартири, а за відповідачем – право власності на 3/4 частини квартири.

Судове рішення апеляційного суду мотивоване тим, що половина вартості спірної квартири була оплачена грошовими коштами, які відповідач отримав від продажу своєї особистої квартири, а відтак 1/2 частина спірної квартири є його особистою власністю. Щодо іншої 1/2 частини квартири, то грошові кошти, витрачені на її придбання, отримані відповідачем у борг на підставі договору позики від 08 вересня 2006 року, який укладений в інтересах сім'ї, грошові кошти були дійсно витрачені на придбання спірної квартири, в ній сторони проживали разом з сином, а відтак 1/2 частина цієї квартири є спільним майном подружжя та підлягає поділу між сторонами в рівних частинах.

Відповідач не погодився із рішенням суду апеляційної інстанції, а тому подав касаційну скаргу, в якій просив скасувати постанову Київського апеляційного суду від 19.02.2019 року, а рішення Деснянського районного суду міста Києва від 20.12.2018 року залишити в силі.

Позиція Верховного Суду та нормативно – правове обґрунтування

Вирішуючи спори між подружжям про поділ майна, необхідно встановлювати обсяг спільно нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясовувати джерело і час придбання зазначеного майна. Спільною сумісною власністю подружжя, що підлягає поділу, можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені з цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з подружжя вони були придбані чи внесені грошовими коштами, якщо інше не встановлено шлюбним договором чи законом.

Належність майна до об'єктів права спільної сумісної власності визначено статтею 61 СК України, згідно з частиною третьою якої, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Норма частини третьої статті 61 СК України кореспондує частині четвертій статті 65 СК України, яка передбачає, що договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

За таких обставин за нормами сімейного законодавства умовою належності того майна, яке одержане за договором, укладеним одним із подружжя, до об'єктів спільної сумісної власності подружжя є визначена законом мета укладення договору – інтереси сім'ї, а не власні, не пов'язані з сім'єю інтереси одного з подружжя.

До складу майна, що підлягає поділу, входить загальне майно, наявне у подружжя на час розгляду справи, і те, що знаходиться у третіх осіб.

Розглядаючи спір, який виник між сторонами у справі, апеляційний суд правильно визначився з характером спірних правовідносин та нормами матеріального права, які підлягають застосуванню, повно та всебічно дослідив наявні у справі докази і дав їм належну оцінку згідно зі статтями 76–78, 81, 89, 368 ЦПК України, правильно встановив обставини справи, внаслідок чого ухвалив законне й обґрунтоване судове рішення, яке відповідає вимогам матеріального та процесуального права.

Аргументи касаційної скарги про те, що ухвалюючи оскаржуване рішення, суд апеляційної інстанції не з'ясував джерело коштів, які витрачені на придбання спірної частини квартири, при тому, що сам по собі факт її придбання в період шлюбу не є безумовною підставою для надання такому майну статусу спільної сумісної власності подружжя, не заслуговують на увагу, оскільки відповідно до частини першої статті 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором, при цьому тягар доказування обставин, необхідних для спростування вказаної презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Разом з тим відповідач, посилаючись на те, що спірна частина квартири є його особистим майном, а тому вона не підлягає поділу між подружжям, не надав належних та допустимих доказів на підтвердження вказаних обставин, натомість не заперечував, що кошти, отримані в борг за договором позики, використані для придбання квартири, тобто в інтересах сім'ї, та на час розгляду справи не повернуті позикодавцю.

Доводи касаційної скарги про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно визнав за позивачем право власності на 1/4 частину спірної квартири, не поклавши на неї зобов'язання з повернення відповідної частини боргу за договором позики, також не заслуговують на увагу, оскільки відповідно до частини першої статті 367 ЦПК України суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги.

Враховуючи, що обставини укладення договору позики та визначення розміру боргу не були предметом дослідження судами, вказані доводи касаційної скарги по своїй суті зводяться до необхідності переоцінки доказів, що згідно з положеннями статті 400 ЦПК України не належить до повноважень суду касаційної інстанції. Встановлення обставин справи, дослідження та оцінка доказів є прерогативою судів першої та апеляційної інстанцій, а суд касаційної інстанції не наділений повноваженнями втручатися в оцінку доказів.

Тому Верховний Суд залишив касаційну скаргу відповідача без задоволення.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94328349>.

Постанова Верховного Суду від 09.02.2021 року у справі № 127/18808/18 (провадження № 61-10021св19)

Верховний суд України прийшов до висновків, що предмет інвестиційних договорів, укладених дочкою сторін, не може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя та не підлягає поділу як майно подружжя, оскільки під час укладення вказаних договорів дочка була неповнолітньою, не мала власних доходів, а позивач та відповідач, які є її батьками, перебували у шлюбі, що свідчить про те, що майнові права за інвестиційними договорами є спільною сумісною власністю подружжя, а зазначення в цих договорах дочки як «Інвестора» має формальний характер.

Аргументи касаційної скарги про те, що грошові кошти на придбання квартир за інвестиційними договорами неповнолітня дочка отримала в подарунок від бабусі, є неспроможними, так як для належного підтвердження цього факту необхідно надати докази вчинення правочину – дарування. Допустимим доказом цих обставин може бути договір дарування в письмовій формі, адже в усній формі договір дарування можна укласти щодо предметів особистого користування та побутового призначення. Договір дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує п'яти десятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню (частина п'ята статті 719 ЦК України).

Показання свідка не є належним доказом на підтвердження укладення договору дарування.

У липні 2018 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача, третя особа – Товариство з обмеженою відповідальністю «Будмонтажпроект» (далі – ТОВ «Будмонтажпроект») про поділ майна подружжя та визнання права власності на 1/2 частку майна, посилаючись на те, що з 10 серпня 1991 року по 07 липня 2016 року він перебував у зареєстрованому шлюбі з відповідачем в них народилася дочка. 22 вересня 2015 між їхньою неповнолітньою дочкою та ТОВ «Будмонтажпроект» було укладено два інвестиційні договори № 33 та № 34, об'єктами яких були дві однокімнатні квартири в 10-ти поверховому житловому будинку. На виконання умов указаних договорів згідно з квитанціями до прибуткового касового ордера від 22 та 25 вересня 2015 року № 298, № 307 внесено суму в розмірі 550 550 грн та 446 284 грн. Кошти на придбання житла в розмірі 42 200 доларів США були отримані ним у позику в інтересах сім'ї від позикодавця 16 червня 2014 року. Враховуючи викладене, позивач просив: визнати об'єктом спільної власності подружжя майнові права на квартири, в порядку поділу майна подружжя визнати за ним право власності на 1/2 майнових права на вказані квартири.

Рішенням Вінницького міського суду Вінницької області від 21 грудня 2018 року позов задоволено. Визнано об'єктом спільної власності подружжя майнові права на квартири. В порядку

поділу майна визнано за позивачем право власності на 1/2 майнових прав на квартири.

Рішення місцевого суду мотивоване тим, що спірні майнові права на квартири є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, а тому позивач має право на 1/2 їх частини.

Постановою Вінницького апеляційного суду від 23 квітня 2019 року апеляційну скаргу відповідача та їх спільної з позивачем дочки залишено без задоволення, а рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 21 грудня 2018 року – без змін.

Судове рішення апеляційного суду мотивоване тим, що висновки місцевого суду по суті вирішеного спору є правильними, підтверджуються наявними у справі доказами, яким суд дав належну правову оцінку. Доводи апеляційної скарги не спростовують цих висновків і не свідчать про порушення судом норм матеріального та процесуального права. Майнові права за інвестиційними договорами є спільною сумісною власністю подружжя, а зазначення в інвестиційних договорах дочки як «Інвестора», має формальний характер.

Позиція Верховного Суду та нормативно – правове обґрунтування

У травні 2019 року відповідачем була подана касаційна скарга, яка мотивована тим, що інвестиційні договори укладені між ТОВ «Будмонтажпроект» та неповнолітньою дочкою подружжя, тобто квартири придбавалися дочкою, а не подружжям. Зважаючи на це, предмет інвестиційних договорів не може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя та не підлягає поділу між ними. Жодного належного, достатнього та достовірного доказу того, що саме позивач здійснював купівлю (інвестування будівництва) квартир, в матеріалах справи немає, що вказує на незаконність та необґрунтованість судових рішень. Судами безпідставно не враховано того факту, що гроші за інвестиційними договорами були сплачені саме дочкою, яка отримала такі кошти в подарунок від бабусі для придбання квартир. Визнання права власності на 1/2 частку майнових прав є неможливим, оскільки квартири і майнові права на них не є тотожними поняттями. Судами не прийнято до уваги, що інвестиційні договори не виконані в повному обсязі, частина вартості квартир залишена неоплаченою, проте суди, не зважаючи на це, визнали за позивачем право власності на 1/2 майнових прав без будь-яких зобов'язань щодо здійснення доплат, що є неприпустимим.

Відповідно до частини першої статті 173 Сімейного кодексу України (далі – СК України) батьки і діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна.

Положення вказаної частини цієї статті мають характер презумпції і встановлюють загальні засади правового режиму майна, яке знаходиться у власності батьків і дітей. Метою такого позитивного регулювання є внесення визначеності у майновий статус зазначених осіб з тим, щоб не допустити виникнення спорів про належність майна між батьками і дітьми.

Згідно з частиною другою статті 173 СК України при вирішенні

спору між батьками та малолітніми, неповнолітніми дітьми, які спільно проживають, щодо належності їм майна вважається, що воно є власністю батьків, якщо інше не встановлено судом.

Зазначена презумпція заснована на тому, що за загальним правилом малолітні та неповнолітні діти, як правило, не мають самостійного заробітку чи іншого доходу, який дозволяв би їм претендувати на частку у майні сім'ї. Тому вважається, що при вирішенні спору малолітні та неповнолітні особи повинні довести, що майно є їх індивідуальною власністю.

Отже, інститут шлюбу передбачає виникнення між подружжям тісного взаємозв'язку. Характер такого зв'язку не завжди дозволяє однозначно встановити, коли саме у відносинах з третіми особами кожен з подружжя виступає у власних особистих інтересах, а коли діє в інтересах сім'ї.

Доводи касаційної скарги про те, що предмет інвестиційних договорів, укладених дочкою сторін, не може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя та не підлягає поділу як майно подружжя, не заслуговують на увагу, оскільки під час укладення вказаних договорів дочка була неповнолітньою, не мала власних доходів, а позивач та відповідач, які є її батьками, перебували у шлюбі, що свідчить про те, що майнові права за інвестиційними договорами є спільною сумісною власністю подружжя, а зазначення в цих договорах дочки як «Інвестора» має формальний характер.

Аргументи касаційної скарги про те, що грошові кошти на придбання квартир за інвестиційними договорами неповнолітня дочка отримала в подарунок від бабусі, є неспроможними, так як для належного підтвердження цього факту необхідно надати докази вчинення правочину – дарування. Допустимим доказом цих обставин може бути договір дарування в письмовій формі, адже в усній формі договір дарування можна укласти щодо предметів особистого користування та побутового призначення. Договір дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує п'яти десятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню (частина п'ята статті 719 ЦК України). Показання свідка не є належним доказом на підтвердження укладення договору дарування.

Тому, Верховний Суд прийняв рішення залишити касаційну скаргу відповідача без задоволення.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94904916>.

Постанова Верховного Суду від 03.02.2021 року у справі № 630/637/17 (провадження № 61-9808св18)

Новостворене нерухоме майно набуває юридичного статусу житлового будинку та стає предметом поділу спільно набутого майна подружжя після прийняття його до експлуатації і з моменту державної реєстрації права власності на нього.

У листопаді 2017 року позивач звернувся до суду з позовом, який уточнив у процесі розгляду справи, до відповідача

про поділ спільного майна подружжя, посилаючись на те, що він перебував з відповідачем у зареєстрованому шлюбі з 01 листопада 1986 року по 28 липня 2016 року. За час перебування у шлюбі сторони отримали під забудову земельні ділянки, на яких побудували будинок. На час пред'явлення позову будівництво було завершене, проте, щоб уникнути поділу, відповідач відмовляється вводити житловий будинок в експлуатацію та оформлювати право власності на нього. Враховуючи викладене, позивач просив визнати право спільної сумісної власності сторін на домоволодіння в рівних частках, а саме визнати за ним та відповідачем право власності по 1/2 частині на незавершений будівництвом житловий будинок разом з господарськими будівлями та спорудами і визнати за кожним з колишнього подружжя право власності на 1/2 частину земельної ділянки.

Рішенням Люботинського міського суду Харківської області від 21.06.2018 року в задоволенні позову відмовлено.

Рішення місцевого суду мотивоване тим, що житловий будинок є самочинним будівництвом, а тому не підлягає поділу між сторонами, оскільки, не будучи житловим будинком з юридичної точки зору, об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів, тобто речей як предметів матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки, тобто є майном, яке за умов, передбачених законом, може належати на праві спільної сумісної власності подружжю і з дотриманням будівельних норм і правил підлягати поділу між ними.

Постановою Харківського апеляційного суду від 04 квітня 2019 року апеляційну скаргу позивача задоволено. Рішення Люботинського міського суду Харківської області від 21 червня 2018 року скасовано та ухвалено нове судове рішення, яким позов задоволено. Визнано право спільної сумісної власності на незавершений будівництвом житловий будинок разом з господарськими будівлями та визнано право власності по 1/2 частині кожного в рівних частках за позивачем та відповідачем.

Судове рішення апеляційного суду мотивоване тим, що за позовом дружини, членів сім'ї забудовника, які спільно будували будинок, суд має право здійснити поділ об'єкта незавершеного будівництва, якщо, враховуючи ступінь його готовності, можна визначити окремі частини, що підлягають виділу, і технічно можливо довести до кінця будівництво зазначеними особами. Враховуючи ступінь готовності житлового будинку, що складає 88 відсотків, суд першої інстанції помилково вважав, що спірний житловий будинок на час розгляду справи є лише сукупністю будівельних матеріалів, про поділ яких позивачем не заявлялося, а тому безпідставно відмовив у задоволенні позову про визнання житлового будинку спільною сумісною власністю подружжя та у визнанні за сторонами права власності по 1/2 його частині. Задовольняючи позов у частині визнання права спільної сумісної власності подружжя на спірну земельну ділянку, апеляційний суд виходив з того, що земельну ділянку під будівництво будинку відповідачем отримала у власність в 1996 році під час перебування у шлюбі, а тому відповідно до статті 22 Кодексу про шлюб та сім'ю України (далі - КпШС України) і статті 16 Закону України «Про власність» вона також належить до спільної сумісної власності подружжя і підлягає поділу між сторонами.

Позиція Верховного Суду та нормативно – правове обґрунтування

Виходячи з аналізу чинного законодавства та враховуючи характерні ознаки незавершеного будівництва, слід визнати, що об'єкт будівництва (об'єкт незавершеного будівництва) - це нерухома річ особливого роду: її фізичне створення розпочато, однак не завершено.

Вирішуючи питання про виникнення, зміну та припинення суб'єктивних цивільних прав стосовно об'єкта незавершеного будівництва, потрібно враховувати особливості та обмеження, встановлені законодавчими актами.

Новостворене нерухоме майно, будівництво якого здійснено в передбаченому законом порядку, набуває юридичного статусу житлового будинку після прийняття його до експлуатації і з моменту державної реєстрації права власності на нього.

До цього об'єкт незавершеного будівництва є сукупністю будівельних матеріалів як речей матеріального світу, як у зібраному виді (конструкції, окремі елементи об'єкта незавершеного будівництва, чи сам об'єкт у цілому в залежності від ступеня готовності), так і у вигляді окремих видів будівельних матеріалів, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки. Зазначене не свідчить про те, що не будучи житловим будинком у юридичному аспекті, об'єкт незавершеного будівництва не може бути поділений за позовом одного із подружжя. Аналіз положень статей 181, 331 ЦК України дає підстави для висновку, що об'єкт незавершеного будівництва може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя із визначенням часток, а тому суд має право здійснити поділ такого об'єкта, якщо, враховуючи ступінь його готовності, можна визначити окремі частини, що підлягають виділу, і технічно можливо довести до кінця будівництво.

Таким чином, для визнання об'єкта незавершеного будівництва об'єктом права спільної сумісної власності подружжя необхідно встановити, чи не відноситься такий об'єкт до самочинного будівництва, оскільки, якщо будівництво є самочинним, то визнати право власності на нього як на об'єкт незавершеного будівництва неможливо.

У постанові Верховного Суду України від 09 грудня 2015 року у справі № 6-814цс15 зроблено висновок про те, що «відповідно до положень статей 6, 17 Земельного кодексу України 1992 року, Декрету Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року № 15 «Про приватизацію земельних ділянок», Порядку передачі земельних ділянок у приватну власність громадян (затверджений наказом Державного комітету України по земельних ресурсах від 15 лютого 1993 року № 10) і статті 22 КпШС України, які були чинними на час приватизації спірної земельної ділянки, земельна ділянка, одержана громадянином у період шлюбу в приватну власність для будівництва та обслуговування жилого будинку й господарських будівель, ведення особистого підсобного господарства, садівництва, дачного і гаражного будівництва, є його власністю, а не спільною сумісною власністю подружжя, оскільки йдеться не про майно, нажите подружжям у шлюбі, а про одержану громадянином частку у земельному фонді. Разом з тим,

виходячи зі статті 30 Земельного кодексу України 1992 року, згідно з якою при переході права власності на будівлю і споруди разом з цими об'єктами переходить і право власності на земельну ділянку без зміни її цільового призначення, у разі будівництва подружжям на земельній ділянці будівель і споруд право власності на земельну ділянку відповідно виникає й в учасників спільної власності на ці будівлі та споруди. Аналогічне право в учасників спільної власності на будівлі і споруди виникає при приватизації земельних ділянок, на яких останні знаходяться».

Встановивши, що спірне домоволодіння є самочинним будівництвом, і що позивач не надав належних та допустимих доказів на спростування цих обставин, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що на зазначене майно не може бути визнано право власності як на об'єкт

При цьому, оскільки за неможливості визнання за сторонами в рівних частках права власності на житловий будинок відсутні й підстави для поділу спірної земельної ділянки, то місцевий суд правильно відмовив у задоволенні заявлених позовних вимог в повному обсязі.

Тому, Верховний Суд прийняв рішення задовольнити касаційну скаргу відповідача.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94737713>.

Постанова Верховного Суду від 20.01.2021 року у справі № 522/8663/17 (провадження № 61-14387св19)

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу.

У травні 2017 року позивачка звернулася до суду із позовом до відповідача про поділ майна подружжя. Позовна заява мотивована тим, що з 11 квітня 1998 року вона перебувала у зареєстрованому шлюбі з відповідачем, від якого мають двох дітей. Рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 23 листопада 2015 року шлюб між сторонами було розірвано, діти залишилися проживати з нею. За час шлюбу відповідач придбав у рівних частках нежилі приміщення.

Позивачка вважала вказане майно об'єктом спільної сумісної власності подружжя, однак сторонами у добровільному порядку не досягнуто згоди щодо його поділу. Крім того, вказувала, що при поділі майна її частка повинна бути збільшена, оскільки відповідач не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, витрачав майно на шкоду інтересам сім'ї, а також у зв'язку з тим, що з нею проживають неповнолітні діти, аліменти вони не отримують.

На підставі вказаного позивачка просила суд визнати за нею у порядку поділу майна подружжя право власності на нежилі приміщення у розмірі 1/2 частки; припинити право спільної сумісної власності подружжя на нежилі приміщення.

власності на нежилі приміщення у розмірі 1/2 частки; припинити право спільної сумісної власності подружжя на нежилі приміщення.

Рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 12 червня 2017 року позов задоволено. Визнано за позивачем у порядку поділу майна подружжя право власності на 1/2 частки нежилых приміщень та припинено право спільної сумісної власності подружжя.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що за час шлюбу сторонами за спільні кошти було придбано спірне нерухоме майно, яке відповідно до статей 60, 74 СК України є їх спільною сумісною власністю, а згідно зі статтею 70 СК України їх частки у цьому майні є рівними. Разом з тим, оскільки відповідач визнає позов, то відповідно до частини другої статті 70 СК України наявні підстави для відступлення від засад рівності часток подружжя.

Не погодившись із рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 12 червня 2017 року, акціонерне товариство «Універсал Банк» подало апеляційну скаргу на це судові рішення, вказуючи на те, що товариство не брало участі у справі, однак суд вирішив питання про його права, свободи, інтереси та обов'язки, оскільки рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 14 квітня 2016 року з урахуванням рішення Апеляційного суду Одеської області від 18 серпня 2016 року, із відповідача на користь АТ «Універсал Банк» стягнуто заборгованість за кредитним договором у розмірі 195 054,80 дол. США, що за курсом Національного банку України становить 4 970 674,51 грн, з урахуванням вказаного подання позивачкою цього позову про поділ майна подружжя, який визнаний відповідачем, є намаганням сторін уникнути виконання боргових зобов'язань за вказаним судовим рішенням.

Постановою Одеського апеляційного суду від 03 липня 2019 року апеляційне провадження за апеляційною скаргою АТ «Універсал Банк» на рішення Приморського районного суду м. Одеси від 12 червня 2017 року закрито.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що АТ «Універсал Банк», який є кредитором відповідача, не надав суду доказів на підтвердження того, що оскаржуване рішення суду першої інстанції порушує його законні права та інтереси, при цьому наявність боргових зобов'язань одного з подружжя не позбавляє права на поділ спільного майна.

Позиція Верховного Суду та нормативно – правове обґрунтування

Закриваючи апеляційне провадження за апеляційною скаргою АТ «Універсал Банк» на рішення Приморського районного суду м. Одеси від 12 червня 2017 року, суд апеляційної інстанції виходив із того, що місцевим судом при ухваленні оскаржуваного судового рішення не вирішувалося питання права, свободи, інтереси та обов'язки банку.

З таким висновком суду апеляційної інстанції погодитися не можна з огляду на наступне.

Відповідно до статті 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Згідно з частиною третьою статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

З урахуванням вказаного, встановивши, що на момент звернення позивача до суду з цим позовом до відповідача вже існувало рішення суду, що набрало законної сили, про стягнення з останнього на користь АТ «Універсал Банк» заборгованості за кредитним договором за яким було видано виконавчий лист, суд апеляційної інстанції дійшов передчасного висновку, що АТ «Універсал Банк», яке подало апеляційну скаргу на рішення Приморського районного суду м. Одеси від 12 червня 2017 року, не надало достатніх доказів на підтвердження порушення його прав і законних інтересів, не встановив, чи наявне відкрите виконавче провадження щодо виконання рішення, чи накладено арешт на майно боржника.

Тому, Верховний Суд прийняв рішення задовольнити касаційну скаргу.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94362900>.

Постанова Верховного Суду від 27.01.2021 року у справі № 643/17707/15-ц (провадження № 61-9127св19)

Початок перебігу позовної давності у справах про поділ спільного майна подружжя, шлюб якого розірвано,

обчислюється не з дати прийняття постанови державного органу РАЦС чи з дати набрання рішенням суду законної сили, а від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності, тобто з моменту виникнення спору між ними.

У жовтні 2015 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про поділ спільного майна подружжя.

З 10 серпня 2002 року до 02 квітня 2008 року вони перебували у зареєстрованому шлюбі. За час перебування в шлюбі ними було придбано нерухоме майно, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, зокрема, трикімнатну квартиру, нежитлові приміщення.

На початку 2007 року шлюбні відносини між ними були фактично припинені. Бажаючи поділити спільне майно мирним шляхом, вони домовились, що вона подарує відповідачеві належні їй нежитлові приміщення, а відповідач, в свою чергу, подарує їй трикімнатну квартиру.

Після укладення договору дарування відповідач не виконав обіцянки та належну йому частину квартири їй не подарував. Враховуючи викладене, позивачка просила виділити їй у власність та визнати за нею право власності на 1/2 частину квартири та на 1/2 частину нежитлових приміщень.

Рішенням Московського районного суду м. Харкова від 06 грудня 2018 року позов задоволено частково.

В порядку поділу спільного майна подружжя визнано за позивачкою право власності на 1/2 частину квартири. У іншій частині позовних вимог відмовлено.

Суд першої інстанції виходив із того, що матеріалами справи підтверджено те, що квартира є спільним сумісним майном подружжя та підлягає поділу. Заперечення відповідача про наявність між сторонами домовленості про те, що спірна квартира не підлягає поділу у зв'язку із укладенням між ними договору дарування однокімнатної квартири, яка є особистою власністю відповідача, в якості відступного не підтверджені належними та допустимими доказами.

Крім того, до спірних правовідносин не підлягають застосуванню вимоги частини четвертої статті 267 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України), оскільки позивач лише восени 2015 року, після укладення відповідачем договору про наміри продати нежитлові приміщення, дізналася про порушення своїх прав на спільну сумісну власність подружжя, тому трирічний строк позовної давності, визначений частиною другою статті 72 Сімейного кодексу України (далі - СК України), на день звернення з позовом до суду не сплив.

Позовні вимоги про поділ нежитлових приміщень не підлягають задоволенню, оскільки ці нежитлові приміщення не відносяться до спільного сумісного майна подружжя у зв'язку із укладанням між сторонами договору дарування цих нежитлових приміщень, доказів належності яких матеріали справи не містять.

Постановою Харківського апеляційного суду від 27 березня 2019 року апеляційну скаргу відповідача задоволено, рішення Московського районного суду м. Харкова від 06 грудня 2018

року в оскаржуваній частині скасовано, позов в частині визнання права власності на 1/2 частину квартири в порядку поділу сумісного майна подружжя залишено без задоволення.

Суд апеляційної інстанції постановив, що суд першої інстанції помилково взяв до уваги копію угоди від 15 вересня 2015 року про намір відповідача укласти до 15 грудня 2015 року договір купівлі-продажу спірних нежитлових приміщень.

У матеріалах справи наявні докази того, що після розірвання шлюбу, з 02 квітня 2008 року, позивач не володіла і не користувалась спірною квартирою, не сплачувала комунальні послуги, а 01 липня 2009 року зареєструвалася за іншою адресою. При цьому в матеріалах справи відсутні докази про поважні причини, які протягом шести років до дня звернення з позовом перешкоджали позивачу вчасно звернутися до суду.

Отже, позивач не могла не розуміти, що тривала бездіяльність відповідача стосовно передачі їй у власність своєї частини спірної квартири, у поєднанні із отриманням нею від відповідача у дар однокімнатної квартири свідчить про те, що вона у добровільному порядку вже не отримує своєї частки в спірній квартирі, право власності на яку залишилось за відповідачем.

Позиція Верховного Суду та нормативно – правове обґрунтування

Статтею 72 СК України передбачено, що позовна давність не застосовується до вимог про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, якщо шлюб між ними не розірвано. До вимоги про поділ майна, заявленої після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність у три роки.

Загальним правилом, закріпленим у частині першій статті 261 ЦК України, встановлено, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що позовна давність – це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Застосування строків позовної давності має кілька важливих цілей, а саме: забезпечувати юридичну визначеність і остаточність, захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів, та запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце у далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту із плином часу (рішення ЄСПЛ від 22 жовтня 1996 року у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства», пункт 51; рішення ЄСПЛ від 20 вересня 2011 року у справі «БАТ «Нафтова компанія «Юкос» проти Росії», пункт 570).

У постанові від 27 червня 2018 року в справі № 61-/894/16-ц (провадження № 61-5386св18) Верховний Суд сформулював такі висновки щодо застосування статті 261 ЦК України: «аналіз

термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться в статті 261 ЦК України, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов'язку особи знати про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо».

Тому вирішуючи питання перебігу позовної давності за вимогами про поділ спільного майна подружжя, суди мають враховувати, що при визначенні початку перебігу позовної давності необхідно виходити не з часу, коли сторони розірвали шлюб, а з часу, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого майнового права, оскільки сам по собі факт припинення шлюбу не свідчить про порушення права власності одного із подружжя. Неподання позову про поділ майна, у тому числі до спливу трьох років з дня розірвання шлюбу, за відсутності доказів, які б підтверджували заперечення права одного з подружжя на набуте у період шлюбу майно, зареєстроване за іншим подружжям, не може свідчити про порушення права і вказувати на початок перебігу позовної давності.

Отже, початок перебігу позовної давності у справах про поділ спільного майна подружжя, шлюб якого розірвано, обчислюється не з дати прийняття постанови державного органу РАЦС (статті 106, 107 СК України) чи з дати набрання рішенням суду законної сили (статті 109, 110 СК України), а від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності (частина друга статті 72 СК України), тобто з моменту виникнення спору між ними.

Колегія суддів звертає увагу на те, що факти не проживання позивача (колишнього подружжя) у спірній квартирі, а також відсутність реєстрації місця проживання у ній самі по собі не є обставинами, що свідчать про порушення прав позивача на спірну квартиру.

Не користування колишнім подружжям майном, яке було набуто у шлюбі, після його розірвання не позбавляє його/її права власності на це майно. Якщо частка у спільному майні подружжя потребує утримання, збереження, догляду (зокрема, квартира), той з (колишнього) подружжя, який продовжує користуватися цим майном та утримувати його, має право вимагати від другого з колишнього подружжя відповідної матеріальної (грошової) компенсації понесених витрат.

Враховуючи викладене, висновок апеляційного суду про те, що на день звернення позивачки до суду з позовом у цій справі вже сплив трирічний строк позовної давності, тому відповідно до частини четвертої статті 267 ЦК України з цих підстав слід відмовити у задоволенні позову в частині визнання права власності на 1/2 частини квартири, не відповідає нормам матеріального права.

Тому, Верховний Суд прийняв рішення задовольнити касаційну скаргу позивачки.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94591749>.

Постанова Верховного Суду від 20.01.2021 року у справі № 178/90/18-ц (провадження № 61-12353св20)

Проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу є спеціальною підставою для виникнення у них деяких прав та обов'язків, зокрема, права спільної сумісної власності на майно. Для встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу потрібно враховувати у сукупності всі ознаки, що притаманні наведеному визначенню.

У січні 2018 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача, третя особа - публічне акціонерне товариство «ОТП Банк» (далі - ПАТ «ОТП Банк»), про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, визнання нерухомого майна спільною сумісною власністю, визнання права власності на 1/2 частину нерухомого майна.

Позовна заява мотивована тим, що з 2003 року вона проживала з відповідачем у житловому будинку, який належить її матері на підставі свідоцтва про право на спадщину. Разом з ними проживали її діти.

07 грудня 2006 року вона з відповідачем на підставі договору купівлі-продажу, який укладено з відповідачем, за спільні кошти придбали житловий будинок з господарськими будівлями та спорудами.

Для придбання вказаного будинку 07 грудня 2006 року між ЗАТ «ОТП Банк» та відповідачем було укладено кредитний договір, а вона у цей самий день, 07 грудня 2006 року, уклала із ЗАТ «ОТП Банк» договір поруки, за умовами якого поручилась перед банком за належне виконання відповідачем зобов'язань за кредитним договором.

У грудні 2015 року позивачка та відповідач припинили підтримувати сімейні відносини, погляди на життя стали протилежними та відповідач почав проживати окремо, залишивши їй спірний житловий будинок. На даний час між ними виникли спірні відносини щодо розпорядження зазначеним житловим будинком.

Ураховуючи викладене, позивачка просила суд: встановити факт її проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з відповідачем з 2003 року до січня 2016 року; визнати житловий будинок з господарськими будівлями та спорудами спільною сумісною власністю подружжя; визнати за нею право власності на 1/2 частину спірного житлового будинку; визнати за нею право власності на 1/2 частину земельної ділянки площею.

Рішенням Криничанського районного суду Дніпропетровської області від 04 лютого 2019 року позов задоволено. Встановлено факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з 2003 року до січня 2016 року.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що на час придбання житлового будинку позивачка надала докази, що сторони проживали однією сім'єю, мали спільний бюджет, вели спільне господарство, тому відповідно до статей 60, 70 СК України наявні підстави для визнання цього майна спільним сумісним майном та визнання за нею права власності на 1/2

частину житлового будинку з господарськими будівлями та 1/2 частину земельної ділянки, що знаходиться за цією самою адресою (стаття 120 ЗК України).

Постановою Дніпровського апеляційного суду від 18 лютого 2020 року апеляційну скаргу відповідача задоволено. Рішення суду першої інстанції скасовано.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що посилання позивачки на періодичне спільне проживання не є достатнім для визнання факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу в розумінні статті 74 СК України, без наявності інших ознак сім'ї. Позивачка не надала належних і допустимих доказів придбання спірного майна внаслідок спільної праці та проживання однією сім'єю як чоловіка та дружини без реєстрації шлюбу в період, упродовж якого було придбано спірне майно.

Позиції Верховного Суду України та нормативно-правове обґрунтування.

Пунктом 6 Рішення Конституційного Суду України від 03 червня 1999 року № 5-рп/99 (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») визначено, що до членів сім'ї належать особи, які постійно мешкають разом та ведуть спільне господарство. Ними можуть бути не тільки близькі родичі, а й інші особи, які не перебувають у безпосередніх родинних зв'язках. Обов'язковою умовою для визнання їх членами сім'ї є факт спільного проживання, ведення спільного господарства, наявність спільних витрат, купівлі майна для спільного користування, участі у витратах на утримання житла, його ремонт тощо.

Згідно з частинами першою, другою статті 21 СК України шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення в них прав та обов'язків подружжя.

Згідно зі статтею 74 СК України якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.

Правило статті 74 СК України, що регулює поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, поширюється на випадки, коли чоловік та жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі і між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю.

З наведеного положення випливає ознака подружніх відносин: наявність факту ведення спільного господарства, тобто прийняття участі у спільних витратах, спрямованих на забезпечення життєдіяльності сім'ї, наявність усталених відносин, що притаманні подружжю, спільне проживання.

Отже, проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу є спеціальною (визначеною законом, законною) підставою для виникнення у них деяких прав та обов'язків, зокрема, права спільної сумісної власності на майно.

Для встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу потрібно враховувати у сукупності всі ознаки, що притаманні наведеному визначенню.

Належними та допустимими доказами проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу є, зокрема: свідоцтва про народження дітей; довідки з місця проживання; свідчення свідків; листи ділового та особистого характеру тощо; свідоцтво про смерть одного із «подружжя»; свідоцтва про народження дітей, в яких чоловік у добровільному порядку записаний як батько; виписки з по господарських домових книг про реєстрацію чи вселення; докази про спільне придбання майна як рухомого, так і нерухомого (чеки, квитанції, свідоцтва про право власності); заяви, анкети, квитанції, заповіти, ділова та особиста переписка, з яких вбачається, що «подружжя» вважали себе чоловіком та дружиною, піклувалися один про одного; довідки житлових організацій, сільських рад про спільне проживання та ведення господарства.

Таким чином, посилення позивачки на періодичне спільне проживання з відповідачем не є достатнім для визнання факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу в розумінні статті 74 СК України без наявності інших ознак сім'ї.

Крім того, позивачка не надала належних і допустимих доказів придбання спірного майна внаслідок спільної праці та проживання однією сім'єю як чоловіка та дружини без реєстрації шлюбу в період, упродовж якого було придбано спірну квартиру.

Тому, Верховний Суд прийняв рішення залишити без задоволення касаційну скаргу позивачки.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94417600>.

Постанова Верховного Суду від 05.10.2020 року у справі №537/78/19 (провадження № 61-17347св19)

У разі відчуження спільного сумісного майна, наприклад машини, без згоди одного з подружжя той з них, що таку згоду не надавав, має право на стягнення з відчужувача грошової компенсації.

Позивач звернувся з позовом до суду про поділ спільного майна подружжя, мотивуючи свої вимоги тим, що нею та її чоловіком 17 вересня 2005 року між нею та відповідачем зареєстрований шлюб, під час якого за спільні кошти подружжя придбаний автомобіль марки «Toyota Camry», 2008 року випуску.

Вказувала на те, що спірний автомобіль фактично перебував в особистому користуванні відповідача, а у 2017 році вона дізналася про те, що відповідач продав автомобіль без її згоди, а тому позивач вважала, що їй та відповідачу належало по 1/2 частини кожному автомобіля, якій є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; у порядку поділу спільного майна подружжя автомобіля, стягнути з відповідача на її користь грошові кошти як компенсацію вартості 1/2 частини у спільному майні подружжя.

Рішенням Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 05 червня 2019 року позов було задоволено.

Відповідач не погодився з таким рішенням та подав апеляційну скаргу. Постановою Полтавського апеляційного суду від 20 серпня 2019 року позов було не задоволено, а рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Своє рішення суди мотивували тим, що автомобіль, яким чоловік розпорядився на власний розсуд без згоди дружини, придбаний під час шлюбу сторін, тобто є спільною сумісною власністю подружжя, а тому позивач має право на отримання грошової компенсації вартості 1/2 частини спірного транспортного засобу.

Відповідачем на вказані рішення судів було подано касаційну скаргу, яку вмотивовано тим, що позивач не довела, що автомобіль є спільною сумісною власністю подружжя та відчужений без її згоди, а також тим, що позивач не порушувала питання про визнання недійсним договору купівлі-продажу спірного автомобіля.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

У випадку, коли при розгляді вимог про поділ спільного сумісного майна подружжя буде встановлено, що один із них здійснив його відчуження чи використав його на свій розсуд проти волі іншого з подружжя і не в інтересах сім'ї чи не на її потреби або приховав його, таке майно або його вартість враховується при поділі.

Установивши, що автомобіль «Toyota Camry», 2008 року випуску, придбаний під час шлюбу сторін, є спільною сумісною власністю подружжя, проте відповідач відчужив його без згоди позивача як іншого із подружжя, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, дійшов правильного висновку про те, що з відповідача на користь позивача підлягає стягненню грошова компенсація вартості 1/2 частини спірного транспортного засобу.

На підставі викладеного, Верховний Суд постановив касаційну скаргу відповідача залишити без задоволення. Рішення Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 05 червня 2019 року та постанову Полтавського апеляційного суду від 20 серпня 2019 року залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92065790>.

3.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

Постанова Верховного Суду від 02.02.2021 року у справі № 751/1396/19 (провадження № 61-18643св19)

Право на здійснення контролю за цільовим витрачанням аліментів покладається на органи опіки та піклування, тому

платник аліментів не може самостійно вимагати звіти та докази про витрачені кошти на утримання дітей.

У лютому 2019 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача, Новозаводської районної у м. Чернігові ради в особі Служби у справах дітей Новозаводської районної у м. Чернігові ради про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дію.

Позов мотивований тим, що постановою Апеляційного суду Чернігівської області від 30 травня 2018 року з нього на користь відповідача стягнуто аліменти на утримання неповнолітніх дітей у розмірі 1/3 частини всіх видів заробітку щомісяця, але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 02 лютого 2018 року та до досягнення найстаршою дитиною повноліття.

З метою контролю за цільовим використанням сплачуваних аліментів відповідач на прохання позивача надала звіт та чеки про розмір коштів, які витрачені у червні 2018 року на утримання спільних дітей. Однак на неодноразові його звернення щодо надання звіту та чеків про використання аліментів у липні 2018 року відповідач не реагувала, пояснюючи це тим, що жодний нормативно-правовий акт не зобов'язує її це робити. На його звернення щодо здійснення контролю за цільовим використанням сплачуваних аліментів служба у справах дітей Новозаводської районної у місті Чернігові ради повідомила, що такий контроль передбачено виключно статтею 186 СК України; витребування у того з батьків, з ким проживає дитина, квитанцій, чеків, інших підтверджень конкретного використання коштів, отриманих від сплати аліментів зобов'язань за той чи інший період часу, не передбачено жодним нормативно-правовим актом і є незаконним. Позивач із цим не погодився.

Посилаючись на вказані обставини, просив суд визнати бездіяльність відповідача та служби у справах дітей Новозаводської районної у м. Чернігові ради протиправною; зобов'язати Службу у справах дітей Новозаводської районної у м. Чернігові ради здійснювати контроль за цільовим витрачанням аліментів у формі інспекційних відвідувань одержувача аліментів згідно з порядком та періодичності визначених центральним органом виконавчої влади; зобов'язати відповідача надати йому звіт та підтверджені документи про використання отриманих аліментів у липні 2018 року.

Рішенням Деснянського районного суду м. Чернігова від 08 липня 2019 року, залишеним без змін постановою Чернігівського апеляційного суду від 19 вересня 2019 року, у задоволенні позову відмовлено.

Рішення судів першої та апеляційної інстанцій мотивовані тим, що позивач не надав доказів неналежного використання аліментів відповідачем у липні 2018 року.

Новозаводська у м. Чернігові рада здійснила перевірку заяви позивача згідно з положеннями статті 186 СК України, за результатом якої позивачу було надіслано висновок у вигляді листа-інформації, а тому немає підстав для задоволення вимог позивача про визнання бездіяльності служби у справах дітей Новозаводської у м. Чернігові ради протиправною, а також зобов'язання її здійснювати контроль за цільовим витрачанням

аліментів відповідно до порядку та періодичності, визначених центральним органом виконавчої влади. У законодавстві немає норми права, яка надавала би позивачу право вимагати від відповідача звіту щодо витрачання аліментів, оскільки функція контролю за цільовим витрачанням аліментів на дітей належить органу опіки та піклування, який наділений відповідними повноваженнями згідно з частиною першою статті 186 СК України та Порядком здійснення органами опіки та піклування контролю за цільовим витрачанням аліментів на дитину.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Відповідно до статті 179 СК України, аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини. Той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини.

Відповідно до статті 186 СК України контроль за цільовим витрачанням аліментів здійснюється органом опіки та піклування у формі інспекційних відвідувань одержувача аліментів, порядок та періодичність здійснення яких визначаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей. За заявою платника аліментів (крім тих, які мають заборгованість зі сплати аліментів) інспекційні відвідування одержувача аліментів здійснюються органом опіки та піклування позапланово, але не більше одного разу на три місяці. У разі нецільового витрачання аліментів платник має право звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів або про внесення частини аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України.

Механізм здійснення контролю за цільовим витрачанням аліментів визначений Порядком здійснення органами опіки та піклування контролю за цільовим витрачанням аліментів на дитину, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України від 15 листопада 2018 року № 1713 (далі - Порядок), відповідно до пунктів 8, 10 якого у ході проведення інспекційного відвідування здійснюється обстеження умов проживання дитини з метою визначення рівня задоволення її індивідуальних потреб. При цьому береться до уваги розмір аліментів, що сплачуються на дитину. У разі якщо розмір аліментів складає понад два прожиткових мінімуми для дитини відповідного віку (на кожну дитину), підтвердженням цільового використання аліментів на дитину можуть бути: наявність облаштованих відповідними меблями та речами місць для сну та відпочинку дитини; її розвитку та навчання; приміщень для прийняття їжі та санітарно-гігієнічних потреб; обладнання для занять спортом; музичних інструментів; відвідування дитиною навчальних курсів, гуртків та секцій; відкриття на ім'я дитини банківського рахунку; витрати на оздоровлення та лікування дитини, придбання засобів реабілітації тощо.

За змістом пункту 14 Порядку чеки, квитанції, довідки та інші документи для підтвердження цільового використання коштів одержувач аліментів може надати виключно за власним бажанням та за умови їх наявності. Також виключно за власним бажанням одержувач аліментів може надати письмове пояснення щодо цільового використання аліментів, яке

долучається до висновку за результатами проведення інспекційного відвідування.

Отже, саме на орган опіки та піклування покладено здійснення контролю за цільовим витрачанням аліментів, який може здійснюватися як власною ініціативою органу, так і за заявою платника. Для платника аліментів у разі нецільового витрачання аліментів передбачено право звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів або про внесення частини аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України.

Тому Верховний Суд залишив касаційну скаргу позивача без задоволення.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94905097>.

Постанова Верховного Суду від 29.01.2021 року у справі № 303/369/20 (провадження № 61-17250св20)

Розмір відрахувань із заробітної плати у разі стягнення аліментів на неповнолітніх дітей за кількома виконавчими провадженнями не може перевищувати 70 відсотків заробітної плати, що була виплачена працівнику.

У січні 2020 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про зміну способу стягнення аліментів.

Свої вимоги позивач обґрунтовувала тим, що перебувала з відповідачем у зареєстрованому шлюбі, який 17 травня 2005 році розірвано. Від шлюбу вони мають доньку, яка проживає разом із нею. Рішенням Іршавського районного суду Закарпатської області від 03 вересня 2012 року у справі № 705/2122/12 збільшено встановлений рішенням Іршавського районного суду Закарпатської області від 09 серпня 2006 року розмір аліментів, що стягуються з відповідача на користь позивача на утримання доньки, встановлено їх у розмірі 450,00 грн щомісяця до досягнення дитиною повноліття. Вказувала на те, що з часу ухвалення зазначеного судового рішення, яким було встановлено, що відповідач офіційно не працює, має мінливий дохід, змінилися обставини, зокрема, відповідач з 01 травня 2019 року по 30 грудня 2019 року надавав послуги по прибиранню автобусних зупинок та придорожніх смуг, вартість яких становила 4 200,00 грн щомісячно.

Посилаючись на зазначені обставини, позивач просила суд змінити спосіб стягнення аліментів, які стягуються з відповідача на підставі рішення Іршавського районного суду Закарпатської області від 03 вересня 2012 року на утримання доньки, з 450,00 грн щомісяця до досягнення дитиною повноліття на 1/4 частину всіх видів доходів відповідача, але не менше 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку щомісячно, починаючи з дня набрання рішенням законної сили і до досягнення дитиною повноліття.

Заочним рішенням Мукачівського міськрайонного суду від 26 травня 2020 року позов задоволено. Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позивачем доведено обставини, на які вона посилалась як на підставу для зміни способу

стягнення аліментів. Також районний суд виходив із того, що з віком потреби дітей зростають, що тягне постійне зростання витрат на забезпечення освіти, гармонійного розвитку, медичного догляду та відпочинку дитини, зокрема з боку матері, з якою вона проживає.

Відповідач з таким рішенням не погодився та подав апеляційну скаргу, яку мотивував тим, що суди не врахували, що після всіх відрахувань, зокрема сплати аліментів на двох дітей, він буде отримувати фактичний місячний дохід у розмірі, меншому ніж прожитковий мінімум для працездатних осіб.

Апеляційний суд 21 жовтня 2020 року підтримав рішення суду першої інстанції, врахувавши вимоги статей 182, 184 СК України, встановлений законодавством прожитковий мінімум на дитину відповідного віку, виходячи із засад розумності, виваженості та справедливості.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

182 СК України у редакції Закону України від 03 липня 2018 року № 2475-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» встановлено, що розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Розмір аліментів, визначений судовим рішенням або за домовленістю між батьками, суд може змінити за позовом платника або одержувача аліментів у зв'язку зі зміною матеріального чи сімейного стану, погіршення чи поліпшення здоров'я когось із них. Якщо суд встановить, що матеріальне становище платника аліментів, дозволяє йому утримувати дитину, він може збільшити розмір аліментів (частку заробітку (доходу), яка буде стягуватися як аліменти на дитину), що підлягає стягненню з платника аліментів. Свідченням зміни матеріального становища платника аліментів є зміна доходів, витрат, активів тощо. Під зміною сімейного стану розуміється з'явлення у сім'ї платника або одержувача аліментів осіб, яким вони за законом зобов'язані надавати утримання і які фактично знаходяться на їх утриманні. Таким чином, особа, яка одержує аліменти - одержувач аліментів, може звернутися до суду з позовом про збільшення розміру аліментів на дитину, якщо погіршилося його матеріальне становище, сімейний стан чи стан його здоров'я або ж покращилося матеріальне становище, сімейний стан чи стан здоров'я платника аліментів.

Отримувати підвищений мінімальний розмір аліментів - це безумовне право, визначене законом, яке захищається в судовому порядку саме в інтересах дитини.

Суд першої інстанції, а також суд апеляційної інстанції, із урахуванням наведених норм матеріального права, правильно встановивши фактичні обставини справи, які мають суттєве значення для її вирішення, належним чином оцінивши подані сторонами докази, дійшли обґрунтованого висновку про наявність підстав для задоволення позову та визначення розміру аліментів на утримання доньки, у розмірі 1/4 частки

від всіх видів заробітку (доходу) відповідача, але не менше ніж 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, оскільки відповідач у 2019–2020 роках отримував стабільний щомісячний дохід, а раніше визначений судом розмір аліментів є меншим, ніж визначений законом як мінімальний, отже недостатнім для забезпечення належного утримання дитини і її гармонійного розвитку. Відповідач не надав належних доказів на підтвердження неможливості виконувати свій обов'язок по утриманню дитини у визначений судом спосіб.

Посилання касаційної скарги на неврахування судами попередніх інстанцій положень Закону України «Про прожитковий мінімум» є безпідставним, оскільки судами було визначено розмір аліментів на неповнолітню дитину у частці від заробітку (доходу) батька. Крім того, частиною третьою статті 70 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що розмір відрахувань із заробітної плати у разі стягнення аліментів на неповнолітніх дітей за кількома виконавчими провадженнями не може перевищувати 70 відсотків заробітної плати, що була виплачена працівнику.

Тому Верховний Суд залишив касаційну скаргу позивача без задоволення.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94525107>.

Постанова Верховного Суду від 29.01.2021 року у справі № 303/369/20 (провадження № 61-17250св20)

Якщо заборгованість зі сплати аліментів погашено частково в іншому місяці, то визначення пені на заборгованість зі сплати аліментів розраховується з урахуванням розміру несплаченої частки аліментів за певний місяць з дня сплати частки місячного платежу і до дня, який передує дню погашення заборгованості за відповідним місячним платежем, помножену на 1 %.

У жовтні 2018 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про стягнення заборгованості зі сплати аліментів та пені.

Позов обґрунтовано тим, що рішенням Галицького районного суду м. Львова від 18 липня 2016 року зобов'язано відповідача сплачувати аліменти на користь позивача на утримання сина, в твердій грошовій сумі в розмірі 14 500,00 грн щомісяця, але не менше прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 06 червня 2016 року до досягнення нею повноліття. Внаслідок цього виникла заборгованість у розмірі 98 600,00 грн за 2016 рік, 174 000,00 грн за 2017 рік та 116 000,00 грн за січень–серпень 2018 рік.

Відповідач нерегулярно здійснював оплати на іноземний рахунок позивача в іноземній валюті (польські злоті), які позивач визнає як оплату аліментів.

Загальна заборгованість відповідача зі сплати аліментів становить 315 768,15 грн та 315 768,18 грн пені.

Рішенням Галицького районного суду міста Львова від 02 травня 2019 року, залишеним без змін постановою Львівського

апеляційного суду від 10 грудня 2019 року, позов задоволено частково. Стягнуто з відповідача пеню за заборгованість зі сплати аліментів на користь позивача, на утримання сина, у розмірі 315 768,18 грн. В іншій частині позову відмовлено.

Рішення суду першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, мотивовано тим, що відповідач на час звернення до суду з позовом мав заборгованість зі сплати аліментів, що підтверджується відповідними доказами в матеріалах справи, а оскільки обов'язок зі сплати аліментів є не виконаний та протермінований, тому виникло право на стягнення пені за несвоєчасне виконання аліментних зобов'язань.

Щодо позовної вимоги про стягнення заборгованості зі сплати аліментів у розмірі 315 768,18 грн суди відмовили. Судові рішення в цій частині мотивовані тим, що спору про стягнення заборгованості за аліментами між сторонами немає.

Відповідач з таким рішенням не погодився та подав касаційну скаргу.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Згідно з частиною першою статті 196 СК України у разі виникнення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду або за домовленістю між батьками, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка суми несплачених аліментів за кожен день прострочення від дня прострочення сплати аліментів до дня їх повного погашення або до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, але не більше 100 відсотків заборгованості.

Ухиленням від сплати аліментів необхідно вважати дії або бездіяльність винної особи, спрямовані на невиконання рішення суду про стягнення з неї на користь стягувача визначеної суми аліментів. Вони можуть виразитись як у прямій відмові від сплати встановлених судом аліментів, так і в інших діях (бездіяльності), які фактично унеможливають виконання вказаного обов'язку (приховуванні заробітку (доходу), що підлягає обліку при відрахуванні аліментів, зміні місця роботи чи місця проживання з неподанням відповідної заяви про необхідність стягування аліментів тощо).

Згідно з статтею 196 СК України відповідальність платника аліментів за прострочення їх сплати у виді неустойки (пені) настає лише за наявності вини цієї особи.

На платника аліментів не можна покласти таку відповідальність, якщо заборгованість утворилася з незалежних від нього причин.

У СК України не передбачено випадки, коли вина платника аліментів виключається. Очевидно, що в такому разі підлягають застосуванню норми цивільного законодавства. Якщо платник аліментів доведе, що вжив всіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання, то у платника аліментів відсутня вина у виникненні заборгованості, і підстави стягувати неустойку (пеню) відсутні. Саме на платника аліментів покладено обов'язок доводити відсутність своєї вини в несплаті (неповній сплаті) аліментів.

Разом з тим, ухвалюючи рішення про часткове задоволення позову та вказавши про те, що позиція позивача щодо розрахунку пені у справі повністю знаходить своє підтвердження у постанові Великої Палати Верховного Суду від 25 квітня 2018 року у справі № 572/1762/15-ц, суди не здійснили перевірки такого розрахунку, не відобразили у судових рішеннях алгоритму розрахунку пені.

Розмір пені за місячним платежем розраховується так: заборгованість зі сплати аліментів за конкретний місяць (місячний платіж) необхідно помножити на кількість днів заборгованості, які відраховуються з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому мали бути сплачені, але не сплачувалися аліменти, до дня їх фактичної виплати (при цьому день виконання зобов'язання не включається до строку заборгованості) та помножити та 1 відсоток. Тобто, заборгованість за місяць $\times$ кількість днів заборгованості $\times$ 1 %.

За цим правилом обраховується пеня за кожним простроченим місячним платежем.

Загальний розмір пені становить суму розмірів пені, обрахованої за кожним місячним (періодичним) платежем.

У разі виплати аліментів частинами, необхідно зазначити, що якщо такі часткові платежі вчинені протягом місяця, у якому повинні сплачуватися аліменти, і їх загальна сума становить місячний платіж, визначений у рішенні суду про стягнення аліментів, вважається, що той з батьків, який повинен сплачувати аліменти, виконав ці зобов'язання.

У разі, якщо місячний платіж сплачено не у повному розмірі, то пеня буде нараховуватися з першого дня місяця, наступного за місяцем сплати чергового платежу, на різницю між розміром, який мав бути сплачений на утримання дитини, та розміром фактично сплачених аліментів з урахуванням строку прострочення та ставки пені - 1 %.

У разі, якщо заборгованість зі сплати аліментів погашено частково в іншому місяці, то визначення пені на заборгованість зі сплати аліментів розраховується з урахуванням розміру несплаченої частки аліментів за певний місяць з дня сплати частки місячного платежу і до дня, який передуює дню погашення заборгованості за відповідним місячним платежем, помножену на 1 %.

З огляду на викладене Верховний Суд вважає доводи касаційної скарги обґрунтованими, тому постанову суду апеляційної інстанції підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Тому Верховний Суд залишив касаційну скаргу позивача без задоволення.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067049>.

Постанова Верховного Суду від 09.02.2021 року у справі № 553/1952/13-ц (провадження № 61-855св19)

Достатньою підставою для застосування тимчасових обмежень є встановлення факту наявності заборгованості за певний період, передбачений законом, та в певному розмірі.

У серпні 2018 року позивач звернувся до суду зі скаргою на дії державного виконавця Автозаводського відділу державної виконавчої служби міста Кременчука Головного територіального управління юстиції у Полтавській області, посилячись на те, що під час виконавчого провадження про стягнення з нього на користь його дружини аліментів на утримання дитини державним виконавцем 21 травня 2018 року винесено постанови: про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України; про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві керування транспортними засобами; про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві полювання; про встановлення тимчасового обмеження боржника у користуванні вогнепальною мисливською, пневматичною та холодною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії. Вважаючи, що вказані постанови були винесені без належної правової підстави, позивач просив їх скасувати.

Ухвалою Ленінського районного суду міста Полтави від 28 вересня 2018 року скаргу задоволено. Скасовано постанови від 21 травня 2018 року, винесені Головним державним виконавцем Автозаводського ВДВС міста Кременчука у виконавчому провадженні ВП № 54585129.

Судове рішення місцевого суду мотивоване тим, що Автозаводським ВДВС міста Кременчука не було надано доказів наявності у боржника заборгованості зі сплати аліментів, що перевищувала б розмір платежів за шість місяців. Крім того, при винесенні вказаних постанов державний виконавець не врахував конституційний принцип дії закону в часі, застосував статтю 71 Закону України «Про виконавче провадження» до правовідносин, які виникли до набрання чинності цим законом.

Постановою Полтавського апеляційного суду від 04 грудня 2018 року апеляційну скаргу Автозаводського ВДВС міста Кременчука задоволено. Ухвалу Ленінського районного суду міста Полтави від 28 вересня 2018 року скасовано та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні скарги відмовлено.

Судове рішення апеляційного суду мотивоване тим, що сукупний розмір заборгованості позивача за аліментами перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, а тому державний виконавець в межах своїх повноважень та відповідно до закону виніс постанови від 21 травня 2018 року про встановлення щодо боржника відповідних тимчасових обмежень до погашення ним такої заборгованості у повному обсязі. Для застосування державним виконавцем заходів, визначених статтею 71 Закону України «Про виконавче провадження», визначальним чинником є сам факт наявності заборгованості у встановленому розмірі, а період, за який вона виникла, не має правового значення.

Позивач подав касаційну скаргу і мотивував її тим, що суд апеляційної інстанції вийшов за межі наданих йому повноважень та вдався до тлумачення конституційних норм,

оскільки редакція частини дев'ятої статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» щодо винесення державним виконавцем вмотивованих постанов, визначених вказаною правовою нормою, за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, набрала чинності лише 06 лютого 2018 року, а тому апеляційний суд безпідставно здійснив посилання на неї у своїй постанові. Таким чином, висновки суду апеляційної інстанції є незаконними та не відповідають дійсним обставинам справи.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

06 лютого 2018 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів», яким внесені зміни до ряду законодавчих актів, у тому числі й до Закону України «Про виконавче провадження». Зокрема, посилено відповідальність платників аліментів у разі допущення заборгованості, введено відповідні заходи та порядок їх застосування з наданням відповідних повноважень державному виконавцю.

Скасовуючи ухвалу місцевого суду та відмовляючи в задоволенні скарги, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про те, що державний виконавець, який діяв виключно в межах своїх повноважень та вимог Закону № 1404-VIII, зобов'язаний вживати заходів щодо примусового виконання рішень, неупереджено, ефективно, своєчасно і в повному обсязі вчиняти виконавчі дії. Встановивши, що за боржником рахується заборгованість зі сплати аліментів на утримання дитини, розмір якої перевищує сукупну суму відповідних платежів за шість місяців, державний виконавець правомірно виніс постанови про тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за межі України, у праві керування транспортними засобами, у праві полювання, у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії до погашення позивачем заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі.

Аналіз норм права, якими керувався державний виконавець при винесенні оскаржуваних постанов, дає підстави для висновку про те, що достатньою підставою для застосування тимчасових обмежень є встановлення факту наявності заборгованості за певний період, передбачений законом, та в певному розмірі.

Посилання в касаційній скарзі на те, що оскільки за змістом статті 58 Конституції України закон не має зворотної дії в часі, то строк несплати аліментів за шість місяців для винесення постанови державного виконавця повинен був обчислюватися з дня набрання чинності Закону України «Про виконавче провадження» у відповідній редакції, тобто з 06 лютого 2018 року, не заслуговують на увагу, так як підставами для винесення постанов, передбачених пунктами 1–4 частини дев'ятої статті 71 Закону № 1404-VIII, є саме наявність заборгованості зі сплати аліментів, яка утворилася після винесення постанови про

відкриття виконавчого провадження, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців.

Оскаржуване судові рішення відповідає вимогам закону й підстави для його скасування відсутні.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94904917>.

Постанова Верховного Суду від 03.03.2021 року у справі № 431/7194/18 (провадження № 61-21056св19)

Договір про правову допомогу та правові відносини у цивільних та сімейних справах, ратифікований Верховною Радою України Законом № 238-XIV від 05 листопада 1998 року, підписаний між Україною та Республікою Узбекистан, який набрав чинності 19 червня 1999 року і Закон України «Про міжнародне приватне право» надають можливість розглядати деякі категорії справ з іноземним елементом за місцем знаходження позивача, а не встановлюють виключну підсудність таких справ за його місцем проживання.

Апеляційний суд не звернув увагу, що предметом спору у цій справі є стягнення аліментів на повнолітнього сина, який продовжує навчання, а не на дитину, і дійшов помилкових висновків, що стаття 32 Договору визначає підсудність справ, в той час як ця стаття врегульовує норми матеріального права, які застосовуються до спірних правовідносин у цих категоріях справ.

У грудні 2018 року позивач звернувся до суду з позовом, в якому просив стягнути з відповідача на його користь аліменти на своє утримання в розмірі 1/6 частини всіх видів його заробітку (доходу), щомісячно, до досягнення ним 23-річного віку за умови продовження навчання.

На обґрунтування заявлених вимог позивач зазначав, що він є студентом 3 курсу Московського політехнічного університету денної форми навчання і потребує матеріальної допомоги. Відповідач є його батьком, однак матеріальної допомоги йому не надає. Розмір стипендії становить 6 000,00 російських рублів, що за офіційним курсом НБУ станом на 20 грудня 2018 року складає близько 1 465,81 грн.

Ураховуючи, що батько має змогу надавати йому матеріальну допомогу, оскільки працює і отримує заробітну плату в розмірі більше 30 000,00 грн, є працездатним, інших дітей, непрацездатної дружини чи батьків на утриманні немає, позивач просив позов задовольнити.

Старобільський районний суд Луганської області рішенням від 26 червня 2019 року позов задовольнив. Стягнув з відповідача на користь позивача аліменти на його утримання до досягнення ним 23 років, при умові продовження навчання, у розмірі 1/6 частини від всіх доходів відповідача, щомісяця, починаючи з 27 грудня 2018 року. Суд першої інстанції мотивував рішення тим, що відповідач має можливість надавати матеріальну допомогу сину, оскільки є працездатним, працює, отримує заробітну плату, а перебування на його утриманні непрацездатних батьків

не позбавляє його обов'язку надавати допомогу повнолітньому сину, який продовжує навчання.

Луганський апеляційний суд постановою від 24 жовтня 2019 року рішення Старобільського районного суду Луганської області від 26 червня 2019 скасував, провадження у справі закрити на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Апеляційний суд мотивував постанову тим, що суд першої інстанції при відкритті провадження у справі з іноземним елементом не з'ясував питання чи поширюється його компетенція на розгляд цієї справи, не врахував, що ця справа не підлягає розгляду національним судом України, що призвело до незастосування тих норм закону і міжнародних договорів, які підлягають застосуванню.

Позивач не погодився з таким рішенням та подав касаційну скаргу, мотивувавши її тим, що Апеляційний суд неправильно застосував Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, Закон України «Про міжнародне право» та Договір між Україною та Республікою Узбекистан про правову допомогу та правові відносини у цивільних та сімейних справах, зазначаючи, що в аліментних зобов'язаннях має застосовуватися законодавство країни, в якій постійно проживає дитина.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (стаття 497 ЦПК України).

У міжнародному праві категорія «підсудність» застосовується для визначення розподілу як компетенції між судами існуючої в державі системи розгляду цивільних справ, так і компетенції судів щодо вирішення справ з іноземним елементом, тобто міжнародної підсудності.

Згідно з частиною першою статті 20 ЦПК України позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування, якщо інше не передбачено законом.

Згідно з частиною першою статті 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що в ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися, крім випадків, передбачених у статті 76 цього Закону.

Суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у таких випадках, зокрема, якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження (пункт 2 частини першої статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Відповідно до частини першої статті 20 частини першої розділу II Договору про правову допомогу та правові відносини у

цивільних та сімейних справах між Україною та Республікою Узбекистан, якщо в частинах II-V цього розділу не встановлено інше, позови до осіб, які мають місце проживання на території однієї з Договірних Сторін, пред'являються незалежно від їхнього громадянства в суди цієї Договірної Сторони, а позови до юридичних осіб пред'являються в суди Договірної Сторони, на території якої знаходиться орган управління юридичної особи.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції і закриваючи провадження у справі апеляційний суд не звернув уваги на те, що Договір і Закон України «Про міжнародне приватне право» надають можливість розглядати деякі категорії справ з іноземним елементом за місцем знаходження позивача, а не встановлюють виключну підсудність таких справ за його місцем проживання.

Крім того, апеляційний суд не звернув увагу, що предметом спору у цій справі є стягнення аліментів на повнолітнього сина, який продовжує навчання, а не на дитину, і дійшов помилкових висновків, що стаття 32 Договору визначає підсудність справ, в той час як ця стаття врегульовує норми матеріального права, які застосовуються до спірних правовідносин у цих категоріях справ.

Тому Верховний Суд задовольнив касаційну скаргу позивача.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439332>.

Постанова Верховного Суду від 02.03.2021 року у справі № 336/1472/20 (провадження № 61-15211св20)

У разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними і зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника).

Якщо оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність були прийняті або вчинені відповідно до закону, в межах повноважень державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця і право заявника не було порушено, суд постановляє ухвалу про відмову в задоволенні скарги.

Установивши, що станом на час подачі до суду вищезазначеної скарги право керування транспортними засобами для боржника не було основним законним джерелом засобів для існування, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку, що права боржника не могли бути порушені і не порушувались оскарженою постановою державного виконавця від 15 лютого 2018 року про встановлення тимчасового обмеження боржника в праві користування транспортними засобами.

У березні 2020 року позивач звернувся до суду зі скаргою на рішення державного виконавця Хортицького відділу державної виконавчої служби у м. Запоріжжі.

На обґрунтування своєї скарги боржник зазначив, що на виконанні Хортицького ВДВС у м. Запоріжжі знаходиться виконавчий лист № 2-2338, який виданий 22 липня 2011 року

Шевченківським районним судом м. Запоріжжя про стягнення з нього на користь дружини аліментів на утримання дитини, в розмірі $\frac{1}{3}$ всіх видів заробітку, але не менше 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

12 березня 2020 року під час ознайомлення з матеріалами виконавчого провадження № 41017065 він дізнався, що 15 лютого 2018 року державним виконавцем Хортицького ВДВС м. Запоріжжя ГТУЮ у Запорізькій області Сирих О. М. винесено постанову про встановлення тимчасового обмеження боржника в праві користування транспортними засобами.

Посилаючись на норми Закону України «Про виконавче провадження», а також на те, що він працює водієм, вважав вказану постанову немотивованою, такою, що позбавляє його конституційного права заробляти собі на життя роботою, що він вільно вибрав.

Також позивач зазначав, що аліменти не сплачує і не погашає заборгованість у зв'язку із розглядом справи, яка перебуває на розгляді Ленінського районного суду м. Запоріжжя № 334/1998/18 за його позовом до дружини про оспорування батьківства. Проведення у справі було відкрито 15 травня 2018 року, на час розгляду скарги рішення не винесено, оскільки 15 серпня 2019 року судом винесено ухвалу про призначення генетично-молекулярної експертизи, а провадження у справі зупинено.

З урахуванням викладених обставин просив суд визнати неправомірною вищезазначену постанову та поновити його порушене право шляхом скасування постанови державного виконавця від 15 лютого 2018 року ВП № 41017065 про встановлення тимчасового обмеження боржника в праві користування транспортними засобами.

Ухвалою Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 21 травня 2020 року скаргу позивача задоволено частково. Скасовано оспорувану постанову.

Ухвала суду першої інстанції мотивована тим, що дана постанова порушує права боржника, для якого керування транспортними засобами та робота на посаді водія є основним джерелом засобів для існування.

Не погодившись з такою ухвалою в частині задоволених вимог, заінтересована особа (дружина) подала апеляційну скаргу на неї.

Постановою Запорізького апеляційного суду від 23 вересня 2020 року апеляційну скаргу дружини задоволено, ухвалу Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 21 травня 2020 року скасовано. Ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні вимог позивача відмовлено.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що висновки суду першої інстанції у цій справі в частині, яка була предметом апеляційного оскарження, ґрунтуються на припущеннях, що суперечить вимогам частини шостої статті 81 ЦПК України. Апеляційний суд дійшов висновку, що станом на час подачі скарги, права боржника оскарженою постановою державного виконавця про встановлення тимчасового обмеження щодо позивача в праві керування транспортними засобами не порушувались.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове регулювання.

Під час здійснення виконавчого провадження виконавець вчиняє виконавчі дії та приймає рішення шляхом винесення постанов, попереджень, внесення подань, складення актів та протоколів, надання доручень, розпоряджень, вимог, подання запитів, заяв, повідомлень або інших процесуальних документів у випадках, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами (частина перша статті 13 Закону 1404-VIII).

Пунктом 2 частини дев'ятої статті 71 Закону 1404-VIII встановлено, що за наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, державний виконавець виносить вмотивовані постанови, зокрема про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві керування транспортними засобами – до погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі.

Установивши, що станом на час подачі до суду вищезазначеної скарги право керування транспортними засобами для боржника не було основним законним джерелом засобів для існування, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку, що права боржника позивача не могли бути порушені і не порушувались оскарженою постановою державного виконавця від 15 лютого 2018 року про встановлення тимчасового обмеження боржника в праві користування транспортними засобами.

Відомості про працевлаштування боржника (скаргника) з 20 квітня 2020 року до ФОП на посаду водія були надані боржником державному виконавцю лише у квітні 2020 року, тобто вже після подачі до суду першої інстанції у цій справі вищезазначеної скарги боржника, та підтверджують обставини, які виникли після винесення державним виконавцем оскарженої постанови.

Крім того, встановлено, що після працевлаштування боржника з 20 квітня 2020 року, тобто після відкриття судового провадження за його скаргою, позивач не звертався з відповідною заявою до державного виконавця про скасування обмежень у праві керування транспортними засобами з підстав того, що такий вид діяльності є єдиним законним джерелом його існування, не просив про застосування положень частини десятої статті 71 Закону 1404-VIII, не отримував відповідну відмову державного виконавця, що в свою чергу спростовує доводи позивача про відсутність законного способу відновлення його стану.

Ураховуючи викладене, установивши, що боржник має заборгованість зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, апеляційний суд дійшов правильного висновку про те, що державний виконавець у визначений законом спосіб та в межах наданих йому повноважень обґрунтовано обмежив боржника у відповідному праві та правильно застосував до спірних правовідносин положення статей.

Враховуючи наведене, колегія суддів залишає касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувану постанову суду апеляційної інстанції – без змін, оскільки підстави для її скасування відсутні.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95278022>.

3.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

Постанова Верховного Суду від 10.02.2021 року у справі № 132/3061/19 (провадження № 61-17699св20)

Визначення судом першої інстанції місця проживання дитини з матір'ю з підстав інвалідності батька, є необґрунтованим.

Мама дитини, яка безсумнівно відіграє важливу роль у житті та розвитку дитини, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дитини, стан її розвитку, незалежно від того з ким дитина буде проживати.

Позивач звернувся до суду із позовом про визначення місця проживання малолітньої дитини. Свої вимоги позивач обґрунтовувала тим, що протягом декількох місяців вона вимушена була проживати з відповідачем та сином у будинку його баби. Проте, матір'ю відповідача вчинялося психологічне насильство, і вона була вимушена переїхати проживати до своєї матері. Сина відповідач їй не віддавав, тому вона постійно з ним спілкується лише під наглядом відповідача та на території домогосподарства за місцем проживання. Відповідач постійно налаштовує дитину проти неї. Дитина залякана, ні з ким не спілкується, що в свою чергу негативно впливає на психо-емоційний стан дитини. Вважала, що проживання сина разом з нею повністю відповідало інтересам дитини, так як вона має можливість забезпечити йому належні умови проживання, повною мірою займатися вихованням та оздоровленням дитини, її соціальним та моральним розвитком.

Відповідач подав до суду зустрічний позов про визначення місця проживання малолітньої дитини з ним. Свої вимоги позивач обґрунтовував тим, що матір неодноразово приїздила до дитини у стані алкогольного сп'яніння на ґрунті чого провокувала скандал, внаслідок чого дитина отримувала значну психологічну травму. Він матеріально забезпечений, так як займається підприємницькою діяльністю у сфері надання послуг з будівництва та ремонту, тому має достатньо вільного часу, щоб проводити його разом із сином, піклуватися про нього, водити його до школи, займатись з ним додатково. Мати дитини є військовослужбовцем, тому не матиме достатньо часу для занять з дитиною. Також вказував, що не чинитиме жодних перешкод для спілкування матері з сином та вважає, що проживання сина разом із ним забезпечить задоволення і захист інтересів дитини.

Рішенням Калинівського районного суду Вінницької області від 02 липня 2020 року позов було задоволено, визначено місце проживання малолітнього разом із матір'ю. Вирішуючи спір між сторонами, суд першої інстанції виходив із того, що згідно з висновком комісії з питань захисту прав дитини при Калинівській районній державній адміністрації від 09 грудня 2019 року № 01-17-2757, не зазначено істотних обставин, які б переконливо свідчили про те, що місце проживання дитини не може бути визначено з матір'ю, що мати ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків, не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини. Те, що мати відвідує дитину в присутності

батька у вихідні дні та за можливістю, у вільний від служби час, суд розцінив як перешкоджання зі сторони батька для спілкування з сином, що в подальшому може негативно вплинути на моральний та духовний розвиток малолітньої дитини. Жодним зі свідків, допитаних у судовому засіданні, не зазначено про те, що проживання сина разом із матір'ю буде суперечити інтересам дитини, що вона не має можливості забезпечити йому належні умови проживання, повною мірою займатися вихованням та оздоровленням дитини, її соціальним та моральним розвитком, що батько дитини не чинив матері жодних перешкод для спілкування з сином і сприяти тому, щоб дитина через розлучення батьків не була позбавлена спілкування з матір'ю. Враховуючи матеріальний стан батька, його стан здоров'я та сімейний стан, а саме проживання з ним його баби, яка є людиною похилого віку і потребує догляду, та матері, суд критично поставився до вимоги позивача за зустрічним позовом про визначення місця проживання дитини разом із ним. З огляду на викладене, за відсутності підстав, передбачених статтею 161 СК України, рівність матеріальних, побутових умов, позитивні характеристики сторін, а також їх поведінку, відповідність їх дій інтересами дитини, беручи до уваги принцип рівності прав та обов'язків батьків, визначений статтею 141 СК України, добросовісне виконання матір'ю батьківських обов'язків, її стан здоров'я та матеріальне становище, створення для дитини необхідних умов для проживання та розвитку, а також відсутність з її боку перешкод у спілкуванні батька з сином та негативного впливу на його виховання і розвиток, суд дійшов висновку про визначення місця проживання дитини разом із матір'ю, що за встановлених судом обставин найбільш відповідає інтересам дитини та має першочергове значення при вирішенні зазначеного спору.

Постановою Вінницького апеляційного суду від 06 жовтня 2020 року рішення суду першої інстанції скасовано, та ухвалено нове рішення про задоволення зустрічного позову. Ухвалюючи рішення, суд апеляційної інстанції виходив із того, що установивши, що неповнолітня дитина постійно проживає з батьком, останній приділяє більше уваги вихованню дитини й більш відповідально ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків, дитина перебуває на повному утриманні та вихованні батька, та врахувавши, що до моменту виникнення цього спору мати дитини не приділяла достатньої уваги створенню належних умов для повноцінного розвитку та проживання дитини, не надала доказів піклування з її боку про ступінь розвитку дитини, зацікавленості її повсякденним життям та потребами, суд дійшов висновку про визначення місця проживання неповнолітнього з батьком, що забезпечить якнайкращі інтереси дитини. Будь-яких доказів про те, що батько перешкоджає спілкуванню дитини з матір'ю, налаштовує проти неї остання суду не надала.

Верховний Суд вирішив постанову суду апеляційної інстанції залишити без змін зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Судами встановлено, що батько не чинить будь-яких перешкод матері у спілкуванні, побаченні з сином, а також у його вихованні.

Визначаючи місце проживання дитини, надавши належну оцінку усім обставинам справи, а саме, що і батьком і мамою

створено належні умови для виховання та розвитку дитини, обоє приділяють увагу, підтримку та люблять дитину, суд апеляційної інстанції, виходячи із найкращих інтересів дитини, встановивши, що дитина вже досить тривалий час проживає разом із батьком, визначив місце проживання з останнім. На час ухвалення оскаржуваного рішення судом апеляційної інстанції не встановлено обставин, які б давали підстави для висновку, що визначення місця проживання дитини з матір'ю, що фактично призводить до зміни місця проживання дитини, буде мати більш позитивний вплив на дитину. При таких обставинах, суд апеляційної інстанції правильно врахував інтереси дитини, яка проживає в атмосфері любові, турботи, захисту, і змінювати місце проживання вагомих підстав немає.

Мама дитини, яка безсумнівно відіграє важливу роль у житті та розвитку дитини, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дитини, стан її розвитку, незалежно від того з ким дитина буде проживати.

Виходячи із обставин цієї справи, враховуючи, що батьки не змогли самотійно вирішити спір щодо визначення місця проживання дитини та забезпечити доброзичливе спілкування один з одним, Верховний Суд вважає, що суд апеляційної інстанції, визначаючи місце проживання малолітньої дитини сторін у цій справі з батьком, дійшов обґрунтованого висновку про те, що зазначене буде відповідати якнайкращим інтересам дитини сприятиме повноцінному вихованню та розвитку.

У разі зміни обставин у відносинах сторін спору, а в першу чергу, відносин між батьками, а також встановлення можливості їхнього спільного спілкування та проведення часу з дитиною, визначене у цій справі місце проживання дитини може бути змінено як за згодою батьків, так і в судовому порядку.

Висновок суду першої інстанції про визначення місця проживання дитини з матір'ю, обґрунтований тим, що вона має можливість забезпечити потреби сина саме в матеріальному плані, оскільки загальна сума доходу за період із жовтня 2018 року до березня 2019 року, за виключенням аліментів, становить 57 712,77 грн, що вплине на можливість забезпечувати як фізичний так і культурний розвиток дитини та призведе до відчуття себе повноцінним членом суспільства, дозволить розвивати здібності дитини та сприятиме можливості забезпечення якісного медичного обслуговування, тоді як батько потребує термінового оперативного лікування та постійного підтримуючого лікування, є інвалідом III групи, обмежено працездатний, може працювати за спеціальностями, які не потребують значного фізичного навантаження, на думку Верховного Суду є непереконливим з огляду на таке.

Стаття 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю визначає, що дискримінація за ознакою інвалідності - це будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні.

За встановленими у справі обставинами, стан здоров'я відповідача не перешкоджає йому належним чином займатись сином, створювати йому належні умови для виховання та розвитку, а також матеріально забезпечувати сина, оскільки останній є суб'єктом підприємницької діяльності.

Тому, визначення судом першої інстанції місця проживання дитини з матір'ю з підстав інвалідності батька, є необґрунтованим. Саме тому доводи касаційної скарги та відповіді на відзив щодо переваг позивачки над відповідачем у можливості забезпечення якнайкращих інтересів дитини з огляду на її можливість отримувати стабільний дохід у порівнянні з батьком дитини, який є інвалідом III групи, оцінюються судом касаційної інстанції критично.

Верховний Суд враховує, що згідно з висновком Виконавчого комітету Калинівської міської ради від 25 червня 2019 року № 14, затвердженого рішенням Виконавчого комітету Калинівської міської ради Вінницької області від 25 червня 2019 року № 182, місце проживання малолітнього, буде доцільним разом із батьком за місцем фактичного проживання батька.

Щодо доводів касаційної скарги про те, що дитина може бути розлучена з матір'ю лише за виключних обставин, Верховний Суд вказує на те, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини. При вирішенні цієї справи, серед іншого, суд апеляційної інстанції керувався установленими та тривалими зв'язками батька і дитини, з огляду на те, що вони тривалий час проживають разом, а отже, проживання дитини з батьком буде відповідати найкращим його інтересам.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94938672>.

Постанова Верховного Суду від 27.01.2021 року у справі № 727/3856/18 (провадження № 61-16426св20)

Враховуючи думку дитини, суди повинні розуміти, що малолітня дитина є вразливою до маніпуляцій зі сторони дорослих, а також враховувати всі обставини, що могли спричинити формування саме такого бажання в дитини.

Позивач звернувся до суду з позовом про розірвання договору, визнання місця проживання дитини та відшкодування моральної шкоди. Після розірвання шлюбу сторін, син залишився проживати з батьком. З метою врегулювання відносин та уникнення суперечок між батьками стосовно місця проживання дитини, сторони уклали договір щодо виконання батьківських прав, визначення місця проживання дитини. Відповідно до розділу 2 цього договору сторони домовилися, що дитина проживає по чергово кожного місяця з одним із батьків, починаючи з 01 квітня 2018 року. Виконання графіку починається з проживання дитини у матері.

Згідно з іншими умовами договору сторони не можуть чинити перешкоди у спілкуванні з дитиною, зобов'язуються виконувати всі умови договору, а у разі невиконання одним із батьків умов

цього договору, договір вважається таким, що втратив свою юридичну силу та може бути переглянутий на користь іншого з батьків.

На виконання умов договору 01 квітня 2018 року, матір звернулася до відповідача з проханням передати їй сина, однак станом на день звернення з позовом до суду дитина їй не передана, відповідач постійно вчиняє сварки, чинить перешкоди її побаченням із сином, налаштовує дитину проти матері, не передає їй сина відповідно до умов договору. Вказувала, що батько вчиняє психологічне та фізичне насильство щодо дитини, що підтверджується зверненнями до поліції, відкриттям кримінального провадження та актом судово-медичного дослідження, негативно впливає на дитину та налаштовує сина проти матері, неодноразово притягувався до кримінальної відповідальності, має шкідливі звички, проходив курс лікування від наркотичної залежності, не має доходу, займає деструктивну поведінку стосовно виховання дитини.

Рішенням Шевченківського районного суду м. Чернівці від 10 вересня 2018 року позов задоволено частково. Розірвано договір про проживання дитини та про участь у вихованні дитини від 16 лютого 2018 року, визначено місце проживання неповнолітнього з матір'ю, в іншій частині позову відмовлено. Ураховуючи наявність між сторонами конфлікту щодо визначення місця проживання дитини та її виховання, поведінку батька та невиконання ним в односторонньому порядку умов укладеного договору, суд дійшов висновку про наявність підстав для розірвання правочину. Вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суд першої інстанції виходив із принципу рівності прав матері та батька на проживання з дитиною та її виховання, врахував ставлення обох батьків до виконання своїх батьківських обов'язків та висновки органу опіки і піклування, яким рекомендовано визначити місце проживання малолітнього із матір'ю. При цьому суд виходив із того, що проаналізувавши поведінку батька, який неодноразово притягувався до кримінальної та адміністративної відповідальності, його перебування на диспансерному нагляді у зв'язку з виявленням в організмі наркотичної речовини, відсутність офіційного доходу, а також те, що позивач (мати дитини) має постійне місце роботи, стабільний зарібок, будь-які докази, що свідчили б про те, що проживання сина з матір'ю може зашкодити інтересам дитини, відсутні, а тому суд вважав за необхідне визначити місце проживання дитини із матір'ю.

Постановою Чернівецького апеляційного суду від 25 січня 2019 року у задоволенні позову про розірвання договору та визначення місця проживання дитини відмовлено. Апеляційний суд вважав позовні вимоги недоведеними, оскільки позивач не надала належних і допустимих доказів на підтвердження факту невиконання відповідачем умов спірного договору щодо здійснення батьківських прав, визначення місця проживання дитини. У зв'язку з тим, що вказаний правочин, яким урегульовано питання щодо визначення місця проживання дитини, позивачка не оспорила, не зверталася до суду з вимогою про його зміну, тому, на думку апеляційного суду, підстав для визначення місця проживання дитини судом немає.

Верховний Суд вирішив рішення суду першої інстанції в частині визначення місця проживання дитини залишити в силі зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

У справі, що переглядається, встановлено, що відповідно до висновку органу опіки та піклування Чернівецької міської ради № 01/02-24/2197 від 31 серпня 2018 року орган вважає за доцільне визначити місце проживання малолітнього із матір'ю, не порушуючи права батька брати участь у вихованні та спілкуванні з дитиною. Суд апеляційної інстанції вказаного не врахував, обмежившись при цьому посиланням на необов'язковість висновку органу опіки та піклування на підставі частини шостої статті 19 СК України. Разом із тим, рішення суду не містить мотивування, чому суд вважає вказаний висновок недостатньо обґрунтованим, або вказівки на те, що він суперечить інтересам дитини.

При розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Відмовляючи в задоволенні позову про визначення місця проживання дитини з матір'ю, апеляційний суд мотивував своє рішення бажанням дитини, оскільки син негативно ставиться до матері, ображає її, тобто спілкування дитини з матір'ю є негативними. На думку апеляційного суду, виконання рішення суду про визначення місця проживання дитини з матір'ю та примусове виконання зміни місця проживання без згоди на те дитини завдасть ще більшої шкоди її інтересам, ніж є на момент розгляду спору, враховуючи те, що матір на час розгляду справи народила ще одну дитину та змінила своє місце проживання.

Верховний Суд із зазначеним висновком апеляційного суду не погодився та наголосив, що згода дитини на проживання з одним із батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини.

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховується ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним із батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку.

Крім того, враховуючи думку дитини, суди повинні розуміти, що малолітня дитина є вразливою до маніпуляцій зі сторони дорослих, а також враховувати всі обставини, що могли спричинити формування саме такого бажання в дитини (зокрема, дитина тривалий час проживає з батьком, який чинить перешкоди у спілкуванні матері з сином, що призвело до такого негативного наслідку, як втрата сталих емоційних зв'язків матері та дитини). Таким чином, саме лише висловлене дитиною бажання проживати з батьком не може бути

безумовною підставою для відповідного визначення місця проживання, оскільки при вирішенні спору, що стосується вкрай чутливої сфери правовідносин, а дитина потребує уваги, підтримки і любові обох батьків, суди повинні ґрунтовно дослідити та оцінити всі обставини справи, надати належну правову оцінку доказам: кожному конкретно взятому та у сукупності. Думка дитини щодо її бажання проживати з батьком у контексті цієї справи є непереконливою з огляду на малолітній вік дитини, тривалий час проживання з батьком, обмеження спілкування з матір'ю та конфлікт між батьками щодо визначення місця проживання сина.

Колегія суддів враховала факт погашення кримінальної судимості відповідача. Проте судами встановлено, що відповідач не має офіційного доходу та перебуває на диспансерному нагляді у зв'язку з тим, що за результатами проведеного дослідження в його організмі виявлено позитивний результат на вміст наркотичної речовини, а тому вважає, що апеляційний суд ухвалив незаконне рішення, яке не відповідає нормам матеріального та процесуального права, і відповідно, суперечить якнайкращими інтересами дитини.

Вирішуючи спір, суд має віддати перевагу тому з батьків, який може забезпечити більш сприятливі умови виховання дитини. Важливим критерієм є моральні якості матері та батька як вихователів. Моральними якостями, які можуть негативно вплинути на виховання дитини, є, зокрема, зловживання спиртними напоями, невиконання батьківських обов'язків, притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності. Таким чином, апеляційний суд зазначеного не врахував, не навів обґрунтованих мотивів на спростування висновків суду першої інстанції, покладених в основу рішення та доказів, наданих позивачем, ухвалив рішення без застосування висновків Верховного Суду, викладених у подібних правовідносинах, та помилково скасував законне та обґрунтоване рішення суду першої інстанції, яке ухвалене з правильним застосуванням норм права.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94623464>.

Постанова Верховного Суду від 24.02.2021 року у справі № 755/17672/17 (провадження № 61-15418сч20)

Під час визначення місця проживання малолітньої дитини, зважаючи на вікову категорію дитини, бесіду з останньою має проводити психолог, головним завданням якого є встановлення дійсного психоемоційного стану дитини, визначення інтересів дитини та отримання думки щодо бажання дитини проживати з одним із батьків.

Проте суд має враховувати висловлену думку системно, з'ясовуючи належно фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню питання місця проживання дитини. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків, які вони не можуть чи не бажають вирішувати в позасудовий спосіб.

Чоловік звернувся до суду із позовом про розірвання шлюбу, визначення місця проживання дитини і стягнення аліментів. Вказував, що він працює вчителем в загальноосвітній школі № 126 м. Києва, його робочий день триває з 9:00 до 13:15, субота і неділя є вихідними днями, відпустка складає 67 днів на рік, тому він має достатньо часу для виховання сина. Також він має власне житло і стабільний дохід, що дозволяє йому створити усі необхідні умови для проживання і нормального розвитку дитини, задовольнити гармонійний розвиток його особистості в атмосфері любові, моральної і матеріальної забезпеченості. У той час, як відповідачка не має власного окремого житла (проживає разом з братом) і не має можливості приділяти увагу сину. Крім того, вона має намір змінити місце проживання дитини і відвезти сина на постійне місце проживання до її батьків у село. Таким чином, проживання сина разом з ним відповідає інтересам дитини.

Матір дитини пред'явила зустрічний позов про розірвання шлюбу, визначення місця проживання дитини і стягнення аліментів. Вказувала, що з жовтня 2017 року син проживає з батьком, який усіма можливими способами перешкоджає їй відвідувати дитину і приймати участь у його житті.

Рішенням Дніпровського районного суду м. Києва від 27 лютого 2020 року, залишеним без змін постановою Київського апеляційного суду від 26 серпня 2020 року, визначено місце проживання малолітньої дитини з матір'ю. Враховуючи інтереси малолітньої дитини, її психологічний стан, права та інтереси на гармонійний розвиток і належне виховання, а також, дотримуючись балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах, суд дійшов висновку про визначення місця проживання дитини з матір'ю, що відповідає найкращому забезпеченню інтересів сина. При цьому батько дитини не позбавлений можливості піклуватися про нього, бачитись з ним, спілкуватися, брати участь в його житті, проявляти батьківську любов і турботу.

Верховний Суд вирішив рішення судів інших інстанцій залишити без змін, зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Дитина є суб'єктом права і незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одними з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя.

Відповідно до частин першої та другої статті 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками спору щодо її місця проживання.

З цієї метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються.

При цьому під час визначення місця проживання малолітньої дитини, зважаючи на вікову категорію дитини, бесіду з останньою має проводити психолог, головним завданням якого є встановлення дійсного психоемоційного стану дитини, визначення інтересів дитини та отримання думки щодо бажання дитини проживати з одним із батьків.

Проте суд має враховувати висловлену думку системно, з'ясовуючи належно фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню питання місця проживання дитини. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків, які вони не можуть чи не бажають вирішувати в позасудовий спосіб.

Судом встановлено, що згідно з висновком експертів за результатами проведення комісійної судової психологічної експертизи від 25 листопада 2019 року, з огляду на його вік, не може самостійно визначити з ким він хоче проживати, оскільки не володіє достатньою зрілістю для прийняття самостійного рішення. Розлука дитини з його матір'ю не впливає на здатність самостійно приймати рішення та висловлювати власну думку щодо визначення свого місця проживання з одним з батьків та щодо прихильності дитини до одного із батьків. Дитина виявляє відкриті та приховані побажання проживати як з татом і його співмешканкою так і з мамою разом. За своїми індивідуально-психологічними властивостями обидва батьки здатні створити умови для розвитку та виховання дитини.

Так, оцінюючи надані сторонами у справі докази, суди дійшли висновку, що матеріально-побутове забезпечення обох батьків, їх ставлення до дитини, позитивні характеристики з місця роботи дають підстави для твердження, що кожен із батьків здатний створити умови для розвитку та виховання дитини.

Питання забезпечення інтересів дитини ґрунтується на розумінні, що для дітей розлучення батьків - це завжди тяжке психологічне навантаження, пов'язане, зокрема, з кардинальними змінами в житті дитини: нове оточення та місце проживання, неможливість спілкування з двома батьками одночасно тощо.

Вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суди мають враховувати об'єктивні та наявні у справі докази, зокрема обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, поведінки батьків щодо дитини та висновку органу опіки та піклування. Однак найважливішим у цій категорії справ є внутрішнє переконання судді, яке має ґрунтуватися на внутрішній оцінці всіх обставин в їх сукупності. Адже не можна піддавати формалізму долю дитини, яка через те, що батьки не змогли зберегти шлюб, не повинна бути позбавлена щасливого та спокійного дитинства. Таким чином, при вирішенні таких спорів доцільно та правильно керуватися виключно інтересами дитини, судам передусім потрібно впевнитися, що саме той з батьків, на чий користь буде

прийнято рішення, створить для дитини належні умови для її морального, духовного та фізичного розвитку.

Колегія суддів вважає, що суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, врахувавши інтереси малолітньої дитини, її психологічний стан, права та інтереси на гармонійний розвиток та належне виховання, а також дотримуючись балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах, дійшов обґрунтованого висновку про визначення місця проживання дитини з матір'ю, оскільки це відповідає найкращому забезпеченню інтересів дитини.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95344505>.

Постанова Верховного Суду від 17.02.2021 року у справі № 335/8837/15-ц (провадження № 61-3285св20)

У разі зміни обставин, пов'язаних з віком дитини, при наявності спору між батьками як мати дитини, так і батько не позбавлені можливості звернення до суду із позовом про зміну місця проживання дитини й в тому разі, коли вже є рішення суду про визначення місця проживання дитини та її відібрання, які не виконані.

При цьому повинні бути надані докази необхідності зміни місця проживання дітей, зокрема, що мати/батько не мають чи втратили самостійний дохід, не виконують або перестали виконувати батьківські обов'язки, їх поведінка стала неправомірною, що було б небезпечним для виховання дітей та їх розвитку, висновок органу опіки та піклування.

Позивач звернувся до суду із позовом про визнання протиправною бездіяльності, відновлення становища, повернення дітей та відшкодування майнової і моральної шкоди. Позовна заява мотивована тим, що позивач є інвалідом Великої Вітчизняної війни I групи та є рідним дідом малолітніх дітей: 15 липня 2013 року відпідачкою вчинено дії, спрямовані на викрадення малолітньої дитини, внаслідок яких останньому спричинено тілесні ушкодження. З того часу син з батьком не проживають разом. Вказував, що відпідачне дає можливості йому та його сину спілкуватися з малолітніми дітьми, що призводить до моральних страждань.

У березні 2016 року батько дитини, як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, звернувся до суду з позовом до відпідачки про відновлення порушеного права, відібрання дитини, зобов'язання повернути дитину, визначення місця проживання дитини та відшкодування моральної шкоди.

Заочним рішенням Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя від 10 травня 2016 року позов позивача, третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, задоволено частково. Відібрано малолітнього від матері без позбавлення її батьківських прав, визначено місце мешкання дитини за місцем мешкання батька, зобов'язано відпідачку повернути дитину батькові. Встановлено виховання

неповнолітніх дітей за умовами шлюбного договору (контракт, з додатковими умовами права призначення спадкоємців) від 2 серпня 2008 року, в будинку в місті Дніпропетровську та визначено місце постійного проживання синів разом із батьком.

Рішення суду мотивовано тим, що відповідач відібравши дітей, неправомірно змінила їх місце проживання, тому діти підлягають відібранню у неї та поверненню їх батьку, що не суперечить інтересам дітей та не створюватиме реальну небезпеку для їх життя та здоров'я.

Постановою Апеляційного суду Запорізької області від 26 червня 2018 року заочне рішення суду першої інстанції скасовано та прийнято нове судове рішення. Провадження у справі в частині позову про визнання протиправною бездіяльності, відновлення становища, повернення дітей та відшкодування майнової і моральної шкоди закрито у зв'язку зі смертю позивача. В задоволенні позову батька дитини про визнання самоправства, відновлення становища, відібрання дитини, визначення місця проживання дитини та стягнення майнової і моральної шкоди відмовлено. Позовні вимоги батька є недоведеними, оскільки рішенням апеляційного суду Дніпропетровської області від 23 лютого 2015 року, яке набрало законної сили, вже було визначено місце проживання малолітніх дітей з матір'ю та визначено порядок зустрічей та участі батька у вихованні дітей. Батько не посилався у позові на нові обставини, які б давали підстави для зміни місця проживання малолітніх дітей після ухвалення судового рішення у справі № 201/312/13-ц, а також їх не встановлено судом апеляційної інстанції.

Верховний Суд вирішив постанову апеляційного суду залишити без змін, зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Обґрунтовуючи свої позовні вимоги батько вказував, що відповідачкою вчинені дії, спрямовані на викрадення малолітнього сина з його постійного місця проживання разом з батьком та не виконуються умови шлюбного договору від 02 серпня 2008 року, у зв'язку з чим є підстави для відібрання дитини, від матері та визначення її місця проживання і малолітнього сина з батьком.

Виключні підстави для відібрання дитини, визначені у абзаці 2 частини першої статті 162 СК України, мають бути об'єктивно встановлені на підставі належних доказів. Доказів зміни обставин, які були підставою для ухвалення судових рішень у справі № 201/312/13-ц, батько не надав і такі обставини судом апеляційної інстанції не встановлено.

Встановивши, що рішенням Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська від 13 червня 2014 року у незмінній частині та рішенням апеляційного суду Дніпропетровської області від 23 лютого 2015 року у справі № 201/312/13-ц, які набрали законної сили, визначено місце проживання дитини, саме з матір'ю, матір не змінювала місце проживання дитини, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що правові підстави для захисту прав позивача в порядку, визначеному статтею 162 СК України, шляхом відібрання у матері одного з дітей та визначення місця проживання обох малолітніх дітей з батьком відсутні.

Відповідно до частини четвертої статті 263 ЦПК України при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду.

У постановках Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 235/139/16-ц (провадження № 61-36629св18), від 15 жовтня 2020 року у справі № 607/425/16-ц (провадження № 61-8772св19) міститься висновок, що способом захисту прав дитини може бути пред'явлення позову про зміну місця проживання малолітньої особи, яке визначене рішенням суду. У разі зміни обставин, пов'язаних з віком дитини, при наявності спору між батьками як мати дитини, так і батько не позбавлені можливості звернення до суду із позовом про зміну місця проживання дитини й в тому разі, коли вже є рішення суду про визначення місця проживання дитини та її відібрання, які не виконані. Найкращі інтереси дитини повинні мати першочергове значення.

У статті 162 СК України встановлена презумпція правомірності поведінки того з батьків, з ким проживала дитина. Якщо інший з батьків вважає такі умови непридатними для дитини, то способом захисту прав дитини є пред'явлення позову про зміну місця проживання малолітньої особи.

Таким чином, відмовляючи у задоволенні позову суд апеляційної інстанції, врахувавши визначення судовим рішенням місця проживання малолітніх дітей, саме з відповідачем, дійшов обґрунтованого висновку, що позивач не звертався з позовом про зміну місця проживання малолітніх дітей, а фактично, не погоджуючись з рішенням суду у справі № 201/312/13-ц, вважав за необхідне визначити місце проживання дітей саме з ним.

Судом апеляційної інстанції не встановлювалися обставини щодо зміни місця проживання малолітніх дітей, які живуть з матір'ю, не досліджувалися докази можливості надання батьком кращих матеріальних умов, кращих можливостей для духовного та фізичного розвитку дитини.

При цьому, Верховний Суд зауважує, що суд касаційної інстанції є судом права, а не факту, тому з огляду на вимоги процесуального закону, не здійснює переоцінку доказів, у зв'язку з тим, що це знаходиться поза межами його повноважень.

Верховний Суд також зауважує, що ЄСПЛ у рішенні у справі «Вишняков проти України» (від 24 жовтня 2018 року, заява № 25612/12) зазначив, що перший позов заявника про зміну місця проживання дитини був раніше залишений без задоволення у зв'язку з необґрунтованістю. Подаючи свій другий позов з того ж питання після багатьох років проживання дитини з матір'ю, заявник мав надати вагомі підстави для зміни місця проживання дитини на його дім.

У справі, яка переглядалась, відповідачка вказувала, що судовим рішенням, яке набрало законної сили, визначено місце проживання дітей з матір'ю, з 2013 року вони проживають разом з нею та відвідують заклади освіти за постійним місцем проживання, підстави зміни обставин, які могли б вплинути на місце проживання дітей заперечує.

Позивач не надав доказів необхідності зміни місця проживання

дітей, зокрема, що мати не має чи втратила самостійний дохід, не виконує або перестала виконувати батьківські обов'язки, її поведінка стала неправомірною, що було б небезпечним для виховання дітей та їх розвитку. Відповідний орган опіки та піклування не залучався до участі у справі і висновок, який є обов'язковим під час розгляду такого спору, не надавався.

Отже, матеріали справи не містять доказів, що діти знаходяться в небезпеці, суд апеляційної інстанції забезпечив змагальний характер розгляду доказів, які становлять невід'ємну частину справи, а суд касаційної інстанції не наділений повноваженнями відхиляти чи спростовувати докази під час розгляду касаційної скарги.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95344737>.

Постанова Верховного Суду від 03.03.2021 року у справі № 641/8309/19 (провадження № 61-10107 св 20)

Забороняється вирішувати по суті спір щодо піклування про дитину або визначення її місця проживання, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

Матір'ю дитини подано позов про розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини. Вказувала, що спочатку сім'я проживала в Ізраїлі, але згодом вона вирішила повернутися до України, проте потім відповідач вирішив знову повернутися до Ізраїлю, а вона з дитиною залишилися проживати у м. Харкові. При цьому, відповідач постійно погрожує, що забере сина на постійне проживання до себе, вона загалом не має можливості бачитися з дитиною, вона хвилюється за життя і здоров'я своєї дитини, переконана, що дитина повинна проживати з матір'ю.

Ухвалою Комінтернівського районного суду м. Харкова від 14 листопада 2019 року клопотання про зупинення провадження у цій справі залишено без задоволення, оскільки розгляд зазначеної у клопотанні справи № 641/9040/19 за позовом про повернення незаконно утримуваної дитини не має значення для розгляду цієї справи.

Ухвалою Харківського апеляційного суду від 17 червня 2020 року зупинено провадження у справі до набрання законної сили рішення у справі про повернення незаконно утримуваної дитини до місця постійного проживання.

Ухвала була мотивована тим, що згідно інформаційного листа Головного територіального управління юстиції у Харківській області, в якому зазначено, що на підставі статті 16 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 28 жовтня 1980 року після одержання повідомлення про незаконне переміщення або утримання дитини відповідно до статті 3 цієї Конвенції, судові або адміністративні органи Договірної держави, на територію якої була переміщена дитина, або на території якої вона утримується, не будуть вирішувати по суті питання про піклування дитини, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції або поки заява не подана відповідно до цієї Конвенції протягом розумного періоду часу після одержання повідомлення.

При цьому, відповідач у встановленому законом порядку повідомив про незаконне переміщення дитини з держави Ізраїль на територію України. Таким чином, суд вказав, що від вирішення справи № 641/9040/19 за позовом батька дитини до матері дитини про повернення незаконно утримуваної дитини до постійного місця проживання залежить правильне вирішення позовних вимог у цій справі.

Верховний Суд вирішив ухвалу Харківського апеляційного суду від 17 червня 2020 року залишити без змін зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Визначаючи наявність підстав, за яких провадження у справі підлягає обов'язковому зупиненню, суд повинен, зокрема, враховувати, що така підстава для зупинення провадження у справі застосовується у тому разі, коли у іншій справі можуть бути вирішені питання, що стосуються підстав, заявлених у справі вимог, чи умов, від яких залежить можливість її розгляду.

З огляду на вимоги закону для вирішення питання про зупинення провадження у справі суду слід у кожному конкретному випадку з'ясувати: як пов'язана справа, яка розглядається, зі справою, що розглядається іншим судом; чим обумовлюється об'єктивна неможливість розгляду справи.

Неможливість розгляду справи до вирішення справи іншим судом полягає в тому, що обставини, які розглядаються іншим судом, не можуть бути встановлені судом самостійно у даній справі.

Пов'язаність справ полягає у тому, що рішення іншого суду, який розглядає справу, встановлює обставини, що впливають на збирання та оцінку доказів у даній справі. Ці обставини повинні бути такими, що мають значення для даної справи.

Відповідно до статей 16, 19 Гаазької Конвенції по суті питання про піклування та надання одному або обох батькам опікунських прав належить до юрисдикції компетентних органів тієї держави, на території якої дитина мала постійне місце проживання, доки не була переміщена.

На підставі статті 16 Гаазької Конвенції після одержання повідомлення про незаконне переміщення або утримання дитини відповідно до статті 3, судові або адміністративні органи Договірної держави, на територію якої була переміщена дитина, або на території якої вона утримується, не буде вирішувати по суті питання про піклування дитини, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції або поки заява не подана відповідно до цієї Конвенції протягом розумного періоду часу після одержання повідомлення.

У зв'язку з цим посилання касаційної скарги про те, що Гаазька Конвенція у цій справі не підлягає застосуванню є помилковим і вона підлягає застосуванню виключно щодо статті 16 Гаазької Конвенції, згідно з якою забороняється вирішувати по суті спір щодо піклування про дитину або визначення її місця проживання, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції.

Щодо доводів касаційної скарги про те, що у порушення

статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод порушуються права позивачки щодо справедливого розгляду справи у розумні строки, то слід зазначити, що саме позивачка об'єднала у позові вимоги про розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини і у подальшому не заявляла клопотання про їх роз'єднання. Тому в такому випадку при розгляді вказаних вимог підлягає застосуванню стаття 16 Гаазької Конвенції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95382660>.

3.1.4. Справи, пов'язані із міжнародним викраденням дітей

Постанова Верховного Суду від 20.01.2021 року у справі № 754/11869/19 (провадження № 61-9631 св 20)

Загальними обставинами, які повинні встановити суди, є: чи мешкала дитина перед переміщенням в Державі з якої її переміщено (стаття 3 Конвенції); чи сторона, яка заявила про повернення здійснювала на законних підставах опіку над дитиною і така опіка була ефективною (стаття 3 Конвенції); чи є таке переміщення порушенням прав цієї особи на опіку згідно з законодавством держави де дитина проживала; чи була згода заявника на переміщення або утримання, тощо.

Головне територіальне управління юстиції у м. Києві звернулося до суду з позовом про забезпечення повернення малолітніх дітей до Португальської Республіки. Позовна заява була мотивована тим, що наприкінці 2017 року всупереч раніше узгодженим планам та усталеному способу організації життя в Португалії відповідач вивезла дітей з Португалії з метою їх подальшого незаконного утримання в Україні без згоди їх батька. Було перервано навчання, виховання та відвідування малолітніми дітьми додаткових секцій у звичному середовищі проживання. Різко змінено спосіб організації життя дітей, їх життєвий ритм, розклад дня, умови проживання, звичне коло спілкування, що не могло не відобразитися на їх психологічному стані. Від народження діти мають громадянство Сполучених Штатів Америки. Постійне проживання дітей в Португальській Республіці підтверджується довідками про резиденцію від 17 липня 2019 року, в яких зазначено, що діти законно проживають в Португалії на постійній основі з 11 вересня 2015 року по 11 вересня 2020 року.

Рішенням Деснянського районного суду м. Києва від 20 грудня 2019 року задоволені позову Головного територіального управління юстиції у м. Києві було відмовлено. Рішення мотивовано тим, що на момент виїзду з дітьми до Португалії батьки вже були розлучені, а питання щодо визначення місця проживання дітей у судовому порядку не вирішувалося. Батько надав свою згоду на виїзд дітей саме з матір'ю, будь-яких письмових домовленостей про те, що повернення дітей до України можливо лише за згодою батька, між сторонами не було.

Матір повністю забезпечує потреби дітей, що стосуються освітнього, розумового та психологічного розвитку, у повній

мірі забезпечує дітей матеріально. Малолітні навчаються в м. Києві, не мають бажання повертатися до Португалії та ставляться до батька із застереженням, мають стійкий психологічний зв'язок з матір'ю, живуть у гарних побутових умовах, не спілкуються португальською мовою, спілкуються виключно українською та російською мовами, відтак, відсутні підстави для повернення малолітніх дітей до постійного проживання в Португальську Республіку.

Постановою Київського апеляційного суду від 03 червня 2020 року апеляційну скаргу залишено без задоволення, рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Верховний Суд касаційну скаргу залишив без задоволення, рішення судів першої та апеляційної інстанції залишив без змін, зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Розглядаючи заяви про повернення дитини до країни постійного проживання, суди, відповідно до положень статті 3, частини першої статті 12 Конвенції насамперед повинні встановити, чи було переміщення або утримання дитини неправомірним до часу звернення піклувальника із заявою.

Згідно з частинами першою, другою статті 12 Конвенції якщо дитина незаконно переміщена або утримується так, як це передбачено статтею 3, і на дату початку процедур у судовому або адміністративному органі тієї Договірної держави, де знаходиться дитина, минуло менше одного року з дати незаконного переміщення або утримання, відповідний орган видає розпорядження про негайне повернення дитини.

Судовий і адміністративний орган навіть у тих випадках, коли процедури розпочаті після спливу річного терміну, також видає розпорядження про повернення дитини, якщо тільки немає даних про те, що дитина вже прижилася у своєму новому середовищі.

Про наявність того, що дитина прижилася у своєму новому середовищі, можуть свідчити наступні факти: що відвідує дошкільний навчальний заклад – садок, відвідує різноманітні гуртки, за дитиною здійснюється медичний догляд, у дитини є свої друзі, захоплення, дитина має сталі сімейні зв'язки, зміна мови спілкування та інші факти, які свідчать, що дитина вважає своє місце проживання постійним, комфортним і місцем проживання своєї родини, тощо.

Зазначені факти необхідно оцінювати в сукупності з дотриманням інтересів дитини як на цей час, так і в майбутньому, балансу інтересів та прав батьків, думки дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня зрілості, тощо.

Аналізуючи зміст зазначених норм права слід зазначити, що Конвенція розрізняє підстави повернення дитини у випадку її незаконного переміщення в залежності від часу початку процедури про повернення дитини.

При цьому загальними обставинами, які повинні встановити суди, є: чи мешкала дитина перед переміщенням в Державі

з якої її переміщено (стаття 3 Конвенції); чи сторона, яка заявила про повернення здійснювала на законних підставах опіку над дитиною і така опіка була ефективною (стаття 3 Конвенції); чи є таке переміщення порушенням прав цієї особи на опіку згідно з законодавством держави де дитина проживала; чи була згода заявника на переміщення або утримання, тощо.

У судовому засіданні в суді касаційної інстанції позивач пояснив, що відповідач чинить йому перешкоди у спілкуванні з дітьми. Молодша дочка виїхала з матір'ю тимчасово з Португальської Республіки за його згоди, а старша дочка була вивезена без його згоди. Заперечував обставини, на які посилалася відповідач, щодо його негідної поведінки по відношенню до дітей. Вказував, що при складанні висновку психологічного обстеження дітей від 11 липня 2019 року № 142 відповідач знаходилась у сусідньому кабінеті, що вплинуло на поведінку та думку дітей. Посилався на те, що поведінка матері пов'язана з її бажанням отримувати аліменти на дітей. Зазначав, що постійно працює на території США, а місце проживання у Португалії є для нього зручним у зв'язку із характером його роботи і дозвіл на проживання дітей у Португальській Республіці може бути продовжений.

Відповідач пояснила, що при виїзді до Португальської Республіки вони не мали наміру переїжджати на постійне проживання, такий переїзд був тимчасовим та спричинений психологічним тиском на неї з боку позивача, її матеріальною залежністю від нього. Зазначала, що її дії при переміщенні дітей до України були обумовлені дивною та негідною поведінкою батька по відношенню до дочок. Діти не мають бажання повертатися до Португалії та ставляться до батька із острахом.

Верховний Суд зазначив, що переміщення дітей з Португальської Республіки відбулося без згоди позивача. Разом з тим, слід зазначити, що позивач звернувся із заявою до Міністерства юстиції України про сприяння поверненню дітей до Португальської Республіки 22 травня 2019 року, а з позовом до суду у серпні 2019 року, тобто після спливу 1 року і 6 місяців з моменту переїзду дітей до України, діти прижилися у своєму новому середовищі на території України і повністю адаптувались, що відповідно до статті 12 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року є підставою для відмови у позові.

Також Верховний Суд враховує думку дітей щодо їх місця проживання, які заперечували проти повернення їх до Португальської Республіки, висловили бажання проживати в Україні.

Задоволення заяви про повернення дітей матиме наслідком їх вилучення із соціального середовища, в якому вони розвиваються та адаптувались, що не сприятиме стабільності їх соціального життя. За таких обставин, колегія суддів дійшла висновку, що судами правильно встановлено та належно перевірено обставини, які мають значення для правильного вирішення справи, судові рішення ухвалено з дотриманням норм матеріального та процесуального права, тому підстав для їх зміни чи скасування немає.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94525098>.

Постанова Верховного Суду від 13.01.2021 року у справі № 335/5615/19 (провадження № 61-11223св20)

Суд має провести ефективну перевірку, що дозволила би підтвердити або ж відхилити існування «серйозного ризику» за змістом статті 13 (b) Конвенції та ухвалити судові рішення із наведенням конкретних підстав у контексті обставин справи. У випадку якщо суд не звернув уваги на докази, які можуть підтверджувати існування серйозного ризику, це може стати підставою для скасування рішення.

До суду звернувся позивач із позовом про повернення дитини до Мексиканських Сполучених Штатів. Позовні вимоги були мотивовані тим, що дитина народилася у штаті Морелос, Мексиканські Сполучені Штати, й з народження постійно проживала у Мексиці. 21 червня 2018 року позивач разом з дружиною та спільною донькою приїхали до України з метою відвідати родину дружини, яка проживає у м. Запоріжжі. 27 червня 2018 року позивач був змушений терміново повернутися до Мексики на роботу. На момент його від'їзду відповідач не висловлювала жодного наміру і бажання залишитися на постійному місці проживання в Україні. Однак наступного дня після від'їзду позивача вона надіслала повідомлення на мобільний телефон, яким проінформувала, що вирішила ніколи не повертатися до Мексики і залишитися з дітьми в Україні. Тобто відповідач в односторонньому порядку вирішила, що їхня малолітня дитина перебуватиме з нею на постійній основі в Україні, а при досягненні 16-річного віку зможе вирішити, жити їй в Мексиці або в Україні.

Рішенням Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 10 січня 2020 року у задоволенні позову було відмовлено. Рішення мотивоване тим, що дитина прижилася у новому середовищі в м. Запоріжжі, має тісний зв'язок із матір'ю та сестрою, повернення малолітньої дитини до Мексиканських Сполучених Штатів не можна вважати доцільним, адже у випадку примусової зміни укладу життя малолітньої дитини та повернення у Мексиканські Сполучені Штати існуватиме серйозний ризик заподіяння дитині фізичної або психічної шкоди.

Постановою Запорізького апеляційного суду від 14 липня 2020 року, рішення у суді першої інстанції було скасовано, позов задоволено. Постанова апеляційного суду мотивована тим, що не було доведено, що батько знав про відсутність у дружини наміру повертатися до Мексиканських Сполучених Штатів і про бажання змінити місце постійного проживання їх доньки та погоджувався на це. Фактично визнавши, що дитина утримується на території України незаконно, суд першої інстанції безпідставно застосував виняткову підставу для відмови у поверненні дитини до держави її постійного місця проживання, передбачену статтями 12 та 13 Конвенції. Наявність у певній мірі мовного бар'єру, необхідність адаптації дитини до культури або інших обставин у Мексиканських Сполучених Штатах не може свідчити про те, що дитина потрапить у нестерпні умови. У справі відсутні докази на підтвердження того, що повернення дитини до держави її постійного місця проживання, спілкування із родичами, вивчення культури та мови країни походження поставить під загрозу заподіяння дитині фізичну або психічну шкоду.

з якої її переміщено (стаття 3 Конвенції); чи сторона, яка Верховний Суд касаційну скаргу задовольнив частково, постанову суду апеляційного суду скасував, справу передав на новий розгляд у суд апеляційної інстанції зважаючи на наступне.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Обґрунтовуючи наявність підстав для відмови у поверненні дитини, матір посиалася, у тому числі, на висновок спеціаліста-психолога кандидата психологічних наук, доцента, завідувача кафедри психології Запорізького національного університету, який було складено за результатами проведеного психологічного обстеження дитини. Мотивуючи відхилення даних аргументів та спростовуючи висновки суду першої інстанції, суд апеляційної інстанції послався на те, що фактично предметом дослідження було психічне та психологічне благополуччя дитини у випадку її розлучення з матір'ю на тривалий проміжок часу (понад 3 місяці) і зміна місця проживання з України на Мексику (у випадку її фактичного здійснення у примусовому порядку). Разом з тим, предметом даного позову є виключно повернення малолітньої дитини в порядку виконання державою Україна взятих на себе зобов'язань, а не розлучення її з матір'ю. Під час розгляду питання про повернення дитини до держави її походження не вирішується питання встановлення особи, котрій у майбутньому буде надано право піклування про дитину.

Колегія суддів Верховного Суду не погодився із вказаним висновком апеляційного суду з таких підстав.

Європейський суд з прав людини вказав, що «стаття 8 Конвенції наклала процесуальне зобов'язання на латвійські органи влади, вимагаючи, щоб правдоподібне твердження про «серйозний ризик» для дитини в разі повернення було ефективно розглянуте судами, а їхні висновки були викладені у вмотивованому судовому рішенні (див. вище, пункт 107). Відповідно до статті 13 (b) Гаазької конвенції, суди, які розглядають запит про повернення, не зобов'язані задовольняти його, «якщо особа, установа або інший орган, який виступає проти повернення дитини, встановлює, що ... існує серйозний ризик». Саме той батько, який виступає проти повернення, повинен в першу чергу надати в цьому зв'язку достатні докази. Таким чином, у даній справі саме заявниця повинна була надати достатні докази на обґрунтування своїх тверджень, які, крім того, повинні були стосуватися існування ризику, спеціально кваліфікованого статтею 13 (b) як «серйозного». Крім того, Суд зазначає, що хоча останнє положення не є обмежувальним в питанні точного значення «серйозного ризику», – який може спричинити не тільки «фізичну чи психологічну шкоду», але й «нестерпну ситуацію», – воно не може тлумачитися у світлі статті 8 Конвенції як таке, що включає всі незручності, неминуче пов'язані з процесом повернення: виключення, передбачене в статті 13 (b), стосується лише ситуацій, які виходять за рамки того, що дитина може розумно витримати. Заявниця виконала своє зобов'язання, надавши звіт психолога про те, що існує ризик травми для дитини в разі негайного розлучення з її матір'ю. Крім того, вона також заявила, що Т. мав судимості, і посилалася на випадки жорстокого поводження з його боку. Відповідно, латвійські суди повинні були провести ефективну

перевірку, що дозволила б їм підтвердити або ж відхилити існування «серйозного ризику» (див. справу «В. проти Бельгії», № 4320/11, §§ 70–72, рішення від 10 липня 2012 року). Відповідно, Суд вважає, що відмова взяти до уваги таке твердження, підтримане заявницею в тому, що воно базувалося на висновках, наданих спеціалістом, які могли б розкрити можливе існування серйозного ризику за змістом статті 13 (b) Гаазької конвенції, суперечила вимогам статті 8 Конвенції. Незмагальний характер звіту психолога не був достатнім для того, щоб звільнити суди від їхнього обов'язку ефективно його розглянути, тим більше що повноваження окружного суду дозволяли йому надати цей документ сторонам для перехресного допиту ними або навіть призначити іншу експертизу з власної ініціативи, що дозволяло законодавство Латвійської Республіки (див. вище, пункт 45). Питання про те, чи могла матір поїхати за своєю дитиною до Австралії і підтримувати контакт з нею, також слід було розглянути. Крім того, Суд підкреслює, що в будь-якому випадку, оскільки права, що гарантуються статтею 8 Конвенції, яка є частиною латвійського законодавства і підлягає прямому застосуванню, становлять «фундаментальні принципи запитуваної держави, які стосуються захисту прав людини та основних свобод» за змістом пункту 20 Гаазької конвенції, окружний суд не міг обійтися без розгляду таких питань з огляду на обставини справи. Що стосується необхідності дотримання коротких строків, встановлених Гаазькою конвенцією, і на які посилався Ризький окружний суд в мотивувальній частині свого рішення (див. вище, пункт 25), Суд повторює, що хоча стаття 11 зазначеної конвенції дійсно передбачає, що судові органи повинні діяти оперативно, це не звільняє їх від обов'язку здійснити ефективну перевірку тверджень однієї зі сторін, оснований на одному з чітко передбачених виключень, а саме на статті 13 (b) в цій справі» (CASE OF X v. LATVIA, № 27853/09, § 115 – 118, ЄСПЛ, від 26 листопада 2013 року).

Європейський суд з прав людини вказав, що «стаття 8 Конвенції наклала процесуальне зобов'язання на латвійські органи влади, вимагаючи, щоб правдоподібне твердження про «серйозний ризик» для дитини в разі повернення було ефективно розглянуте судами, а їхні висновки були викладені у вмотивованому судовому рішенні (див. вище, пункт 107). Відповідно до статті 13 (b) Гаазької конвенції, суди, які розглядають запит про повернення, не зобов'язані задовольняти його, «якщо особа, установа або інший орган, який виступає проти повернення дитини, встановлює, що ... існує серйозний ризик». Саме той батько, який виступає проти повернення, повинен в першу чергу надати в цьому зв'язку достатні докази. Таким чином, у даній справі саме заявниця повинна була надати достатні докази на обґрунтування своїх тверджень, які, крім того, повинні були стосуватися існування ризику, спеціально кваліфікованого статтею 13 (b) як «серйозного». Крім того, Суд зазначає, що хоча останнє положення не є обмежувальним в питанні точного значення «серйозного ризику», – який може спричинити не тільки «фізичну чи психологічну шкоду», але й «нестерпну ситуацію», – воно не може тлумачитися у світлі статті 8 Конвенції як таке, що включає всі незручності, неминуче пов'язані з процесом повернення: виключення, передбачене в статті 13 (b), стосується лише ситуацій, які виходять за рамки того, що дитина може розумно витримати. Заявниця виконала своє зобов'язання, надавши звіт психолога про те, що існує ризик травми для дитини в разі негайного розлучення з її матір'ю. Крім того, вона також заявила, що Т. мав судимості, і

послалася на випадки жорстокого поводження з його боку. Відповідно, латвійські суди повинні були провести ефективну перевірку, що дозволила б їм підтвердити або ж відхилити існування «серйозного ризику» (див. справу «В. проти Бельгії», № 4320/11, §§ 70–72, рішення від 10 липня 2012 року). Відповідно, Суд вважає, що відмова взяти до уваги таке твердження, підтримане заявницею в тому, що воно базувалося на висновках, наданих спеціалістом, які могли б розкрити можливе існування серйозного ризику за змістом статті 13 (b) Гаазької конвенції, суперечила вимогам статті 8 Конвенції. Незмагальний характер звіту психолога не був достатнім для того, щоб звільнити суди від їхнього обов'язку ефективно його розглянути, тим більше що повноваження окружного суду дозволяли йому надати цей документ сторонам для перехресного допиту ними або навіть призначити іншу експертизу з власної ініціативи, що дозволяло законодавство Латвійської Республіки (див. вище, пункт 45). Питання про те, чи могла матір поїхати за своєю дитиною до Австралії і підтримувати контакт з нею, також слід було розглянути. Крім того, Суд підкреслює, що в будь-якому випадку, оскільки права, що гарантуються статтею 8 Конвенції, яка є частиною латвійського законодавства і підлягає прямому застосуванню, становлять «фундаментальні принципи запитуваної держави, які стосуються захисту прав людини та основних свобод» за змістом пункту 20 Гаазької конвенції, окружний суд не міг обійтися без розгляду таких питань з огляду на обставини справи. Що стосується необхідності дотримання коротких строків, встановлених Гаазькою конвенцією, і на які посилався Ризький окружний суд в мотивувальній частині свого рішення (див. вище, пункт 25), Суд повторює, що хоча стаття 11 зазначеної конвенції дійсно передбачає, що судові органи повинні діяти оперативно, це не звільняє їх від обов'язку здійснити ефективну перевірку тверджень однієї зі сторін, оснований на одному з чітко передбачених виключень, а саме на статті 13 (b) в цій справі» (CASE OF X v. LATVIA, № 27853/09, § 115 - 118, ЄСПЛ, від 26 листопада 2013 року).

У постанові Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 року у справі № 6-1598цс15 зазначено, що: «обов'язок доведення наявності підстав для відмови у поверненні дитини Конвенція покладає на особу, яка вчинила протиправне вивезення або утримання дитини. Так, стаття 13 Конвенції передбачає, що судовий або адміністративний орган запитуваної держави не зобов'язаний видавати розпорядження про повернення дитини, якщо особа, установа або інший орган, що заперечує проти її повернення, доведуть, що: а) особа, установа або інший орган, що піклуються про дитину, фактично не здійснювали права піклування на момент переміщення або утримання, або дали згоду на переміщення або утримання, або згодом дали мовчазну згоду на переміщення або утримання; б) існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку. Суд першої інстанції, з висновками якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, дійшов до висновку, що посилення відповідача про існування загрози своєчасного та гармонійного розвитку інтелектуальної сфери та особистості дитини зводяться фактично до припущень. Однак, судом не було взято до уваги, що неповнолітній ОСОБА_11 навчається у дошкільному закладі, згідно наданої характеристики від 21 жовтня 2014 року завідувача ДНЗ «Мерцішор» ОСОБА_13, у дитини наявна велика кількість друзів, здібна до навчання

та швидко розвивається. Згідно висновку за результатами психологічного обстеження, проведеного 15 березня 2013 року асистентом кафедри практичної психології Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича ОСОБА_14 повернення дитини до Грецької Республіки обумовить суттєве емоційне напруження у психологічному стані дитини та ставить під загрозу своєчасний та гармонійний розвиток інтелектуально-мнестичної сфери та особистості. Суд вище-зазначених посилань ОСОБА_9 не перевіряв, оцінки їм не дав, підстав, з яких не бере їх до уваги, в рішенні не вказав, хоча вони мають значення для правильного вирішення справи».

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 червня 2018 року у справі № 686/15274/14-ц (провадження № 61-20940) зазначено, що: «відмовляючи у задоволенні позовних вимог Головного управління юстиції у Хмельницькій області в інтересах ОСОБА_2 про повернення неповнолітньої дитини до Федеративної Республіки Німеччини, на підставі належним чином оцінених доказів, поданих сторонами, правильно застосувавши положення статей 3, 5, 12, 13, 20 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, дійшли обґрунтованого висновку про те, що на час розгляду справи дитина прижилася у своєму новому середовищі за адресою: АДРЕСА_2, а тому існує серйозний ризик того, що її повернення до Федеративної Республіки Німеччини поставить під загрозу заподіяння дитині фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для неї нестерпиму обстановку. При цьому апеляційний суд, взявши до уваги висновок судової психологічної експертизи Київського науково-дослідного інституту судових експертиз від 02 листопада 2016 року, що узгоджується із висновком Служби у справах дітей виконкому Шепетівської міської ради Хмельницької області від 20 квітня 2015 року, психологічною характеристикою ОСОБА_5 від 29 січня 2016 року, довідкою Шепетівського міського будинку культури Хмельницької області від 24 грудня 2015 року, актів обстеження житлово-побутових умов малолітньої ОСОБА_5 від 29 серпня 2014 року, від 16 квітня 2015 року та від 11 січня 2016 року, правильно вважав, що за останні три роки проживання в Україні дитина виявляє виражені ознаки сприятливого адаптування до умов проживання із матір'ю, відвідує різноманітні гуртки, має друзів, захоплення, за нею здійснюється медичний догляд, відбулася зміна мови спілкування і це свідчить про те, що дитина прижилася в Україні. Відповідно до психологічної характеристики ОСОБА_5 від 29 січня 2016 року зміна місця її проживання є неприйнятною, переїзд в середовище незнайомих людей може призвести до емоційних зрушень, трансформації мотивів дій, порушення рухової та мовної поведінки, що негативно вплине на психологічний та фізичний розвиток дитини і буде становити загрозу психічних порушень у майбутньому. Рекомендовано батькам при узгодженні участі у вихованні дитини уникати психотравмуючих для неї ситуацій. Суди правильно врахували, що дитина народилася в Україні, разом з батьками виїхала до Федеративної Республіки Німеччини у віці 6 місяців, проживала там лише 1 рік і 4 місяці і в такому віці не могла спілкуватися на жодній із мов. Крім того, у результаті повернення малолітньої ОСОБА_5 до Федеративної Республіки Німеччини остання буде розлучена з матір'ю, у якій 17 листопада 2013 року закінчився дозвіл на перебування у м. Мюнхені, Федеративна Республіка Німеччина, а розлучення дитини з матір'ю може заподіяти їй фізичної або психічної шкоди».

Відповідно до висновку спеціаліста-психолога від 30 серпня 2019 року метою психологічного обстеження дитини було: визначення характеру взаємовідносин встановлення рівня психологічної прив'язаності дитини, а також якості емоційного зв'язку з матір'ю та сестрою; з'ясування ролі кожного з батьків у житті дитини, надання характеристики того, яким чином батько і мати впливають на даному етапі на процес розвитку дитини, формування фізичного і психологічного здоров'я; з'ясування, чи буде ситуація вимушено примусової розлуки з матір'ю (у випадку наявності правових підстав для того) при переїзді в іншу країну (з України до Мексиканських Сполучених Штатів) травмуючою для дитини та як вона може вплинути на її психологічний стан.

У справі, що переглядається, обмежившись посиланням на те, що предметом цього позову є виключно повернення малолітньої дитини в порядку виконання державою Україною взятих на себе зобов'язань, суд апеляційної інстанції не звернув уваги, що: відповідач виконала свій обов'язок та надала на підтвердження своїх доводів, зокрема, висновок спеціаліста-психолога від 30 серпня 2019 року, що може підтверджувати існування серйозного ризику за змістом статті 13 (b) Конвенції, а тому апеляційний суд повинен був провести ефективну перевірку, що дозволила би підтвердити або ж відхилити існування «серйозного ризику» та ухвалити судові рішення із наведенням конкретних підстав у контексті обставин справи. Як відмова в прийнятті до уваги заперечень щодо повернення, які можуть підпадати під дію статті 13 Конвенції, так і недостатнє наведення підстав у рішенні про відхилення таких заперечень суперечитиме вимогам статті 8 Конвенції, а також намірам та меті Конвенції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94296887>.

Постанова Верховного Суду від 03.03.2021 року у справі № 461/9257/19 (провадження № 61-18476св20)

Як відмова взяти до уваги заперечення щодо повернення, які можуть підпадати під дію статті 13 Гаазької конвенції 1980 року, так і недостатнє наведення підстав у рішенні про відхилення таких заперечень суперечитимуть вимогам статті 8, а також намірам та меті Гаазької конвенції 1980 року загалом.

Відсутність всебічного з'ясування обставин справи і ефективної перевірки доводів відповідача, що дало б змоги підтвердити або ж відхилити існування «серйозного ризику», є підставою для скасування судового рішення.

У листопаді 2020 року підданий Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, громадянин Хорватії (біпатрид), в інтересах якого діє Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції України (м. Львів), звернувся до суду з позовом про забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Позовну заяву було мотивовано тим, що батьки дитини з 2007 року до 2011 року проживали разом в м. Лондоні, без реєстрації шлюбу. Дитина народилася та постійно проживала у Великобританії. 04 березня 2019 року матір

разом з дитиною виїхала в Україну без відома батька. Позивач не надавав своєї згоди на переїзд дитини на постійне місце проживання в Україну.

Рішенням Галицького районного суду м. Львова від 12 лютого 2020 року, залишеним без змін постановою Львівського апеляційного суду від 13 листопада 2020 року, позов задоволено, визнано незаконним вивезення зі Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та утримування на території України малолітньої дитини, зобов'язано матір повернути малолітню дитину в державу постійного проживання - Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії.

Рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду мотивовано тим, що відповідачем порушено домовленості щодо тимчасового виїзду сина за кордон з місця постійного проживання - Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та не забезпечено повернення дитини за місцем постійного проживання. Суди вважали, що наявні умови, визначені у статтях 3, 4, 35 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року (далі - Гаазька конвенція 1980 року), за яких держава, на території якої утримується дитина, зобов'язана повернути дитину в державу її постійного проживання. У справі не міститься переконливих доказів того, що повернення дитини до держави її постійного місця проживання може заподіяти дитині фізичної або психічної шкоди.

Верховний Суд постанову Львівського апеляційного суду від 13 листопада 2020 року скасував, справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, у зв'язку з наступним.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Проаналізувавши обставини справи і дослідивши надані сторонами докази, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку, з яким погодився і апеляційний суд, про наявність умов, визначених у статтях 3, 4 і 35 Гаазької конвенції 1980 року, за яких держава, на території якої утримується дитина, зобов'язана повернути дитину в державу її постійного місця проживання, зокрема:

- Великобританія є державою, в якій дитина постійно проживала і за законодавством якої мають вирішуватися питання щодо правовідносин між батьками і дитиною, піклування про дитину, у тому числі визначення місця проживання дитини;
- дії щодо переміщення та утримування дитини за кордоном порушують права піклування позивача;
- позивач здійснював права на опіку до переміщення дитини та здійснював би такі права, якби не переміщення або утримування;
- дії, що порушують права позивача, відбулися після набуття чинності Гаазької конвенції 1980 року у відносинах між Україною та Великобританією;
- дитина не досягла 16 років.

Позивачем дотримано визначений статтею 12 Гаазької конвенції 1980 року строк, необхідний для видання розпорядження про негайне повернення дитини.

Мотивуючи необхідність відмови позивачу у позові відповідно до статті 13 Гаазької конвенції 1980 року, відповідачка наполягала на тому, що позивач вчиняє щодо дитини фізичне та сексуальне насильство. Суд першої інстанції та апеляційний суд відхилили ці доводи відповідача, вважаючи, що вони ґрунтуються на припущеннях, оскільки доказів притягнення ОСОБА_1 до кримінальної відповідальності до суду не надано.

Навиконання свого обов'язку, передбаченого частиною третьою статті 12 і частиною першою статті 81 ЦПК України, відповідачка надала на підтвердження своїх доводів та заперечень на позов, зокрема, висновок практикуючого психолога Комунального підприємства «Центр первинної медико-санітарної допомоги» (м. Червоноград) від 20 січня 2020 року № 65 (т. 2, а. с. 79–82) та висновок експертного дослідження Центру психологічної експертизи Інституту аналітичних досліджень і сучасної освіти від 20 травня 2020 року № 22/05–20 (т. 2, а. с. 222–247).

Метою дослідження практикуючого психолога від 20 січня 2020 року № 6 було, у тому числі, вивчення дитячо-батьківських відносин, визначення значущих психологічних обставин і факторів міжособистісної взаємодії з дитини з кожним із батьків. Згідно з цим висновком «... ставлення дитини до батька різко негативне, хлопчик демонструє багато злості та образи, на початкових стадіях роботи озвучував плани помсти ... Коли мова заходить про батька, то дитина висловлюється щодо власних страхів: боїться їхати туди, де може зустріти батька; боїться, що батько може приїхати туди, де знаходиться хлопчик...»; ставлення до батька на даний момент негативне... Можна припускати наявність психологічної травми, яка стала наслідком ймовірної фізичної шкоди» (т. 2, а. с. 81).

Колегія суддів також вважає обґрунтованими доводи касаційної скарги про те, що суди не надали належної оцінки думці та бажанню дитини.

Так, апеляційний суд вказав на те, що «опитана в судовому засіданні в суді першої інстанції, за участю представника органу опіки та піклування, дитина повідомила, що не хоче повертатися до батька, бо він робить йому боляче... Зазначив, що хоче залишитися з мамою в Україні. До батька поїде лише з мамою, без неї їхати відмовився», і, зіславшись на частину третю статті 171 СК України, постановив, що дитина є малолітньою особою та такою, що не досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку.

Відповідно до частини другої статті 13 Гаазької конвенції 1980 року судовий або адміністративний орган може також відмовити в розпорядженні про повернення дитини, якщо виявить, що дитина заперечує проти повернення і досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку.

У статті 6 «Порядок прийняття рішення» Європейської конвенції про здійснення прав дітей визначено, що під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати її думки, якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння, і приділяє належну увагу думкам, висловленим дитиною.

Ці норми міжнародних договорів України імplementовано у внутрішнє законодавство, зокрема положення статті 45 (частина перша) ЦПК України і статті 171 СК України.

Звертаючи увагу на необхідність дотримання вказаних положень національного законодавства України щодо значення думки дитини під час вирішення справ, які її стосуються, Верховний Суд також бере до уваги ту обставину, що відповідно до висновку практикуючого психолога Комунального підприємства «Центр первинної медико-санітарної допомоги» (м. Червоноград) від 20 січня 2020 року № 65 (т. 2, а. с. 79): «українська мова для дитини є, очевидно, рідною мовою: дитина нею без зусиль спілкується, використовує в побуті, навчанні ... Рівень володіння англійською мовою (як рідною чи другою мовою) ідентифікувати не вдалося, оскільки хлопчик відповідав неохоче, коли мова йшла просто про назви предметів, але замикався і відмовлявся від завдання, коли мова заходила про емоційну складову ставлення».

Отже, саме на суди України як суди держави вирішення справи по суті і держави, мова якої є рідною і зрозумілою для дитини, покладається основний обов'язок щодо заслуховування думки дитини та надання їй мотивованої правової оцінки.

Таким чином, як відмова взяти до уваги заперечення щодо повернення, які можуть підпадати під дію статті 13 Гаазької конвенції 1980 року, так і недостатнє наведення підстав у рішенні про відхилення таких заперечень суперечитимуть вимогам статті 8, а також намірам та меті Гаазької конвенції 1980 року загалом.

У справі, що переглядається, суд першої інстанції не здійснив всебічного з'ясування обставин справи і ефективної перевірки доводів відповідача, що дало б змоги підтвердити або ж відхилити існування «серйозного ризику» та ухвалити судові рішення із наведенням конкретних підстав у контексті обставин цієї справи. Апеляційний суд цей недолік (щодо неправильного застосування положень Гаазької конвенції 1980 року) не усунув і, крім цього, розглянув справу за відсутності відповідача та її представника, незважаючи на подані ними обґрунтовані клопотання про відкладення розгляду справи.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95402689>.

3.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

Постанова Верховного Суду від 15.01.2021 року у справі № 596/1815/19 (провадження № 61-5563св20)

Передумовою звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства є запис про батька дитини у книзі записів народжень за вказівкою матері.

Закон не встановлює конкретного переліку доказів для встановлення факту батьківства. Питання щодо походження дитини суд вирішує на підставі сукупності доказів. Висновки експертизи, у тому числі судово-генетичної, необхідно оцінювати з урахуванням положень ЦПК України, згідно з якими жоден доказ не має для суду наперед установленого

значення. Для встановлення батьківства правове значення мають фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері і батька дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини або спільне її виховання чи утримання, а також докази, що підтверджують визнання особою батьківства.

У жовтні 2019 року заявниця звернулася в суд із заявою про встановлення факту батьківства померлого відносно дитини (заінтересована особа - Гусятинський районний відділ державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції в Тернопільській області) та внесення змін до актового запису про народження.

В обґрунтування заяви заявниця зазначала, що з померлим перебувала у близьких стосунках з квітня 2015 року по грудень 2018 року. Від цих стосунків у них народилась донька. В актовому записі про народження дитини відомості про батька зазначені відповідно до частини 1 статті 135 Сімейного кодексу України.

За життя померлий визнав своє батьківство, займався вихованням та піклувався про дитину, постійно відвідував її, переймався здоров'ям та емоційним розвитком дочки, однак не встиг оформити батьківство через смерть. Встановлення факту батьківства необхідне для захисту прав дитини - оформлення пенсії у зв'язку із втратою годувальника.

Рішенням Гусятинського районного суду Тернопільської області від 10 грудня 2019 року відмовлено у задоволенні заяви про встановлення факту батьківства.

Постановою Тернопільського апеляційного суду рішення Гусятинського районного суду Тернопільської області від 10 грудня 2019 року залишено без змін. Передумовою звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства є запис про батька дитини у книзі записів народжень за вказівкою матері.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Рішення щодо визнання батьківства (материнства) має ґрунтуватися на всебічно перевірених судом даних, що підтверджують або спростовують заявлені вимоги чи заперечення проти них, а його резолютивна частина - містити всі відомості, необхідні для реєстрації батьківства (материнства) в органах реєстрації актів цивільного стану (прізвище, ім'я та по батькові матері й батька, число, місяць і рік їх народження, громадянство, а також номер актового запису про народження дитини, коли та яким органом його вчинено).

Питання щодо походження дитини суд вирішує на підставі сукупності доказів. Висновки експертизи, у тому числі судово-генетичної, необхідно оцінювати з урахуванням положень ЦПК України, згідно з якими жоден доказ не має для суду наперед установленого значення, він оцінює докази в їх сукупності, а результати оцінки відображає в рішенні з наведенням мотивів їх прийняття чи відхилення. Для встановлення батьківства правове значення мають фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері і батька дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини або спільне її виховання чи утримання, а також докази, що підтверджують визнання особою батьківства.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 лютого 2020 року у справі № 643/9245/18 (провадження № 61-16732св19) зроблено висновок щодо застосування статті 130 СК України та вказано, що закон не встановлює конкретного переліку доказів для встановлення факту батьківства. Підставою для встановлення факту батьківства можуть бути будь-які відомості, що свідчать про походження дитини від даної особи, зібрані відповідно до вимог ЦПК України.

Доказами визнання батьківства можуть бути листи, заяви, анкети, інші документи, а також показання свідків, пояснення самих сторін, які достовірно підтверджують визнання відповідачем батьківства. Батьківство може бути визнано як у період вагітності матері (наприклад, висловлення бажання мати дитину, піклування про матір майбутньої дитини тощо), так і після народження дитини.

Спільне проживання та ведення спільного господарства в зазначених випадках може підтверджуватися наявністю обставин, характерних для сімейних відносин (проживання в одному жиллому приміщенні, спільне харчування, спільний бюджет, взаємне піклування, придбання майна для спільного користування тощо). Припинення цих відносин до народження дитини може бути підставою для відмови в позові лише у випадках, коли це сталося до її зачаття.

Спільне виховання дитини має місце, коли вона проживає з матір'ю та особою, яку остання вважає (або яка вважає себе) батьком дитини, або коли ця особа спілкується з дитиною, проявляє батьківську турботу щодо неї.

Під спільним утриманням дитини слід розуміти як перебування її на повному утриманні матері й особи, яку остання вважає (або яка вважає себе) батьком дитини, так і, як правило, систематичне надання цієї особою допомоги в утриманні дитини незалежно від розміру допомоги.

Такі правові висновки викладені у постанові Верховного Суду від 21 березня 2018 року у справі № 543/738/16-ц (провадження № 61-4163св18), від 29 серпня 2018 року у справі № 641/9147/15-ц (провадження № 61-26210св18), від 21 листопада 2018 року у справі № 225/6301/15-ц (касаційне провадження № 61-30047св18).

Враховуючи викладене Верховний Суд погоджується з висновками судів попередніх інстанцій, що заявниця не надала належних та допустимих доказів, які б із достовірністю підтверджували, що вона та померлий спільно проживали й вели спільне господарство до народження дочки, спільно виховували та утримували дитину, а також того, що померлий за життя визнавав її своєю дочкою, а тому відсутні підстави для задоволення позову.

З огляду на вищевказане Верховний Суд постановив, що касаційну скаргу слід залишити без задоволення, а оскаржувані рішення суду першої та постанову суду апеляційної інстанції – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94362746>.

Постанова Верховного Суду від 10.02.2021 року у справі № 587/2553/18 (провадження № 61-22917св19)

Згідно з усталеною судовою практикою предметом доказування у справах про оспорування батьківства є відсутність кровного споріднення між особою, записаною батьком, і дитиною. Доводити відсутність кровного споріднення з дитиною можливо будь-якими допустимими доказами, зокрема висновками судово-медичної, біологічної чи генетичної експертиз, при цьому для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі.

Верховний Суд визнає, що відмова у медичному втручанні (доступ до тіла сторони або дитини) з релігійних, етичних або інших міркувань є підставою для застосування положень частини першої статті 109 ЦПК України.

У жовтні 2018 року позивач звернувся до суду із позовом до відповідача, третя особа – Виконавчий комітет Великоволинської сільської ради Сумського району Сумської області, про виключення з актового запису про народження дитини відомостей про батька.

Позивач обґрунтовував заявлені вимоги тим, що з 1999 року до 2011 року перебував у зареєстрованому шлюбі з відповідачем. У період шлюбу відповідач народила дочку та сина.

Рішенням Сумського районного суду Сумської області від 10 липня 2014 року у справі № 587/1491/14-ц з позивача на користь відповідача стягнуто аліменти на утримання дітей у розмірі 5 частки від його заробітку (доходу) до досягнення дітьми повноліття.

Позивач зазначив, що сплачує аліменти на утримання дітей щомісяця, проте із сином не бачиться, дитина проживає окремо та батьком називає іншу особу. Оскільки син дуже схожий на іншого чоловіка, наведена обставина, на переконання позивача, є підставою у порядку статей 122, 127 СК України для оспорування його батьківства.

Відповідач подала заяву про розгляд справи за її відсутності та визнання позову. Водночас, зазначила, що заперечує щодо проведення судових експертиз на предмет встановлення батьківства позивача стосовно сина.

Ухвалою Сумського районного суду Сумської області від 17 січня 2019 року у справі призначено судово-медичну генетичну експертизу, на вирішення якої поставлено питання, чи є позивач біологічним батьком дитини.

Судова експертиза не була проведена. Відповідач 01 квітня 2019 року подала до суду першої інстанції заяву, у якій повідомила про своє та сина прибуття до Обласного комунального закладу «Сумське обласне бюро судово-медичної експертизи» (далі – ОКЗ «Сумське обласне бюро судово-медичної експертизи»), проте, не надала добровільної згоди на будь-яке медичне втручання. Зазначила, що ухвала суду про призначення судової експертизи не містить посилання на дозвіл спеціалістам комунального закладу на примусове відібрання біологічних

зразків крові. На переконання відповідача, примусове відібрання біологічних зразків крові можливе за умови отримання попереднього висновку лікаря про можливість здійснення такої медичної процедури або проведення судово-медичної експертизи. За наведених обставин відповідач просила не вважати її дії ухиленням від процесуальних обов'язків.

Рішенням Сумського районного суду Сумської області від 25 квітня 2019 року у задоволенні позову відмовлено за недоведеністю позовних вимог. Суд апеляційної інстанції ухвалою від 05 вересня 2019 року призначив у справі судово-медичну генетичну експертизу, проведення якої доручив експертам Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи. На вирішення експертам поставлено питання, чи є позивач біологічним батьком ОСОБА_4. Доручено ОКЗ «Сумське обласне бюро судово-медичної експертизи» здійснити відбір зразків крові та (або) букального епітелію (слини) сторін та дитини. Зобов'язано сторін разом з неповнолітньою дитиною з'явитися до ОКЗ «Сумське обласне бюро судово-медичної експертизи» у визначені комунальним закладом дату та час для відбору біологічних зразків.

Судова експертиза не проведена через нез'явлення до комунального закладу для відбору біологічних зразків відповідача разом з неповнолітньою дитиною.

Відповідач відмовилася від визнання нею у суді першої інстанції позову, у суді апеляційної інстанції позов не визнала.

Постановою Сумського апеляційного суду від 14 листопада 2019 року рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Згідно з усталеною судовою практикою предметом доказування у справах про оспорування батьківства є відсутність кровного споріднення між особою, записаною батьком, і дитиною (пункт 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів»).

Доводити відсутність кровного споріднення з дитиною можливо будь-якими допустимими доказами, зокрема висновками судово-медичної, біологічної чи генетичної експертиз, при цьому для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 103 ЦПК України суд призначає експертизу у справі для з'ясування обставин, що мають значення для справи, у разі якщо необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо.

Оцінюючи правомірність постановлених у справі рішень судів першої та апеляційної інстанцій, Верховний Суд керується тим, що, встановлюючи наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, визнаючи одні та відхиляючи інші докази, суди були зобов'язані власні процесуальні дії належним чином мотивувати, враховуючи при

цьому, що доказування не може ґрунтуватися на припущеннях. Процес доведення полягає в обґрунтуванні того, що певні дії або події неодмінно мають своїми наслідками настання інших дій або подій, при цьому обставини вважатимуться встановленими за умови, що настання таких наслідків не є вірогідним, а є обов'язковим за таких обставин та за таких умов.

Справедливість судового розгляду повинна знаходити свою реалізацію, зокрема у здійсненні судом правосуддя без формального підходу до розгляду кожної конкретної справи. Дотримання цього принципу є надзвичайно важливим під час розгляду судових справ, оскільки його реалізація слугує гарантією того, що сторона, незалежно від рівня її фахової підготовки та розуміння певних вимог цивільного судочинства, матиме можливість забезпечити захист своїх інтересів.

Доведення обставини, чи є позивач біологічним батьком дитини, що оспорується позивачем у цій справі, має істотне значення для її вирішення, зазначений факт може бути встановлено чи спростовано, зокрема шляхом отримання результатів молекулярно-генетичної експертизи.

Висновок судово-медичної (молекулярно-генетичної) експертизи є підставою для категоричного висновку для визнання/оспорування батьківства, оскільки ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення/спростування батьківства стосовно конкретної дитини і його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами з метою підтвердити або спростувати факт оспоруваного батьківства.

19 січня 2019 року відповідач отримала копію ухвали Сумського районного суду Сумської області від 17 січня 2019 року, якою призначено у справі судово-медичну генетичну експертизу; зобов'язано ОКЗ «Сумське обласне бюро судово-медичної експертизи» відібрати зразки крові у сторін та малолітнього ОСОБА_4; зобов'язано сторін разом з малолітнім ОСОБА_4 з'явитися до зазначеного комунального закладу 05 лютого 2019 року о 11.00 год для відбору зразків крові.

09 лютого 2019 року та 07 березня 2019 року відповідач отримала листи Сумського районного суду Сумської області, у яких повідомлено, зокрема, відповідача про обов'язок прибуття 28 лютого 2019 року та 01 квітня 2019 року до ОКЗ «Сумське обласне бюро судово-медичної експертизи» для відбору зразків крові.

Відповідач до суду першої інстанції 27 лютого 2019 року та 01 квітня 2019 року подала заяви, у яких повідомила суд про неможливість прибуття до комунального закладу для відбору зразків крові у зв'язку з тривалою хворобою малолітнього ОСОБА_4, а також з підстав ненадання добровільної згоди на медичне втручання.

10 вересня 2019 року відповідач отримала копію ухвали Сумського апеляційного суду від 05 вересня 2019 року, якою призначено у справі судово-медичну генетичну експертизу; доручено ОКЗ «Сумське обласне бюро судово-медичної експертизи» здійснити відбір зразків крові та (або) букального епітелію (слини) у сторін та малолітнього ОСОБА_4; зобов'язано сторін разом з малолітнім ОСОБА_4 з'явитися до зазначеного комунального закладу у визначені ним час та дату для відбору біологічних зразків.

Отже, суд апеляційної інстанції встановив альтернативу відбору біологічних зразків: крові або букального епітелію (слини).

Сумський апеляційний суд листом від 15 жовтня 2019 року повідомив, зокрема, відповідача про її обов'язок прибуття 28 жовтня 2019 року до ОКЗ «Сумське обласне бюро судово-медичної експертизи» для відбору біологічних зразків.

Доказів отримання зазначеного листа відповідачем матеріали справи не містять, проте, 17 жовтня 2019 року до Сумського апеляційного суду надійшла заява відповідача про недоцільність подальшого зупинення провадження у справі, оскільки нею не отримано повідомлень про дату та час прибуття до комунального закладу для відбору біологічних зразків.

Відповідач неодноразово разом із дитиною не з'явилася для забору біологічних зразків для проведення судово-медичної молекулярно-генетичної експертизи (експертизи ДНК) з різних причин. Оцінка дій відповідача судами першої та апеляційної інстанції не зроблена.

Нез'явлення відповідача разом із дитиною до експертної установи для відібрання біологічних матеріалів для проведення судово-генетичної експертизи свідчить про її небажання отримати достовірні висновки щодо походження дитини на спростування доводів позивача про оспорування батьківства. Судом першої інстанції вжито належних процесуальних заходів з метою проведення судово-медичної молекулярно-генетичної експертизи (експертизи ДНК) та забезпечення участі відповідача разом із дитиною у її проведенні.

Під час нового розгляду справи суди зобов'язані надати оцінку процесуальній поведінці відповідача, зокрема, чи не є відмова відповідача від медичного втручання у тіло її дитини (доступу до тіла дитини) безпосередньою відмовою від проведення судової експертизи, що може мати відповідні процесуальні наслідки для визнання встановленими певних обставин, істотних для вирішення спору. У разі подання такої заяви учасником судового процесу суди не повинні враховувати подальше ухилення від проведення судової експертизи, доводи та підстави такого ухилення, вручення судових повідомлень про призначені дати та час відбору біологічних зразків.

Верховний Суд визнає, що відмова у медичному втручанні (доступ до тіла сторони або дитини) з релігійних, етичних або інших міркувань є підставою для застосування положень частини першої статті 109 ЦПК України.

ЄСПЛ зазначав/зазначив у справі «Йевремович проти Сербії», що відповідно до статті 8 Конвенції під час розгляду скарги про встановлення батьківства суди мають приділяти особливу увагу інтересам конкретної дитини («Jevremovic v. Serbia», заява № 3150/05, § 09, рішення ЄСПЛ від 17 травня 2007 року).

Отже, вирішуючи справу про оспорування батьківства, суди повинні керуватися найкращими інтересами дитини, забезпечуючи баланс між інтересами дитини та сторін справ.

Верховний Суд зазначає, що під час судового розгляду перевірки підлягають також обставини, чи знала особа, яка оспорує батьківство, в момент реєстрації його батьком дитини, що він не є батьком дитини або за встановлених обставинами

справи не могла про це не знати та чим підтверджені ці обставини, якими доказами.

Враховуючи вищевикладене, Верховний Суд постановив касаційну скаргу позивача задовольнити, рішення Сумського районного суду Сумської області від 25 квітня 2019 року та постанову Сумського апеляційного суду від 14 листопада 2019 року скасувати, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95344592>.

Постанова Верховного Суду від 18.02.2021 року у справі № 569/13821/18 (провадження № 61-17782св20)

Частиною першою ст. 109 ЦПК України законодавець встановив спеціальну процесуальну санкцію для осіб, які ухиляються від участі у експертизі. Важливим у такому випадку є встановлення ухилення осіб як умисних дій, внаслідок чого неможливо проведення експертизи для з'ясування відповіді на питання, яке для них має значення, наслідком чого може бути визнання судом факту для з'ясування якого була призначена експертиза, або відмова у його визнанні.

У липні 2018 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про визнання батьківства та стягнення аліментів.

Свої вимоги позивач обґрунтовувала тим, що з 2011 року вона зустрічалася з відповідачем і в січні 2015 року завагітніла. Відповідач, дізнавшись про зазначену обставину, почав уникати зустрічей із нею. 2015 року вона народила сина, не перебуваючи в шлюбі. Запис про батька було зроблено відповідно до статі 135 СК України.

Вказувала, що відповідач є батьком її сина, однак відмовляється подати в органи РАЦС заяву про реєстрацію батьківства і не надає їй матеріальної допомоги на його утримання, хоча після народження таку допомогу надавав та дитину визнавав.

З урахуванням наведеного просила визнати відповідача батьком дитини та стягнути з нього на її користь аліменти на сина у твердій грошовій сумі в розмірі 3 000,00 грн, починаючи з дня пред'явлення позову і до досягнення дитиною повноліття.

За клопотанням позивача ухвалою Рівненського міського суду від 20 лютого 2019 року, залишеною без змін постановою Рівненського апеляційного суду від 23 квітня 2019 року, у даній справі призначено судово-імунологічну експертизу батьківства з використанням методів молекулярно-генетичного аналізу дезоксирибонуклеїнової кислоти, проведення якої доручено здійснити Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центру Міністерства внутрішніх справ України.

Зазначена експертиза проведена не була у зв'язку з тим, що відповідач, повідомлений належним чином про час та місце її проведення, для відбору порівняльних зразків до експертної установи не з'явився, його біологічні зразки для дослідження не надано.

Рішенням Рівненського міського суду Рівненської області від 16 липня 2020 року, залишеним без змін постановою Рівненського апеляційного суду від 29 жовтня 2020 року, позов задоволено частково. Визнано відповідача батьком дитини. Стягнуто з відповідача на користь позивача аліменти на сина в розмірі 1 000,00 грн, але не менше 50 % прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку, зі щорічною індексацією згідно закону, щомісячно, починаючи з 25 липня 2018 року і до досягнення дитиною повноліття.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Тлумачення статті 128 СК України свідчить, що закон не встановлює конкретного переліку доказів для встановлення факту батьківства. Підставою для встановлення факту батьківства можуть бути будь-які відомості, що свідчать про походження дитини від даної особи, зібрані відповідно до вимог ЦПК України.

Питання щодо походження дитини суд вирішує на підставі сукупності доказів. Висновки експертизи, у тому числі судово-генетичної, необхідно оцінювати з урахуванням положень ЦПК України, згідно з якими жоден доказ не має для суду наперед установленого значення, він оцінює докази в їх сукупності, а результати оцінки відображає в рішенні з наведенням мотивів їх прийняття чи відхилення.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 травня 2018 року у справі № 591/6441/14-ц (провадження № 61-6030св18) зазначено, що доказами у зазначеній категорії справ можуть бути будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, показань свідків, письмових або речових доказів, висновків експертів. Тобто при вирішенні спору про визнання батьківства мають враховуватись усі передбачені законом докази в їх сукупності.

Для встановлення батьківства правове значення мають фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері і батька дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини або спільне її виховання чи утримання, а також докази, що підтверджують визнання особою батьківства. При вирішенні спору про визнання батьківства суд приділяє особливу увагу інтересам дитини, не ігноруючи при цьому інтереси ймовірного біологічного батька.

Європейський суд з прав людини зауважив, що на сьогодні ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини; його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердити або спростувати факт оспорюваного батьківства (KALACHEVA v. RUSSIA, № 3451/05, § 34, ЄСПЛ, від 07 травня 2009 року).

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 травня 2018 року у справі № 399/1029/15-ц (провадження № 61-14438св18) вказано, що експертиза ДНК, або молекулярно-генетична

експертиза, призначається у цивільних справах з метою формування доказової бази. Об'єктом молекулярно-генетичного дослідження є ядра ДНК (ДНК, розташована в ядрі клітини), отримана з крові, слини, букального та іншого епітелію, волосся (за наявності волоссяного фолікула), а також часток тканин і органів людини. Для визначення спірного батьківства необхідна присутність ймовірного батька і дитини для проведення забору вихідного біологічного матеріалу. За відсутності біологічного матеріалу хоча б однієї зі сторін провести дослідження неможливо.

Аналізуючи зазначену норму процесуального закону, можна дійти висновку, що нею законодавець встановив спеціальну процесуальну санкцію для осіб, які ухиляються від участі у експертизі. Важливим у такому випадку є встановлення ухилення осіб як умисних дій, внаслідок чого неможливо проведення експертизи для з'ясування відповіді на питання, яке для них має значення, наслідком чого може бути визнання судом факту для з'ясування якого була призначена експертиза, або відмова у його визнанні.

Судами встановлено, що відповідач, який був достовірно обізнаний про дату, час та місце розгляду справи судом першої інстанції, належним чином повідомлений про дату, час та місце проведення судово-імунологічної експертизи батьківства, не з'явився для забору біологічних зразків, що свідчить про його ухилення від проведення зазначеної експертизи з метою встановлення істини у справі.

Нез'явлення відповідача до експертної установи для відібрання біологічних матеріалів для проведення судово-генетичної експертизи свідчить про його небажання отримати точні висновки щодо походження дитини на спростування доводів позивача про його батьківство щодо неї. Судом першої інстанції вжито належних процесуальних заходів з метою проведення експертизи та забезпечення участі відповідача у її проведенні.

Відповідач не довів наявності поважних підстав, які перешкождали йому з'явитися до експертної установи для забору відповідних зразків його та дитини. Вказані дії та його бездіяльність, що призвели до неможливості проведення експертизи, надали суду можливість визнати факт, який ним заперечується, та встановити, з урахуванням інших доказів, походження дитини від відповідача.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 травня 2018 року у справі № 760/3977/15-ц (провадження № 61-2081зпв18) зазначено, що висновок судово-генетичної експертизи не є єдиним доказом походження дитини від певної особи, такий факт може бути доведено й іншими доказами.

Допитана під час розгляду даної справи свідок, яка є рідною сестрою позивача, підтвердила, що народженню сина передували близькі стосунки позивача та відповідача. Відповідач, заперечуючи проти визнання його батьком малолітньої дитини, не навів жодних переконливих доказів на спростування доводів позивачки.

Враховуючи вищевикладене, Верховний Суд постановив касаційну скаргу відповідача залишити без задоволення, а

оскаржувані рішення – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95170235>.

Постанова Верховного Суду від 01.03.2021 року у справі № 372/977/19 (провадження № 61-22969 св 19)

Сам по собі факт реєстрації народження дитини на підставі спільної заяви чоловіка та жінки, які не перебувають у шлюбі між собою, не може бути підставою для позбавлення особи, яка вважає себе батьком дитини, права на звернення до суду за захистом своїх інтересів та не свідчить про відсутність предмету спору.

У березні 2019 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідача, третя особа – Обухівський міськрайонний відділ державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у Київській області, про встановлення факту батьківства та зобов'язання вчинити певні дії.

Позовна заява мотивована тим, що з липня по листопад 2017 року він проживав з відповідачем однією сім'єю без реєстрації шлюбу. 04 липня 2018 року відповідач народила доньку, батьком якої він вважає себе. Вказував, що дані про батька дитини були внесені зі слів матері відповідно до частини першої статті 135 СК України.

У жовтні 2019 року представник відповідача звернувся до суду із клопотанням про закриття провадження у справі, посилаючись на відсутність предмету спору. У клопотанні представник відповідача зазначив, що реєстрація народження доньки відповідача, відбулась на підставі статті 126 СК України за спільною заявою матері дитини та батька дитини – ОСОБА_6, з яким відповідач проживала однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Вважав, що позивач позбавлений права на звернення до суду з позовом про визнання його батьківства, оскільки частиною четвертою статті 128 СК України визначено, що позов про визнання батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до частини першої статті 135 цього Кодексу.

Ухвалою Обухівського районного суду Київської області від 28 жовтня 2019 року у провадження у справі закрито на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України. Постановою Київського апеляційного суду від 12 грудня 2019 року апеляційну скаргу представника позивача задоволено. Ухвалу Обухівського районного суду Київської області від 28 жовтня 2019 року скасовано та направлено справу для продовження розгляду до суду першої інстанції. Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що між сторонами існує спір, предметом якого є батьківські права позивача щодо дитини, матір'ю якої є відповідач. Сам по собі факт реєстрації народження дитини на підставі спільної заяви чоловіка та жінки, які не перебувають у шлюбі між собою, не може бути підставою для позбавлення особи, яка вважає себе батьком дитини, права на звернення до суду за захистом своїх інтересів та не свідчить про відсутність предмету спору.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Згідно з пунктом 2 частини першої статті 255 ЦПК України суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо відсутній предмет спору.

Необхідність запровадження такого правила обумовлена тим, що відповідно до статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір.

Проте поняття «юридичного спору» має тлумачитися широко, виходячи з підходу Європейського суду з прав людини до тлумачення поняття «спір про право» (пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Зокрема, Європейський суд з прав людини зазначає, що відповідно до духу Конвенції поняття «спору про право» має розглядатися не суто технічно, йому слід надавати сутнісного, а не формального значення.

Відповідно до частини першої статті 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

З урахуванням викладеного, відсутність предмета спору унеможлиблює вирішення справи по суті незалежно від обґрунтованості позову, а відповідно і здійснення ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб.

Прикладами відсутності предмета спору можуть бути дії сторін, чи настання обставин, якщо між сторонами у зв'язку із цим не залишилося неврегульованих питань або самими сторонами врегульовано спірні питання.

Поряд із цим за змістом пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України суд може закрити провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору, якщо встановить, що предмет спору був відсутній на час пред'явлення позову.

Логічно-граматичне тлумачення словосполучення «відсутність предмета спору» в контексті наведеної правової норми дає підстави для висновку про те, що предмет спору має бути відсутній, тобто не існувати на час пред'явлення позову. Якщо предмет спору мав місце, але припинив своє існування (зник) після відкриття провадження у справі внаслідок тих чи інших обставин, зокрема у зв'язку з добровільним врегулюванням спору сторонами, виконанням відповідачем заявлених до нього вимог, фізичним знищенням предмета спору тощо, то провадження у справі не може бути закрито з наведеної правової підстави, оскільки вона полягає саме у відсутності предмета спору, а не у припиненні його існування (зникненні).

Якщо предмет спору став відсутній після відкриття провадження у справі, то залежно від обставин, що призвели до зникнення такого предмета, та стадії цивільного процесу, на якій він припинив своє існування, сторони мають цілий ряд передбачених законом процесуальних можливостей припинити подальший розгляд справи, зокрема шляхом

залишення позову без розгляду, відмови від позову або від поданих апеляційних чи касаційних скарг, визнання позову відповідачем, укладення мирової угоди тощо.

Подібні висновки викладені у постановках Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 456/847/18 (провадження № 61-2018св19), від 13 травня 2020 року у справі № 686/20582/19-ц (провадження № 61-1807св20).

Скасовуючи ухвалу суду першої інстанції про закриття провадження, апеляційний суд належно дослідивши матеріали справи, врахувавши вищенаведені правові норми, дійшов правильного висновку про те, що між сторонами дійсно існує спір, предметом якого є батьківські права позивача щодо дитини, матір'ю якої є відповідач, тому вважав помилковими висновки суду першої інстанції про відсутність предмету спору у цій справі та наявність підстав для закриття провадження.

Апеляційний суд обґрунтовано виходив з того, що сам по собі факт реєстрації народження дитини на підставі спільної заяви чоловіка та жінки, які не перебувають у шлюбі між собою, не може бути підставою для позбавлення особи, яка вважає себе батьком дитини, права на звернення до суду за захистом своїх інтересів та не свідчить про відсутність предмету спору.

Також суд апеляційної інстанції зауважив, що питання чи мали місце обставини (факти), якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються, а також чи слід позов задовольнити або в позові відмовити, суд вирішує під час ухвалення рішення відповідно до частини першої статті 264 ЦПК України, а не на стадії підготовчого провадження, тому обґрунтовано відхилив доводи відповідача про те, що позивачем не надано доказів на підтвердження походження дитини від нього.

Враховуючи наведене, Верховний Суд постановив касаційну скаргу представника відповідача залишити без задоволення, а постанову Київського апеляційного суду від 12 грудня 2019 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213385>.

Постанова Верховного Суду від 18.01.2021 року у справі № 685/511/19 (провадження № 61-9489св20)

Подання позову про позбавлення батьківських прав дитиною, яка досягла 14 років, щодо самої себе не впливає на перелік обставин, які підлягають встановленню при розгляді такого позову, та їх доведеність належними та допустимими доказами.

Подання відповідачем позову про виключення з актового запису про народження дитини відомостей про нього як батька сам по собі не свідчить про наявність підстав для позбавлення його батьківських прав.

Наявність конфлікту між позивачем та відповідачем (батьком) щодо відмови останнього у наданні дозволу на виїзд дитини на навчання за кордон не може свідчити про наявність правових підстав для позбавлення його батьківських прав.

У квітні 2019 року позивач звернулась до суду з позовом до відповідачів (своїх батьків), третя особа, що не заявляє самостійних вимог на предмет спору: Теофіпольська районна державна адміністрація про позбавлення батьківських прав та відшкодування немайнової шкоди.

Обґрунтовуючи позов, позивач зазначала, що відповідачі є її батьками. Шлюб між батьками розірвано 08 вересня 2005 року. Дитина залишилась проживати з матір'ю. Після розірвання шлюбу між батьками батько з нею не спілкується, не цікавиться її життям, розвитком, вподобаннями, не дбає про її фізичний та розумовий розвиток.

Згідно з довідками Теофіпольської ЗОШ I-III ступеня № 1 позивач є ученицею 11 класу, її батько не бере участі у її вихованні. Після закінчення загальноосвітньої школи вона вирішила продовжити навчання у вищому навчальному закладі, з цієї метою вивчила польську мову та обрала вищий навчальний заклад за кордоном, а саме - Академію фінансів та бізнесу Вісла (Akademia Finansow i Biznesu Vistula), що знаходиться у м. Варшава, Республіка Польща.

З метою належного оформлення документів, необхідних для вступу до навчального закладу, отримання відповідної студентської візи, а також вчинення правочинів із навчальним закладом та іншими юридичними особами на території Республіки Польща вона звернулася до батька з листом, у якому просила надіслати їй нотаріально завірених заяву про дозвіл, як батька дитини, на оформлення всіх необхідних документів, пов'язаних з навчанням, однак 27 лютого 2019 року отримала від нього відмову. Вважає, що всі вчинені відповідачем дії завдали їй немайнової шкоди, призвели до сильних душевних страждань, негативних переживань, частого погіршення настрою впродовж останніх 10 років, а чинення перешкод у здобутті освіти за кордоном - ще й до зміни усталеного способу життя.

Відповідно до висновку Теофіпольської районної державної адміністрації від 22 лютого 2019 року позбавлення батьківських прав батька відносно дочки буде відповідати інтересам дитини. Згідно з довідкою з місця роботи батько позивача працює та отримує заробітну плату, з якої стягуються аліменти. Заборгованість зі сплати аліментів відсутня.

На думку позивача, її мати не вжила достатніх заходів щодо батька для захисту інтересів дитини, її права на виховання зі сторони батька та права на навчання, оскільки не захистила сама її права шляхом звернення до суду з позовом про позбавлення його батьківських прав, не звернувшись до державних органів у справах сім'ї для вжиття відповідних заходів впливу до її батька з метою виконання ним своїх батьківських обов'язків щодо виховання дитини.

Враховуючи викладене, позивач просила суд позбавити батька батьківських прав щодо неї та стягнути з нього на її користь немайнову шкоду в розмірі 30 000,00 грн. та 3000,00 грн з матері.

Заперечуючи проти позову, батько позивача категорично висловився проти позбавлення його батьківських прав, пояснюючи, що не мав фізичної можливості виконувати свої батьківські обов'язки щодо дочки: відвідувати батьківські збори

у дитячому садку та школі, цікавитися її навчанням, оскільки проживає в іншій місцевості.

Рішенням Теофіпольського районного суду Хмельницької області від 12 листопада 2019 року у цивільній справі № 685/410/19, що набуло чинності, дозвіл на виїзд позивача за кордон на навчання надано. У цій справі суди виходили з того, що відповідачем (батьком) відмовлено позивачу у наданні та надісланні їй нотаріально завірених заяви про дозвіл, як батька, на оформлення всіх необхідних документів, пов'язаних із навчанням, у тому числі на відкриття візи, які необхідні їй для виїзду на навчання та його продовження на території Республіки Польща з тих підстав, що згоди батьків на самостійні поїздки дітей за межі України, які досягли шістнадцятирічного віку не потрібно. Відповідач (мати) самоусунулася від вирішення питання про отримання від батька дитини дозволу на виїзд дитини за кордон на навчання, поклавши весь тягар у зібранні необхідних документів на неповнолітню дитину. З огляду на вищенаведене, у суду були законні підстави для постановлення судового рішення про надання позивачу права виїзду на навчання та проживання на території Республіки Польща у період з 12 грудня 2019 року до 16 квітня 2020 року (до досягнення повноліття) без дозволу батька та матері. Цим же рішенням у задоволенні позову в частині надання дозволу на укладання правочинів щодо надання освітніх послуг та послуг, пов'язаних з навчанням і проживанням на території Республіки Польща, відмовлено.

Ухвалою Теофіпольського районного суду Хмельницької області від 18 серпня 2020 року у справі № 742/2880/19 задоволено заяву батька (позивача) про відмову від позову про оспорювання батьківства, виключення з актового запису про народження дитини відомостей про батька дитини та відшкодування шкоди, провадження у справі закрито.

Рішенням Теофіпольського районного суду Хмельницької області від 07 квітня 2020 року, залишеним без змін постановою Хмельницького апеляційного суду від 25 травня 2020 року, в задоволенні позову про позбавлення батьківських прав та відшкодування немайнової шкоди відмовлено.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Стаття 165 СК України надає право дитині, яка досягла чотирнадцяти років, звернутися з позовом до суду про позбавлення батьківських прав.

Особи можуть бути позбавлені батьківських прав щодо дитини тільки з підстав, передбачених статтею 164 СК України.

У пунктах 15, 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 (зі змінами) «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» судам роз'яснено, що позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно її утримують тощо), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після

повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Відповідно до частини першої статті 164 СК України мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; жорстоко поведуться з дитиною; є хронічними алкоголіками або наркоманами; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини. Аналогічний правовий висновок викладено в постановках Верховного Суду від 29 квітня 2020 року у справі № 522/10703/18, від 13 квітня 2020 року у справі № 760/468/18, від 11 березня 2020 року у справі № 638/16622/17, від 02 жовтня 2019 року у справі № 461/7387/16-ц, від 08 травня 2019 року у справі № 409/1865/17-ц.

Судова практика у справах щодо застосування положень статті 164 СК України є усталеною, підстав для порушення питання про відступлення від цієї практики немає.

Подання позову про позбавлення батьківських прав дитиною, яка досягла 14 років, щодо самої себе не впливає на перелік обставин, які підлягають встановленню при розгляді такого позову, та їх доведеність належними та допустимими доказами. Вирішуючи спір за позовом позивача про позбавлення батьківських прав, суди, належним чином дослідивши та давши оцінку поданим сторонами доказам, дійшли правильного висновку про те, що підстави, передбачені частиною першою статті 164 СК України для позбавлення відповідача батьківських прав, відсутні.

Подання відповідачем позову про виключення з актового запису про народження дитини відомостей про нього як батька сам по собі також не свідчить про наявність підстав для позбавлення його батьківських прав. До того ж, сам відповідач стверджував, що він, розуміючи помилковість своїх дій, пов'язаних з поданням цього позову, подав заяву про відмову від нього.

Наявність конфлікту між позивачем та відповідачем (батьком) щодо відмови останнього у наданні дозволу на виїзд дитини на навчання за кордон не може свідчити про наявність правових підстав для позбавлення його батьківських прав.

Також правильним є й висновок суду першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, про відмову в задоволенні позовних вимог про стягнення з відповідачів немайнової шкоди через недоведеність позовних вимог у цій частині.

Враховуючи вищевикладене, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду постановив залишити касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувані судові рішення – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94417542>.

Постанова Верховного Суду від 27.01.2021 року у справі № 398/4299/17 (провадження № 61-2861св20)

Права батьків щодо дитини є похідними від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання й, у першу чергу, повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а тільки потім права батьків.

Лише зазначення відповідачем в апеляційній скаргі про його бажання піклуватися про дитину, без надання доказів, що він вживає заходів щодо налагодження стосунків з дитиною, цікавиться її станом здоров'я, виявляє будь-яку турботу про дитину, надає матеріальну підтримку, бере участь у вихованні дитини не спростовує його ухилення від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини.

Якщо батько не підтримує стосунків з дитиною, його можна позбавити батьківських прав. І в цьому немає порушення права на сімейне життя, гарантоване Конвенцією (див. рішення ЄСПЛ у справі «Ілля Ляпін проти Росії» (заява № 70879/11)).

У грудні 2017 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, – орган опіки та піклування Олександрійської міської ради Кіровоградської області, про позбавлення батьківських прав та збільшення розміру аліментів.

Позов обґрунтований тим, що з 02 листопада 2007 року позивач перебувала з відповідачем у зареєстрованому шлюбі. Від шлюбу сторони мають сина, який проживає з нею та знаходиться на її утриманні. Заочним рішенням Біляївського районного суду Одеської області від 22 листопада 2012 року шлюб між сторонами розірваний. Заочним рішенням Біляївського районного суду Одеської області від 09 липня 2015 року з відповідача стягнуто аліменти на користь позивача на утримання сина. Відповідач ухиляється від сплати аліментів.

Відповідно до епікризу ДС «ООМЦПЗ» № 495/1118 та медичного висновку про дитину-інваліда віком до 18 років від 05 квітня 2017 року № 26 у дитини виявилася затримка психічного розвитку, аутизм та затримка речового розвитку. На лікування дитини постійно потрібні кошти, а саме на заняття з психологом, дефектологом, заняття у басейні, спеціальну підготовку до школи, постійні витрати на ліки, крім харчування, витрат на одяг та витрат на нормальне повноцінне життя дитини, яке потрібне

для його віку. Відповідач участі у вихованні дитини не бере, матеріальної допомоги на утримання дитини не надає, будь-якої турботи про дитину не виявляє, життям та розвитком сина не цікавиться.

Відповідно до висновку органу опіки та піклування Олександрійської міської ради Кіровоградської області від 04 липня 2017 року № 242/9/10/3 відповідача доцільно позбавити батьківських прав стосовно неповнолітнього сина.

Заочним рішенням Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 04 червня 2018 року, з висновками якого погодився Кропивницький апеляційний суд в постанові від 11 січня 2020 року, позов задоволено.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування.

Верховний Суд виходить з того, що суд на перше місце ставить «якнайкращі інтереси дитини», оцінка яких включає знаходження балансу між усіма елементами, необхідними для прийняття рішення. Позбавлення батьківських прав є виключною мірою, правові наслідки позбавлення батьківських прав визначено статтею 166 СК України.

Зважаючи на те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

Таким чином, позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращий бік неможливо, і лише за наявності вини у діях батьків.

У справі «Хант проти України» від 07 грудня 2006 року Європейський суд з прав людини наголосив, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (пункт 54). Вирішення питання позбавлення батьківських прав має ґрунтуватися на оцінці особистості відповідача, його поведінки; факт заперечення відповідача проти позову про позбавлення його батьківських прав також може свідчити про його інтерес до дитини (пункт 58).

У справі «Ілля Ляпін проти Росії» (заява № 70879/11) Європейський суд з прав людини зазначив, що, якщо батько не підтримує стосунків з дитиною, його можна позбавити батьківських прав. І в цьому немає порушення права на сімейне життя, гарантоване Конвенцією.

Оцінюючи доводи касаційної скарги, Верховний Суд бере до уваги встановлені обставини справи, поведінку батька - відповідача до і після подання позову у справі, після подання ним апеляційної скарги на рішення суду про позбавлення його батьківських прав.

Суди встановили, що відповідач участі у вихованні сина не брав і його життям не цікавився. Зі змісту заочного рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції випливає, що позбавивши заявника батьківських прав, суди взяли до уваги аргументи, надані матір'ю дитини, врахували те, що неповнолітній син є особливою дитиною, їй діагностовано аутизм, сприйняття світу вона здійснює виключно через контакт з матір'ю та її психоемоційний стан. Контакт з батьком у дитини немає і відповідач не вживає заходів щодо налагодження стосунків з дитиною, не цікавиться її станом здоров'я, не виявляє будь-якої турботи про дитину, не надає матеріальної підтримки. Для лікування дитини позивачу рекомендовано виїжджати за межі України, проте, оскільки відповідач не підтримує спілкування з дитиною, місцеперебування його невідоме, то неможливо отримати дозвіл відповідача на виїзд з дитиною за кордон.

В апеляційній скарзі відповідач посилався на те, що позивач не надала належних та допустимих доказів ухилення його від участі у вихованні дитини, що давало б підстави для можливості застосувати до нього такий крайній захід, як позбавлення батьківських прав. Матеріали справи не містять доказів, на підставі яких можна дійти до беззаперечного висновку про те, що відповідач злісно ухиляється від участі у вихованні дитини. Проте не зазначив докази, які спростовують висновки судів.

Ухваливши рішення про задоволення позову, з урахуванням доказів, які є в матеріалах справи, суди дійшли висновку, що відповідач дитиною не цікавиться.

Відповідач, заперечуючи про позбавлення його батьківських прав, з моменту подання ним апеляційної скарги не надав доказів, що він вживає заходів щодо налагодження стосунків з дитиною, цікавиться її станом здоров'я, виявляє будь-яку турботу про дитину, надає матеріальну підтримку, бере участь у вихованні дитини. Відповідач не спростував висновків судів щодо позбавлення його батьківських прав стосовно сина. За таких обставин лише зазначення відповідачем в апеляційній скарзі про його бажання піклуватися про дитину, не спростовує його ухилення від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини.

Аргументи апеляційної та касаційної скарг не містять спростування висновку органу опіки та піклування щодо доцільності позбавлення відповідача батьківських прав. Крім того, матеріали справи не містять належного обґрунтування відповідачем того, що інтереси дитини превалюють над його приватними інтересами.

Відповідач не довів зміну своєї поведінки щодо дитини, прагнення здійснювати належне піклування за нею, не спростував, що свідомо нехтував обов'язками батька щодо сина.

Факт заперечення відповідачем проти позову про позбавлення його батьківських прав з урахуванням його поведінки не свідчить про його інтерес до дитини та реальне бажання змінити поведінку.

Верховний Суд зазначає, що позбавлення відповідача батьківських прав здійснене згідно із законом (пункт 2 частини першої статті 164 СК України), спрямоване на захист прав

та інтересів дитини, отже, має законну мету і втручання в права відповідача є пропорційним меті позбавлення його батьківських прав.

Враховуючи вищевикладене, Верховний Суд постановив касаційну скаргу відповідача залишити без задоволення, а заочне рішення Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 04 червня 2018 року та постанову Кропивницького апеляційного суду від 11 січня 2020 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94737690>.

Постанова Верховного Суду від 18.02.2021 року у справі № 645/920/19 (провадження № 61-15290св20)

Позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо і лише при наявності вини у діях батьків. При вирішенні такої категорії спорів судам слід мати на увазі, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом вирішення сімейних питань, на який вони йдуть лише у виняткових випадках, і головне – за наявності достатніх та переконливих доказів, що характеризують особливості батька й матері як особи, що становить реальну загрозу для дитини, її здоров'я та психічного розвитку.

Проживання дитини за межами України, в іншій державі, є об'єктивною перешкодою для вільного спілкування відповідача з дитиною та повноцінної участі у її вихованні.

У лютому 2019 року позивач звернулася з позовом до відповідача, третя особа: Департамент служб у справах дітей Харківської міської ради, про позбавлення батьківських прав. Позов мотивований тим, що сторони мають спільну дитину. Відповідач є громадянином Азербайджанської Республіки. Має посвідку на постійне проживання в Україні.

Позивач уклала новий шлюб 09 червня 2016 року в Бейтар Еліт в Рабинаті Гуш Ціона та змінила своє місце проживання разом з дитиною. Дитина проживає разом з матір'ю в Ізраїлі, що підтверджується довідками: від 12 листопада 2018 року про те, що дитина навчається в дошкільному навчальному закладі в поселенні Маале-Амос, починаючи з 01 вересня 2016 року; про страхування в лікарняній касі «Леуміт» з 07 листопада 2016 року; про статус резидента; соціальної служби від 03 грудня 2018 року.

Протягом всього періоду до переїзду в Ізраїль відповідач жодного разу не відвідував дитину та не допомагав матеріально.

Чоловік позивача налагодив гарний контакт з дитиною, він її батько у всіх відношеннях, піклується про неї, забезпечує її усім необхідним, виконує функції батька для дитини, натомість, відповідач не бере участі в житті дитини взагалі та самоусунувся від виконання батьківських обов'язків.

Рішенням Фрунзенського районного суду м. Харкова від 25 травня 2020 року, залишеним без змін постановою Харківського апеляційного суду від 22 вересня 2020 року, у задоволенні позову відмовлено.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що позивачем не надано належних та допустимих доказів, які б підтверджували, що відповідач умисно та злісно ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Тлумачення пункту 2 частини першої статті 164 СК України дозволяє зробити висновок, що ухилення від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно її утримують, та ін.), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками. Крім того, зазначені чинники, повинні мати систематичний та постійний характер. Таким чином, позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо і лише при наявності вини у діях батьків.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) наголошував на тому, що питання сімейних відносин має ґрунтуватися на оцінці особистості заявника та його поведінці. Факт заперечення заявником проти позову про позбавлення його батьківських прав також міг свідчити про його інтерес до дитини (Hunt v. Ukraine, №31111/04, § 58, ЄСПЛ, від 07 грудня 2006 року).

Звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав має передувати виважена та ґрунтовна підготовка, збір необхідної доказової бази, адже більшість чинників, які є підставою для прийняття позитивних рішень у вказаних категоріях справи, мають оціночний характер, залежать від конкретних обставин справи та особистості учасників цих правовідносин.

При цьому Верховний Суд зазначає, що за положенням частини шостої статті 19 СК України суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування (про доцільність чи недоцільність позбавлення батьківських прав), якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

При вирішенні такої категорії спорів судам слід мати на увазі, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, вирішення сімейних питань, на який вони йдуть лише у виняткових випадках, і головне – за наявності достатніх та переконливих доказів, що характеризують особливості батька й матері як особи, що становить реальну загрозу для дитини, її здоров'я та психічного розвитку. Дитина має право на особливе піклування та повинна мати свободу вибору щодо своїх батьків.

Аналізуючи встановлені факти у контексті позбавлення батьківських прав, суди повинні зважувати на те, що позбавлення батьківських прав на дитину вже несе в собі негативний вплив на свідомість дитини, та застосовувати цей захід як крайню міру впливу та захисту прав дитини. Таким чином, позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, який слід розглядати як виключний і надзвичайний спосіб впливу на недобросовісних батьків.

Права батьків і дітей, які засновані на спорідненості, становлять основоположну складову сімейного життя, а заходи національних органів, спрямовані перешкодити реалізації цих прав, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків.

Ураховуючи викладене, суди першої та апеляційної інстанцій на підставі належним чином оцінених доказів, дійшли правильного висновку про те, що підстави, передбачені частиною першою статті 164 СК України для позбавлення відповідача батьківських прав, відсутні. Батько дитини бажає спілкуватися з донькою, проти позбавлення батьківських прав заперечує, а позбавлення батьківських прав слід розглядати як крайній захід сімейно-правового характеру, який застосовується до батьків, що не забезпечують належного виховання своїх дітей. Крім того, суди взяли до уваги висновок Департаменту служби у справах дітей за № 813 від 26 грудня 2019 року, з якого вбачається, що Департамент служб у справах дітей Харківської міської ради, як представник органу опіки та піклування, вважає недоцільним позбавлення батьківських прав відповідача відносно малолітньої дочки. При цьому органом опіки і піклування не виявлено умисної поведінки батька щодо невиконання ним батьківських обов'язків по вихованню та утриманню дитини.

Обставини, на які посилається позивач як на підставу заявленого позову, а саме невиконання батьком батьківських обов'язків, не знайшли свого підтвердження. Відповідач має об'єктивні причини, що перешкоджають йому особисто спілкуватись з донькою та повноцінно брати участь у її вихованні, оскільки проживання дитини за межами України, в іншій державі є перешкодою для вільного спілкування з дитиною та повноцінної участі у її вихованні. У зв'язку з наведеним, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважає, що касаційну скаргу слід залишити без задоволення, а оскаржені судові рішення – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067053>.

Постанова Верховного Суду від 03.03.2021 року у справі № 404/4279/17 (провадження № 61-5002св20)

Відсутність свідомого нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками, наявність перешкод у вихованні та спілкуванні з дитиною, заперечення відповідача проти позбавлення батьківських прав та вчинення ним активних дій, спрямованих на підтримку відносин із дитиною, є підставою для відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав.

Сама по собі несплата аліментів при демонстрації інтересу до збереження сімейних стосунків із дитиною не свідчить про невиконання відповідачем батьківських обов'язків мірою, достатньою для позбавлення його батьківських прав та розриву сімейних зв'язків із дитиною.

У липні 2017 року позивач звернувся до суду із позовом до відповідача, третя особа – служба у справах дітей виконавчого комітету міської ради м. Кропивницького, про позбавлення батьківських прав.

Сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, який розірвано рішенням Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 04 липня 2011 року. У період перебування сторін у шлюбі у них народився син.

Рішенням Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 04 липня 2011 року з батька (позивача в даній справі) на користь матері (відповідача в даній справі) стягнуто аліменти на неповнолітнього сина, починаючи з 03 лютого 2011 року.

Рішенням Кіровоградського районного суду м. Кіровограда від 15 березня 2016 року визначено місце проживання малолітнього сина з батьком та припинено стягнення з нього аліментів на користь матері на підставі рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 04 липня 2011 року. Стягнуто з матері аліменти на користь батька на утримання сина з 27 жовтня 2015 року і до повноліття.

Згідно з довідкою від 02 червня 2017 року № 136, виданою комунальним закладом «Навчально-виховного об'єднання № 32 «Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, позашкільний центр «Школа мистецтв» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області», дитина навчається в зазначеному навчальному закладі. Мати ухиляється від виконання батьківських обов'язків, не бере належної участі у вихованні сина, протягом навчання сина в цьому навчальному закладі не відвідувала батьківських зборів, взагалі життям, навчанням сина не цікавиться.

Відповідно до довідки Кіровоградської дитячої міської лікарні від 01 вересня 2016 року № 352 дитина у період із 12 по 30 серпня 2016 року знаходилася на стаціонарному лікуванні в педіатричному відділенні вказаної лікарні, при цьому догляд дитина отримувала від батька, бабусі та дідуся.

Згідно з довідкою комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 61 «Гніздечко» комбінованого

типу Кіровоградської міської ради» від 09 жовтня 2017 року №11, мати за час перебування дитини у дошкільному закладі не брала участі у вихованні дитини, не приводила і не забирала сина із закладу.

Як вбачається з довідок Фортечного відділу державної виконавчої служби м. Кропивницького Головного територіального управління юстиції у Кіровоградській області від 07 червня 2017 року №№ 842, 843 відповідач не сплачує аліменти на утримання сина, які стягнуті з неї судовим рішенням.

За висновком органу опіки та піклування Кіровоградської міської ради від 14 липня 2017 року № 3838/49-05-24, з урахуванням рішення комісії з питань захисту прав дитини від 05 липня 2017 року, визначено за доцільне позбавити батьківських прав відповідача стосовно малолітнього сина.

В ході розгляду справи було встановлено, що відповідач зверталася до служби у справах дітей Виконавчого комітету Кіровоградської міської ради із заявою про визначення їй порядку для її участі у вихованні та спілкуванні із малолітнім сином, але на засіданні комісії вона просила залишити подану нею заяву без розгляду.

За заявою відповідача проводилася перевірка по факту того, що батьки позивача (дід та баба сина) чинять їй перешкоди у спілкуванні із сином та було встановлено, що протягом 2016–2018 роки відповідач не виявляла бажання спілкуватися із сином і роз'яснено, що дане питання відноситься до цивільно-правових відносин.

З листа Кропивницького відділу поліції ГУНП у Кіровоградській області від 07 березня 2018 року № Аз–39/117–18 вбачається, що до пред'явлення позову даного позову про позбавлення батьківських прав відповідач тричі (02 та 04 березня 2016 року і 01 червня 2017 року) зверталася до поліції зі скаргами на те, що позивач, а також його батьки створюють їй перешкоди у побаченнях з сином, налаштовують дитину проти неї, утримують дитину в себе.

З аналогічною за змістом скаргою відповідач зверталася до поліції 04 липня 2018 року, а також до Кіровоградської місцевої прокуратури.

Рішенням Кіровського районного суду м. Кіровограда від 11 грудня 2018 року позов задоволено. Постановою Кропивницького апеляційного суду від 06 лютого 2020 року рішення Кіровського районного суду м. Кіровограда від 11 грудня 2018 року скасовано та ухвалено нове, яким у задоволенні позову відмовлено.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Статтею 164 СК України передбачено, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він: 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; 3) жорстоко поведуться з дитиною; 4) є хронічними

алкоголіками або наркоманами; 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; 6) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини. Тобто, перелік підстав позбавлення батьківських прав є вичерпним.

Пунктами 15, 16, 18 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» судам роз'яснено, що позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно її утримують, та інше), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті споріднення з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей.

Зважаючи на те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на орган опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

Ураховуючи викладене, суд апеляційної інстанції, на підставі належним чином оцінених доказів, дійшов правильного висновку про те, що позбавлення відповідача батьківських прав, тобто природніх прав, наданих батькам щодо дитини на її виховання, захист її інтересів та інших прав, які виникають із факту кровної спорідненості з дитиною, є крайнім заходом впливу, необхідність застосування якого за обставин цієї справи не доведено.

Суд попередніх інстанцій надали належну оцінку зверненню відповідача до правоохоронних органів зі скаргами про наявність перешкод у спілкуванні з дитиною та до органів опіки та піклування із заявою про встановлення порядку участі у вихованні дитини, що свідчить насамперед про інтерес матері до дитини, намагання брати участь у вихованні сина.

Встановивши відсутність свідомого нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками, а також наявність перешкод у вихованні та спілкуванні з дитиною, а також те, що мати дитини проти позбавлення батьківських прав заперечує та вчиняє активні дії, спрямовані на підтримку відносин із сином, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав.

Згідно зі статтею 8 Конвенції про права дитини держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання.

Ухвалюючи рішення в справі «М. С. проти України» від 11 липня 2017 року (заява № 2091/13), Європейський суд з прав

людини наголосив, що в таких справах основне значення має вирішення питання про те, що найкраще відповідає інтересам дитини. На сьогодні існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що у всіх рішеннях, що стосуються дітей, їх найкращі інтереси повинні мати першочергове значення. При цьому ЄСПЛ зауважив, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагодієним (параграф 76).

Суд апеляційної інстанції надав належну правову оцінку висновку органу опіки та піклування та правильно вважав, що цей висновок є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини на можливість збереження сімейних зв'язків, оскільки у матеріалах справи відсутні дані про обставини, які б свідчили про винну поведінку відповідача щодо сина, свідомого нехтування нею своїми батьківськими обов'язками. Відповідач не є тією особою, поведінка чи дії якої можуть свідчити про негативний вплив на дитину, а тому розрив з нею сімейних відносин не відповідає інтересам дитини.

Сама по собі несплата аліментів при демонстрації інтересу до збереження сімейних стосунків із дитиною не свідчить про невиконання матір'ю батьківських обов'язків мірою, достатньою для позбавлення її батьківських прав та розриву сімейних зв'язків із сином.

Враховуючи вищевикладене, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду постановив касаційну скаргу позивача алишити без задоволення, а постанову Кропивницького апеляційного суду від 06 лютого 2020 року – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95502331>.

Постанова Верховного Суду від 05.03.2021 року у справі № 766/5264/16-ц (провадження № 61-14047св20)

Нааявність заборгованості по аліментам сама по собі не є підставою для позбавлення батька дитини батьківських прав.

Перебування (проживання) позивача з малолітньою дитиною поза межами України з об'єктивних причин позбавляло відповідача можливості повною мірою, у достатньому у загальному розумінні, брати участь у вихованні й спілкуванні з дитиною.

У червні 2016 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача, третя особа: орган опіки та піклування виконавчого комітету Корабельної у м. Херсоні ради, з позовом про позбавити відповідача батьківських прав щодо його неповнолітньої дитини.

Відповідач є батьком спільної з позивачем дитини. Шлюб між сторонами не укладався та вони не проживали однією сім'єю. Малолітній син постійно проживав та проживає разом із

матір'ю. До досягнення сином півтора років відповідач інколи відвідував сина та допомагав позивачу у сплаті орендованого житла.

Проте, з липня 2013 року відповідач взагалі не відвідує сина, не піклується про нього, не бере участі у його вихованні, не надає матеріальної допомоги на його утримання. Рішенням Комсомольського районного суду м. Херсона від 26 вересня 2014 року з відповідача стягнуто аліменти. Виконавчий лист був пред'явлений до примусового виконання, проте відповідач від сплати аліментів ухиляється, внаслідок чого утворилась значна заборгованість. У квітні 2015 року позивач, не маючи житла та роботи, разом з сином виїхала до Туреччини для працевлаштування за контрактом.

У листопаді 2015 року позивач з сином повернулася до м. Херсона, повідомила відповідача, що має намір укласти шлюб з громадянином Туреччини, з яким у сина склалися добрі стосунки та який бере участь в утриманні сина, піклується про нього та оплачує його навчання. На прохання позивача надати дозвіл на виїзд дитини за кордон, відповідач погодився лише за умови, що вона відкличе виконавчий лист про стягнення з нього аліментів.

18 листопада 2015 року батько дитини звернувся до суду з позовом до матері дитини, третя особа – виконавчий комітет Комсомольської районної у м. Херсоні ради – орган опіки та піклування, про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та її вихованні, визначення способу участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею, який ухвалою Комсомольського районного суду м. Херсона від 29 січня 2016 року залишено без розгляду за заявою позивача. 19 листопада 2015 року відповідач подала до ВДВС Комсомольського РУЮ м. Херсон заяву про повернення без виконання виконавчого листа про стягнення аліментів з відповідача.

У заяві від 26 листопада 2015 року, посвідченої приватним нотаріусом Херсонського міського нотаріального округу Францішко Г. В., відповідач не заперечував проти тимчасових поїздок за кордон до Туреччини та до будь-якої країни Шенгенської угоди, в будь-який час, в період з 26 листопада 2015 року по 26 листопада 2016 року, його малолітнього сина у супроводі матері.

30 грудня 2015 року позивач зареєструвала шлюб з громадянином Туреччини. З довідок про місце проживання від 08 березня 2016 року, виданих районним управлінням реєстрації населення адміністрації губернатора Анталія Турецької Республіки, вбачається, що місце проживання позивача та дитини зареєстроване в Туреччині.

Ухвалою Херсонського міського суду Херсонської області від 07 липня 2016 року видано позивачу дублікат виконавчого листа, виданого Комсомольським районним судом м. Херсона про стягнення з відповідача аліментів на сина, починаючи з 14 серпня 2014 року до повноліття дитини.

Згідно витягу з кримінального провадження 16 листопада 2016 року зареєстрована заява щодо вжиття заходів до відповідача, який згідно рішення Комсомольського районного суду м. Херсона від 26 вересня 2014 року не виплачує аліменти на малолітнього сина.

У грудні 2016 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про надання дозволу на виїзд за кордон неповнолітньої дитини беззгоди батька. Рішенням Херсонського міського суду Херсонської області від 24 січня 2017 року, зміненим рішенням апеляційного суду Херсонської області від 23 березня 2017 року, позивачу надано дозвіл у її супроводі на тимчасовий виїзд малолітньої дитини за межі України, а саме до Турецької Республіки, терміном на три місяці, з моменту набрання рішенням законної сили до 24 червня 2017 року, без дозволу (згоди) та супроводу батька.

Постановою головного державного виконавця Корабельного районного ВДВС м. Херсона від 28 листопада 2018 року, за невиконання рішення суду про стягнення аліментів, що призвело до наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за 3 роки, на боржника накладено штраф на користь стягувача.

Відповідно до висновку виконавчого комітету Корабельної районної у м. Херсоні ради від 08 лютого 2018 року, орган опіки та піклування вважає за доцільне позбавлення батьківських прав відповідача відносно малолітнього сина з тих підстав, що відповідач свідомо нехтує своїми батьківськими обов'язками, в утриманні та вихованні сина участі не бере, життям дитини не цікавиться, не проявляє інтересу до внутрішнього світу сина, чинить перешкоди йому для перебування у Туреччині, маніпулює своїми батьківськими обов'язками (для надання свого дозволу на виїзд дитини за кордон ставить перед позивачем умови про відмову від стягнення аліментів на утримання сина).

Рішенням Херсонського міського суду Херсонської області від 28 травня 2020 року позов задоволено.

Постановою Херсонського апеляційного суду від 19 серпня 2020 року апеляційну скаргу відповідача задоволено. Рішення суду першої інстанції скасовано з ухваленням нового рішення про відмову у задоволенні позову.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Позбавлення батьківських прав (тобто прав на виховання дитини, захист її інтересів, на відібрання дитини в інших осіб, які незаконно їх утримують, та інше), що надані батькам до досягнення дитиною повноліття і ґрунтуються на факті спорідненості з нею, є крайнім заходом впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків, а тому питання про його застосування слід вирішувати лише після повного, всебічного, об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема ставлення батьків до дітей.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення, не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загально визнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов

для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування своїми обов'язками.

Частиною четвертою статті 19 СК України визначено, що при розгляді судом спорів щодо позбавлення батьківських прав обов'язковою є участь органу опіки та піклування.

Відповідно до частини п'ятої статті 19 СК України орган опіки і піклування подає до суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, а також на підставі інших документів, які стосуються справи.

Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини (частина шоста статті 19 СК України).

Під час розгляду справи, суд апеляційної інстанції не погодився з висновком органу опіки та піклування щодо доцільності позбавлення відповідача батьківських прав відносно його малолітньої дитини, оскільки у ньому не встановлено фактів, які б свідчили про те, що позбавлення відповідача батьківських прав є заходом впливу, який найкраще відповідає інтересам дитини. Суд дав належну оцінку зібраним у справі доказів та виходив з того, що наявність заборгованості по аліментам сама по собі не є підставою для позбавлення батька дитини батьківських прав. При цьому, суд оцінив обґрунтування позиції позивача, яке фактично зводиться до того, що метою позбавлення відповідача батьківських прав є можливість визначення постійного місця проживання дитини разом з матір'ю в Турецькій Республіці та з метою уникнення необхідності отримувати у батька дитини дозвіл для її виїзду за кордон України.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу і повинен застосовуватись у випадках свідомого та умисного ухилення відповідача від виконання своїх батьківських обов'язків, та з врахуванням того, що такий захід буде застосований в інтересах дітей.

Зважаючи на те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

Сплата відповідачем аліментів за рішенням суду, наявність заборгованості по аліментам за певний період не свідчить про ухилення ним від виконання своїх батьківських обов'язків та не доводить винної поведінки останнього.

Установивши відсутність винної поведінки та свідомого нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками і те, що батько дитини бажає спілкуватися з сином, брати участь у його вихованні, а між сторонами існує спір щодо участі кожного у вихованні дитини, суд апеляційної інстанції, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав.

У справі, що є предметом перегляду, суд апеляційної інстанції вирішив спір щодо позбавлення батьківських прав з урахуванням установлених у цій справі конкретних обставин, дав оцінку факту перебування (проживання) позивача з малолітньою дитиною поза межами України - у Турецькій Республіці, що з об'єктивних причин позбавляло відповідача можливості повною мірою, у достатньому у загальному розумінні брати участь у вихованні й спілкуванні з дитиною, а також врахував поведінку відповідача щодо дитини та його бажання спілкуватися з сином.

Враховуючи наведене, Верховний Суд постановив залишити касаційну скаргу без задоволення, а оскаржуване рішення суду апеляційної інстанції - без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95344795>.

3.1.6. Справи щодо видачі обмежувальних приписів

Постанова Верховного Суду від 11.02.2021 року у справі №335/5477/20 (провадження № 61-14846св20)

Встановивши, що заінтересовані особи, як брат та племінник чоловіка заявниці, не входять до переліку осіб, передбаченого статтею 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», не проживають спільно із Заявницею, не пов'язані із нею спільним побутом та не мають взаємних прав і обов'язків, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про те, що конфлікт, який стався 27.05.2020 року між учасниками справи, не може розглядатися як домашнє насильство.

У липні 2020 року Заявниця звернулась до суду із заявою про видачу обмежувального припису. У заяві зазначила, що 27.05.2020 року вона перебувала на земельній ділянці, що належить її дочці, де племінник її чоловіка заломив їй руки та насильно утримуючи, спричинив тілесні ушкодження, а брат її чоловіка у цей час, почав обшукувати її. Вказані дії супроводжувались нецензурною лайкою та погрозами. Внаслідок цих дій було розірвано її одяг, вона отримала тілесні ушкодження, було вилучено її мобільний телефон та ключі від автомобіля, що позбавило її можливості звернутись за допомогою.

За вказаним фактом внесені відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочато досудове розслідування у кримінальному провадженні.

Згідно довідки травмпункту від 28.05.2020 року у неї діагностовано забій грудної клітини, а відповідно до висновку спеціаліста №163/с від 28.05.2020 року завдані їй тілесні ушкодження кваліфіковані, як легкі. Вказані події змінили її звичайний уклад життя, наразі вона потребує психологічної реабілітації.

Посилаючись на те, що за адресою розміщена земельна ділянка її дочки і Заявниця має намір туди приїздити з метою

відпочинку та відновлення здоров'я, з метою уникнення зайвого спілкування із заінтересованими особами та забезпечення дієвого та ефективного способу захисту від повторного вчинення домашнього насильства, просила суд видати обмежувальний припис терміном на шість місяців, яким визначити тимчасові заходи обмеження прав, а саме:

- заборонити ОСОБА_2 та ОСОБА_3 перебувати в місці спільного перебування з нею за адресою: АДРЕСА_3, на земельній ділянці з кадастровим номером 2324586200:02:004:0464, що належить її дочці;
- заборонити ОСОБА_2 та ОСОБА_3 наблизитися ближче 20 метрів до місця проживання ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_4.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні заяви. При ухваленні рішення суд виходив з того, що 1) вимоги Заявниці про видачу обмежувального припису не підлягають розгляду в обраному нею порядку та не регулюються положеннями глави 13 ЦПК України, Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; 2) доводи щодо застосування до неї насильства з боку заінтересованих осіб не знайшли свого підтвердження поза розумним сумнівом в ході судового розгляду справи; 3) Заявниця не надала доказів, які б підтверджували, що заінтересовані особи взагалі мали або мають намір перебувати у місцях, які зазначені нею, як і не надала доказів того, що ці місця є місцями їх спільного перебування.

Суд апеляційної інстанції скаргу залишив без задоволення, а рішення суду першої інстанції - без змін. Колегія суддів погодилась із висновками суду першої інстанції про те, що на спірні правовідносини дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству не поширюється. Брат та племінник чоловіка Заявниці не проживають спільно із нею, не пов'язані з нею спільним побутом, не мають взаємних прав та обов'язків, а отже Заявниця не є особою, яка постраждала від домашнього насильства, а заінтересовані особи не є кривдниками у розумінні Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Апеляційний суд також врахував, що Заявниця реалізувала своє право на захист та звернулась до органів поліції із заявою про вчинення щодо неї кримінального правопорушення.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Приймаючи постанову про залишення касаційної скарги без задоволення, ВС обґрунтував своє рішення наступним. Відповідно до частини другої та третьої статті 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онучка); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);

10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онучка); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя. Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Встановивши, що ОСОБА_2 та ОСОБА_3, як брат та племінник чоловіка заявниці, не входять до переліку осіб, передбаченого статтею 3 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», не проживають спільно із Заявницею, не пов'язані із нею спільним побутом та не мають взаємних прав і обов'язків, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про те, що конфлікт, який стався 27.05.2020 року між учасниками справи, не може розглядатися як домашнє насильство в розумінні Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», відповідно, в даному випадку щодо ОСОБА_2 та ОСОБА_3 не може бути видано обмежувальний припис, передбачений статтею 26 цього Закону.

Заявниця реалізувала своє право на звернення до поліції із заявою про вчинення кримінального правопорушення, за її зверненням відкрито кримінальне провадження в межах якого і буде перевірена наявність або відсутність в діях ОСОБА_2 та ОСОБА_3 кримінально караного діяння. Крім того, Заявниця не позбавлена права звернення до суду із позовом про відшкодування шкоди, якщо вважає, що діями ОСОБА_2 та ОСОБА_3 їй завдано майнової та/або моральної шкоди.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94833251>.

Постанова Верховного Суду від 11.02.2021 року у справі №335/5477/20 (провадження № 61-14846св20)

Апеляційний суд наведені висновки суду першої інстанції щодо вчинення ОСОБА_2 насильства по відношенню до Заявниці в присутності малолітньої доньки не спростував, тому його висновок про наявність підстав для скасування рішення суду першої інстанції в частині застосування обмежувальних приписів щодо малолітньої дитини є безпідставним. Разом з цим, колегія суддів погодилася з висновками апеляційного суду про відсутність підстав для задоволення заяви в частині визнання Заявниці та малолітньої дитини постраждалими особами від домашнього насильства, відібрання дитини від ОСОБА_2 та будь-яких третіх осіб при розгляді заяви про видачу обмежувального заходу, ухвалюючи вичерпність переліку заходів тимчасового обмеження прав кривдника у формі встановлення судом обмежувального припису, визначених частиною другою статті 26 Закону статті 26 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

У жовтні 2019 року Заявниця звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису, у якій просила: визнати колишнього чоловіка кривдником; визнати її та малолітню дитину, постраждалими особами від домашнього насильства; застосувати приписи пункту 5 частини першої статті 430 ЦПК України та допустити негайне відібрання дитини від ОСОБА_2 та будь-яких третіх осіб для повернення дитини до попереднього місця проживання з матір'ю; видати обмежувальний припис строком на 6 (шість) місяців, яким: заборонити ОСОБА_2 перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, малолітньою дитиною та Заявницею; заборонити ОСОБА_2, його представникам та будь-яким іншим третім особам, діючим в його інтересах, наблизитися на відстань 100 метрів до місяця проживання та місця навчання малолітньої дитини за адресою: місце проживання - АДРЕСА_1, місце навчання - «Монтессорі-сад», м. Київ, вул. А. Ахматової, 14-В, з метою захисту життя та здоров'я малолітньої дитини та матері дитини; заборонити ОСОБА_2, його представникам та будь-яким іншим третім особам, діючим в його інтересах, наблизитися на відстань 100 метрів до місяця проживання та роботи Заявниці за адресою: місце проживання - АДРЕСА_1, місце роботи - АДРЕСА_2; заборонити ОСОБА_2 особисто та через третіх осіб розшукувати та/або переслідувати малолітню дитину та Заявницю, якщо вона/вони за власним бажанням перебуватимуть у невідомому кривднику місці; на строк дії обмежувального припису, обмежити спілкування ОСОБА_2 із Заявницею та з постраждалою дитиною, шляхом заздалегідь узгодженого та встановленого графіку, в обов'язковій присутності матері; про видачу обмежувального припису кривднику ОСОБА_2 у встановлений законом строк проінформувати уповноважені підрозділи органів Національної поліції за місцем проживання постраждалих осіб, а саме: Дарницьке управління поліції ГУНП України у м. Києві, про видачу обмежувального припису кривднику ОСОБА_2 для взяття кривдника на профілактичний облік.

Свою заяву мотивувала, тим, що під час розлучення та після розірвання шлюбу ОСОБА_2 став поводити себе надмірно агресивно у спілкуванні із Заявницею та членами її родини. Це відбувалось на очах малолітньої доньки, що дуже засмучувало дитину, викликало в неї тривожність та замкнутість.

07.08.2019 року Заявниця разом зі своєю матір'ю та донькою, повертались з прогулянки до помешкання батьків. Під час виходу з ліфту ОСОБА_2 розбризнув невідому хімічну речовину в очі Заявниці, її матері та дитині, чим дезорієнтував їх. Зі сторони ОСОБА_2 це супроводжувалось застосуванням грубої фізичної сили до Заявниці. Дезорієнтувавши матір малолітньої дитини криками дитини про допомогу та про те, що болять очі і вона нічого не бачить, ОСОБА_2 силоміць вирвав дитину з рук та зник на автомобілі в невідомому напрямку. На момент звернення до суду із даною заявою колишній чоловік так і не повернув дитину Заявниці, не дозволяє їй спілкуватися з донькою.

Суд першої інстанції задовольнив заяву та прийняв рішення у формі ухвали. Апеляційний суд скаргу задовольнив частково, ухвалу суду першої інстанції скасував в частині: визнання Заявниці та малолітньої дитини постраждалими особами від домашнього насильства; видачі обмежувального припису строком на 6 (шість) місяців, яким заборонено ОСОБА_2 перебувати у місці проживання (перебування) з постраждалою

особою, малолітньою донькою; заборони ОСОБА_2 наблизитися на відстань 100 метрів до місця проживання та місця навчання малолітньої доньки за адресою: місце проживання – АДРЕСА_1, місце навчання, – «Монтессорі-сад», місто Київ, вулиця Анни Ахматової, 14 -В, з метою захисту життя та здоров'я малолітньої дитини; заборони ОСОБА_2 особисто та через третіх осіб розшукувати та/або переслідувати малолітню доньку; негайного відібрання дитини від батька та будь-яких третіх осіб для повернення дитини до попереднього місця проживання з матір'ю. Судове рішення в частині встановлення обмежувальних приписів по відношенню до Заявниці суд залишив без змін.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дитина, яка постраждала від домашнього насильства (далі – постраждала дитина), – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства.

Суди, пославшись на те, що Заявниця не надала беззаперечних доказів на підтвердження вчинення ОСОБА_2 домашнього насильства відносно неї та доньки у розумінні Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також ризиків настання насильства у майбутньому, не врахували, що: домашнє насильство може проявлятися у тому числі й формі економічного, психологічного або фізичного насильства, не надали будь-якої оцінки ризикам відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Враховуючи положення Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених зазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях. При вирішенні питання щодо застосуванні заходів тимчасового обмеження прав кривдника суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи.

Визначення формою домашнього насильства над дитиною у розумінні Закону і у випадку, коли дитина стала свідком (очевидцем) насильства, та встановлення судом обмежувального припису із застосуванням заходів тимчасового обмеження прав кривдника, визначених частиною другою статті 26 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосуванні такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані

із протиправною поведінкою такої особи. Тому посилання апеляційного суду на статтю 141 СК України і що між колишнім подружжям існує спір щодо визначення місця проживання дитини та зазначення, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою; розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини, крім випадку, передбаченого частиною п'ятою статті 157 СК України, є помилковим, оскільки при розгляді справ про видачу обмежувального припису не визначаються права та обов'язки батьків стосовно дітей, а заперечення можливості видачі обмежувального припису стосовно одного з батьків позбавляє позивача гарантій на спеціальні засоби правового захисту, які передбачені Законом статті 26 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Апеляційний суд наведені висновки суду першої інстанції щодо вчинення ОСОБА_2 насильства по відношенню до Заявниці в присутності малолітньої доньки не спростував, тому його висновок про наявність підстав для скасування рішення суду першої інстанції в частині застосування обмежувальних приписів щодо малолітньої дитини є безпідставним.

Разом з цим, колегія суддів погодилася з висновками апеляційного суду про відсутність підстав для задоволення заяви в частині визнання Заявниці та малолітньої дитини постраждалими особами від домашнього насильства, відібрання дитини від ОСОБА_2 та будь-яких третіх осіб при розгляді заяви про видачу обмежувального заходу, ураховуючи вичерпність переліку заходів тимчасового обмеження прав кривдника у формі встановлення судом обмежувального припису, визначених частиною другою статті 26 Закону статті 26 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Тому відсутні і підстави для застосування апеляційним судом пункту 5 частини першої статті 430 ЦПК України щодо негайного виконання судового рішення про відібрання дитини.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду в частині видачі обмежувального припису стосовно малолітньої дитини. Ухвалу суду першої інстанції в частині видачі обмежувального припису стосовно малолітньої доньки, залишив в силі. Постанову апеляційного суду в частині вимог Заявниці про визнання її та малолітньої дитини постраждалими особами від домашнього насильства, відібрання дитини від ОСОБА_2 та будь-яких третіх осіб – залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95066934>.

Постанова Верховного Суду від 17.02.2021 року у справі № 766/13927/20 (провадження № 61-17471св20)

ВС зазначає, що тлумачення наведених норм (статті 1 Першого протоколу до Конвенції ЄСПЛ та ст.321 ЦК України) дає підстави для висновку, що тимчасове обмеження права власності кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є легітимним заходом

втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосування такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи.

У вересні 2020 року заявниця звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису. Заява мотивована тим, що її син – ОСОБА_2, активно вживає алкогольні напої та наркотичні засоби, що стало передумовою для прояву відносно неї домашнього насильства. Протягом останніх років ОСОБА_2, будучи у стані сп'яніння, застосовує до неї словесні образи, погрози, приниження, залякування. Він постійно погрожує її вбити, демонструючи при цьому силу, агресію, хапаючись за небезпечні предмети. У неї є реальні підстави вважати, що таку погрозу він може реалізувати. Єдине місце, де вона може від нього сховатися, це її власна кімната. Проте у цю кімнату ОСОБА_2 неодноразово силоміць вривався, де продовжував свої агресивні дії. Вона не може вийти на кухню, туалет чи на вулицю. ОСОБА_2 не працює, водночас постійно потребує грошових коштів для придбання алкоголю, тому він їх краде чи вимагає у неї. З квартири ОСОБА_2 виніс чимало цінних речей. При цьому його було притягнуто до кримінальної відповідальності за частиною першою статті 185 КК України за крадіжку її майна. Однак це не зупинило його і він продовжує вчиняти ті самі дії.

Посилаючись на викладене, Заявниця просила суд видати ОСОБА_2 обмежувальний припис на строк шість місяців з покладенням на нього таких обов'язків: заборонити перебувати у місці проживання (перебування) з Заявницею за адресою: АДРЕСА_1; заборонити наблизитися на відстань, ближче 100 (ста) метрів, до місця проживання (перебування) постраждалої особи; заборонити особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; заборонити вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішенням Херсонського міського суду Херсонської області від 11.09.2020 року заяву ОСОБА_1 задоволено частково. Видано обмежувальний припис відносно ОСОБА_2, якому визначені тимчасові обмеження його прав та покладено на нього обов'язки, а саме: - заборонено наблизитися на визначену безпечну відстань не менше 5 метрів до ОСОБА_1, до місця її знаходження; - заборонено особисто і через третіх осіб розшукувати ОСОБА_1, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому ОСОБА_2, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; - заборонено вести листування, телефонні переговори з ОСОБА_1 або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб. Обмежувальний припис видано строком на 6 (шість) місяців. У решті вимог відмовлено.

Задовольняючи частково заяву, суд першої інстанції виходив із того, що існують обґрунтовані ризики вчинення ОСОБА_2 домашнього насильства відносно заявника, яка є постраждалою від домашнього насильства. Проте покладення на нього заборони перебувати у квартирі, співвласником якої він є,

порушить його право на володіння та користування житлом, яке у нього є єдиним, а тому такий захід за встановлених обставин не є пропорційним.

Суд апеляційної інстанції залишив без задоволення скаргу представника Заявниці, а рішення Херсонського міського суду Херсонської області від 11.09.2020 року – без змін.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ стаття 1 Першого протоколу до Конвенції містить три окремі норми: перша, що виражається в першому реченні першого абзацу та має загальний характер, закладає принцип мирного володіння майном. Друга норма, що міститься в другому реченні того ж абзацу, охоплює питання позбавлення права власності та обумовлює його певними критеріями. Третя норма, що міститься в другому абзаці, визнає право договірних держав, серед іншого, контролювати використання майна в загальних інтересах. Друга та третя норми, які стосуються конкретних випадків втручання у право мирного володіння майном, повинні тлумачитися у світлі загального принципу, закладеного першою нормою (*East/West Alliance Limited v. Ukraine*, № 19336/04, § 166–168, від 23 січня 2014 року).

Критеріями сумісності заходу втручання у право на мирне володіння майном із гарантіями статті 1 Першого протоколу до Конвенції є те, чи ґрунтувалося таке втручання на національному законі, чи переслідувало легітимну мету, що випливає зі змісту вказаної статті, а також, чи є відповідний захід пропорційним легітимній меті втручання у право: - втручання держави у право власності повинно мати нормативну основу у національному законодавстві, яке є доступним для заінтересованих осіб, чітким, а наслідки його застосування – передбачуваними; - якщо можливість втручання у право власності передбачена законом, Конвенція надає державам свободу розсуду щодо визначення легітимної мети такого втручання: або з метою контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів, або для забезпечення сплати податків, інших зборів або штрафів; - втручання у право власності, навіть якщо воно здійснюється згідно із законом і з легітимною метою, буде розглядатися як порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо не буде встановлений справедливий баланс між інтересами суспільства, пов'язаними з цим втручанням, й інтересами особи, яка зазнає втручання в її право власності. Отже, має існувати розумне співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення.

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції ЄСПЛ констатує, якщо хоча б один із зазначених критеріїв не буде дотриманий. І навпаки: встановлює відсутність такого порушення, якщо дотримані всі три критерії.

Відповідно до частин першої, другої статті 321 ЦК України право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

ВС зазначає, що тлумачення наведених норм дає підстави для висновку, що тимчасове обмеження права власності кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосування такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи.

Отже, помилковим є висновок судів попередніх інстанцій про неможливість задоволення вимог постраждалої особи щодо видачі обмежувального припису у вигляді заходів тимчасового обмеження прав ОСОБА_2, а саме його прав на квартиру АДРЕСА_2, співвласником якої він є, оскільки позбавляє позивача гарантій на спеціальні засоби правового захисту, які передбачені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

У справі, яка переглядається, суди на підставі встановлених обставин справи та оцінки фактів небезпеки (ризиків) зробили висновок, що існує обґрунтований ризик продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення щодо постраждалої особи, і такі ризики є реальними. Зазначене підтверджується фактичними обставинами справи та доказами, у тому числі вироком суду, з яких вбачається вчинення ОСОБА_2 домашнього насильства щодо своєї матері, заявника, і відсутність зміни своєї поведінки. А тому пріоритет має бути надано безпеці постраждалої особи, а не праву власності кривдника, поведінка якого переходить у більш жорстку форму.

За таких обставин колегія суддів, враховуючи принцип пропорційності, відповідність вимог Заявниці щодо застосування заходів тимчасового обмеження прав кривдника частині другій статті 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», вирішила, що вимоги Заявниці про видачу обмежувального припису у вигляді заходів тимчасового обмеження прав щодо заборони ОСОБА_2 перебувати у місці проживання (перебування) Заявниці у квартирі АДРЕСА_2 та заборони йому наблизитися на відстань до 100 (сто) метрів до місця проживання (перебування) постраждалої особи, підлягають задоволенню.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95066994>.

Постанова Верховного Суду від 17.02.2021 року у справі № 766/13927/20 (провадження № 61-17471св20)

На підтвердження своїх доводів щодо вчинення колишнім чоловіком домашнього насильства Заявниця надала звукозапис телефонних розмов, а також смс-повідомлення (скріншоти переписки/листування), надісланих ОСОБА_3, з погрозливим змістом щодо фізичної розправи над колишньою дружиною - ОСОБА_1. При цьому, ОСОБА_2 не заперечив, що він є їх автором, водночас зазначив, що фрагменти листування між

ним та заявником вказують на наявність неприємних стосунків між ними, як колишнім подружжям, що виникли з приводу поділу спільного майна.

Верховний Суд вирішив, що суди дослідили у сукупності та надали належну правову оцінку наданим сторонами доказам, за наслідком чого встановили, що ОСОБА_2 вчинив психологічне насильство стосовно своєї колишньої дружини.

В обґрунтування свого рішення ВС посилався на правила доказування та норму, що стосується електронних доказів (ст.100 ЦПК України). Зокрема, у частинах першій, третій статті 100 ЦПК України передбачено, що електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет). Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.

У червні 2020 року заявниця звернулась до суду в порядку окремого провадження із заявою, у якій просила видати обмежувальний припис стосовно ОСОБА_3 на строк шість місяців, яким визначити наступні тимчасові обмеження його прав: 1) заборонити ОСОБА_3 перебувати за місцем її проживання та реєстрації; 2) заборонити ОСОБА_3 наблизитися на відстань, ближчу 100 метрів до місця її проживання та реєстрації, місця її роботи, інших місць частого відвідування нею як постраждалою особою; 3) заборонити ОСОБА_3 особисто і через третіх осіб розшукувати її, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; 4) заборонити ОСОБА_3 вести листування, телефонні переговори з нею або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб, якщо вона того не бажає; 5) заборонити ОСОБА_3 чинити перешкоди до майна, що є спільною сумісною власністю за час набуття у шлюбі.

Заяву мотивувала тим, що ОСОБА_2 є її колишнім чоловіком, шлюб з яким було розірвано на підставі рішення суду. Під час спільного проживання він постійно ображав її нецензурною лайкою, принижував, завдавав тілесних ушкоджень, у зв'язку з чим 17.12.2019 року вона звернулась до Дрогобицького відділу поліції. Постійні образи ОСОБА_3, як кривдника, стали підставою розриву їх подружніх відносин, втім, він не залишає її у спокої, весь час переслідує, погрожує, постійно пише смс-повідомлення на її телефон. Все це негативно впливає не тільки на її психологічний стан, а й на дітей, які живуть у постійному страху. Заявниця вважала, що дієвим та ефективним способом захисту від повторного вчинення домашнього насильства щодо неї до є застосування відносно ОСОБА_3 обмежувального припису.

Рішенням Дрогобицького міськрайонного суду Львівської

області від 15.07.2020 року, залишеним без змін постановою Львівського апеляційного суду від 03 листопада 2020 року, заяву задоволено частково. Видано обмежувальний припис стосовно ОСОБА_3, зареєстрованого за адресою: АДРЕСА_1, проживаючого за адресою: АДРЕСА_1, строком на чотири місяці, яким визначено такі тимчасові обмеження його прав: 1) Заборонено перебувати за місцем постійного проживання та реєстрації (перебування) Заявниці, за адресою: АДРЕСА; 2) Заборонено наблизитися на відстань, ближчу 100 метрів, до місця проживання (перебування) Заявниці за адресою: АДРЕСА; 3) Заборонено особисто і через третіх осіб розшукувати Заявницю, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому йому, та переслідувати її.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків (частина третя статті 26 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Оцінка ризиків полягає в оцінюванні вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи. Оцінка ризиків має проводитись за факторами небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства шляхом відібрання свідчень від постраждалої від такого насильства особи, з'ясування обставин конфлікту та виявлення чинників і умов, які створюють або можуть створювати небезпеку для цієї особи. Фактори небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства мають визначатися за результатами оцінки дій кривдника, які свідчать про ймовірність настання летальних наслідків у разі вчинення домашнього насильства та загальної оцінки ситуації вчинення домашнього насильства з метою виявлення вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті такої особи.

Враховуючи положення Закону статті 26 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених зазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях.

При вирішенні питання щодо застосуванні заходів тимчасового обмеження прав кривдника суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи.

На підтвердження своїх доводів щодо вчинення колишнім чоловіком домашнього насильства Заявниця надала звукозапис телефонних розмов, а також смс-повідомлення (скріншоти переписки/листування), надісланих ОСОБА_3, з погрозовим

змістом щодо фізичної розправи над колишньою дружиною - ОСОБА_1. При цьому, ОСОБА_2 не заперечив, що він є їх автором, водночас зазначив, що фрагменти листування між ним та заявником вказують на наявність неприємних стосунків між ними, як колишнім подружжям, що виникли з приводу поділу спільного майна.

У частинах першій, третій статті 100 ЦПК України передбачено, що електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет). Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.

Суди дослідили у сукупності та надали належну правову оцінку наданим сторонами доказам, за наслідком чого встановили, що ОСОБА_2 вчинив психологічне насильство стосовно своєї колишньої дружини.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067034>.

Постанова Верховного Суду від 10.03.2021 року у справі №522/16044/20 (провадження № 61-900св21)

Верховний Суд зауважив, що суд апеляційної інстанції: не врахував, що під час апеляційного перегляду суд перевіряє законність рішення суду першої інстанції в межах тих обставин та подій, які мали місце під час розгляду справи судом першої інстанції; не звернув уваги на те, що частина третя статті 367 ЦПК України стосується доказів, які існували на момент ухвалення рішення суду першої інстанції; безпідставно приєднав до матеріалів справи та послався на докази, які виникли після ухвалення рішення суду першої інстанції. Тому зробив передчасний висновок про залишення без змін рішення суду першої інстанції.

У вересні 2020 року ОСОБА_1 звернулася із заявою про видачу обмежувального припису, заінтересована особа: ОСОБА_2. Заяву мотивувала тим, що постійно страждає від психологічного, а останнім часом економічного та фізичного насилля від свого чоловіка, яке відбувається на очах спільних малолітніх дітей. ОСОБА_2 навідується на адресу проживання ОСОБА_1, доводить її до нервових зривів, забирає особисті речі та документи заявниці, застосовує фізичну силу проти жінки у присутності неповнолітніх дітей. Заявниця зверталась до правоохоронних органів та дільничного з заявами щодо вжиття заходів стосовно протиправних дій чоловіка. У зв'язку із діями чоловіка, страждають неповнолітні діти, які є свідками застосування проти матері фізичного та психологічного насилля. ОСОБА_2 систематично принижує, доводить до нестабільного нервового стану, після чого викликає поліцію

та швидку допомогу, з метою госпіталізувати ОСОБА_1 до психічної лікарні. ОСОБА_2 з метою завдання моральних та фізичних страждань заявниці, виганяє жінку з постійного місця проживання, погрожує завданням тілесних ушкоджень у разі звернення до правоохоронних органів заявниці, використовує у спілкуванні лайку, перешкоджає нормальному спілкуванню та догляду за дитиною з інвалідністю, яка перебуває на утриманні ОСОБА_1.

У вересні 2020 року ОСОБА_1 звернулася із заявою про видачу обмежувального припису, заінтересована особа: ОСОБА_2. Заяву мотивувала тим, що постійно страждає від психологічного, а останнім часом економічного та фізичного насилля від свого чоловіка, яке відбувається на очах спільних малолітніх дітей. ОСОБА_2 навідується на адресу проживання ОСОБА_1, доводить її до нервових зривів, забирає особисті речі та документи заявниці, застосовує фізичну силу проти жінки у присутності неповнолітніх дітей. Заявниця зверталась до правоохоронних органів та дільничного з заявами щодо вжиття заходів стосовно протиправних дій чоловіка. У зв'язку із діями чоловіка, страждають неповнолітні діти, які є свідками застосування проти матері фізичного та психологічного насилля. ОСОБА_2 систематично принижує, доводить до нестабільного нервового стану, після чого викликає поліцію та швидку допомогу, з метою госпіталізувати ОСОБА_1 до психічної лікарні. ОСОБА_2 з метою завдання моральних та фізичних страждань заявниці, виганяє жінку з постійного місця проживання, погрожує завданням тілесних ушкоджень у разі звернення до правоохоронних органів заявниці, використовує у спілкуванні лайку, перешкоджає нормальному спілкуванню та догляду за дитиною з інвалідністю, яка перебуває на утриманні ОСОБА_1.

Заявниця просила видати обмежувальний припис стосовно ОСОБА_2 на строк 6 місяців із відповідними заходами тимчасового обмеження його прав, а саме: заборонити ОСОБА_2 перебувати в місці проживання (перебування) ОСОБА_1, за адресою: АДРЕСА_1; заборонити вести листування, телефонні переговори з ОСОБА_1, або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто або через третіх осіб.

Рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 30.09.2020 року заяву про видачу обмежувального припису задоволено. Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що поведінка ОСОБА_2 негативно впливає на стан здоров'я та психоемоційний стан неповнолітніх дітей, та ОСОБА_1, що підтверджується матеріалами справи, письмовими доказами, наданими представником заявниці в судовому засіданні для огляду. Доводи заінтересованої особи не спростовують фактів, наведених заявницею у заяві про видачу обмежувального припису, доказів, які б спростовували доводи заявниці та її представника для огляду суду не надані. З огляду на викладене, звертаючи увагу на триваючий та системний характер насильницьких дій ОСОБА_2, суд вважав доведеним ризик продовження застосування ОСОБА_2 домашнього насильства по відношенню до заявниці та з метою захисту прав і свобод заявниці, суд вважає за необхідне задовольнити заяву у повному обсязі.

Стороною Заявниці до апеляційного суду було подано ряд доказів в підтвердження вчинення домашнього насильства відносно неї, в тому числі і здобутих після ухвалення рішення судом першої інстанції. Постановою Одеського апеляційного

суду від 15.12.2020 року апеляційну скаргу представника ОСОБА_2 залишено без задоволення. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 30 вересня 2020 року залишено без змін.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

У постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 листопада 2020 року у справі № 752/1839/19 (провадження № 61-976св20) та від 11 листопада 2020 року у справі № 760/16979/15-ц (провадження № 61-4848св19) зазначено: «Відповідно до частин першої та третьої статті 367 ЦПК України суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги. Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього. За змістом статті 367 ЦПК України, суд апеляційної інстанції перевіряє законність рішення суду першої інстанції в межах тих обставин та подій, які мали місце під час розгляду справи судом першої інстанції».

Така обставина, як відсутність існування доказів на момент прийняття рішення суду першої інстанції, взагалі виключає можливість прийняття судом апеляційної інстанції додаткових доказів у порядку статті 269 ГПК України незалежно від причин неподання позивачем таких доказів. Навпаки, саме допущення такої можливості судом апеляційної інстанції матиме наслідком порушення вищенаведених норм процесуального права, а також принципу правової визначеності, ключовим елементом якого є однозначність та передбачуваність правозастосування, а отже системність та послідовність у діяльності відповідних органів, насамперед судів.

Як свідчить аналіз оскарженої постанови апеляційний суд приєднав до справи та прийняв до уваги витяг ЄРДР від 16.10.2020 року за зверненням ОСОБА_1 із заявою від 15.10.2020 року про порушення ОСОБА_2 правил обмежувального припису встановлених рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 30.09.2020 року з правовою кваліфікацією дій ОСОБА_2 за статтею 390-1 КК України та висновок спеціаліста психолога ОСОБА_6 за результатами психологічного дослідження від 17.11.2020 року.

Верховний Суд зауважив, що суд апеляційної інстанції: не врахував, що під час апеляційного перегляду суд перевіряє законність рішення суду першої інстанції в межах тих обставин та подій, які мали місце під час розгляду справи судом першої інстанції; не звернув уваги на те, що частина третя статті 367 ЦПК України стосується доказів, які існували на момент ухвалення рішення суду першої інстанції; безпідставно приєднав до матеріалів справи та послався на докази, які виникли після ухвалення рішення суду першої інстанції. Тому зробив передчасний висновок про залишення без змін рішення суду першої інстанції.

За результатами розгляду касаційної скарги Верховний Суд частково задовольнив скаргу; скасував Постанову Одеського

апеляційного суду від 15.12.2020 року і передав справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532875>.

3.1.7. Справи щодо інших сімейно-правових спорів

Постанова Верховного Суду від 03.03.2021 року у справі № 344/12103/14-ц (провадження № 61-203св19)

За змістом частини першої статті 46 КпШС УРСР шлюб не може бути визнаний недійсним, якщо на час розгляду судом справи відпали ті обставини, які в силу закону були перешкодою до його укладення. Шлюб вважається дійсним з моменту, коли відпали ці обставини.

Відсутність в оскаржуваних судових рішеннях висновків щодо чинності шлюбу спадкодавиці з відповідачем у контексті положень статей 196–197 КпШС УРСР або частини першої статті 46 КпШС УРСР свідчить, що суди не визначалися з колом спадкоємців першої черги після смерті матері позивачів.

Після смерті матері позивачі подали в нотаріальну контору заяви про прийняття спадщини як спадкоємці першої черги. Таку ж заяву про прийняття спадщини подав відповідач у справі із тих підстав, що він перебував у шлюбі з матір'ю позивачів, який був зареєстрований 17 лютого 2001 року в Сполучених Штатах Америки.

Після її смерті матері позивачів відкрилася спадщина, зокрема на трикімнатну квартиру.

Для оформлення права на спадкове майно необхідні правовстановлюючі документи на спірну квартиру, однак ці документи знаходяться у відповідача, який відмовляється їх надавати.

Вважаючи шлюб між матір'ю та відповідачем недійсним, оскільки на момент його укладення відповідач перебував у зареєстрованому шлюбі з іншою особою, й цей шлюб був розірваний лише в 2005 році, у серпні 2014 року позивачі звернулися в суд із позовом до відповідача і просили:

- визнати недійсним шлюб між відповідачем та їх матір'ю, укладений 17 лютого 2001 року, зареєстрований в окрузі Кук, штат Іллінойс, апостильований 02 грудня 2010 року;
- визнати за позивачами право власності на спадкове майно, а саме трикімнатну квартиру в порядку спадкування за законом після смерті їх матері.

У грудні 2014 року відповідач звернувся в суд із зустрічним позовом до позивачів, особи 4, виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради та остаточно уточнивши позовні вимоги 12 березня 2018 року просив:

- визнати за ним право власності на 4/6 частини спадкої трикімнатної квартири загальною площею 89,4 м², житловою площею 50,4 м², що залишилась після смерті матері позивачів;
- стягнути в солідарному порядку з позивачів за первісним позовом кошти в сумі 33 050 доларів США.

В обґрунтування вимог зустрічного позову вказував, що в 2001 році, перебуваючи в США, він разом з матір'ю позивачів за первісним позовом уклали шлюб за законодавством округу Кук, Іллінойс, який є дійсним та таким, що відповідає нормам міжнародного права.

В період перебування в шлюбі подружжя здебільшого за кошти відповідача за первісним позовом набуло у власність майно, зокрема трикімнатну квартиру загальною площею 89,4 м², житловою площею 50,4 м², яку позивач за зустрічним позовом вважає спільною сумісною власністю подружжя.

Оскільки на момент відкриття спадщини після смерті матері позивачів за первісним позовом шлюб вважався дійсним у силу положень частини п'ятої статті 39 СК України, відповідач за первісним позовом вважав, що може претендувати на частку дружини в спільному сумісному майні подружжя в порядку спадкування за законом як спадкоємець першої черги нарівні з позивачами за первісним позовом.

Ухвалою Івано-Франківського міського суду від 12 березня 2015 року вказані позови об'єднано в одне провадження.

Ухвалою Івано-Франківського міського суду від 14 лютого 2017 року залучено до участі в справі в якості співвідповідача за зустрічним позовом нового власника S частини спірної квартири.

Рішенням Івано-Франківського міського суду від 18 червня 2018 року первинний позов задоволено:

- визнано недійсним укладений між матір'ю позивачів та відповідачем за первинним позовом 17 лютого 2001 року шлюб, зареєстрований в окрузі Кук, штат Іллінойс, апостильований 02 грудня 2010 року;
- визнано за позивачами за первинним позовом право власності в рівних частинах по 1/2 частині за кожним на спадкове майно – трикімнатну квартиру, загальною площею 89,4 м², житловою площею 50,4 м², у порядку спадкування за законом після смерті матері.

У задоволенні зустрічного позову відмовлено.

Суд першої інстанції виходив із того, що на час укладення шлюбу з матір'ю позивачів за первинним позовом відповідач уже перебував у зареєстрованому шлюбі з іншою особою, а тому такий шлюб є недійсним.

Спірна квартира є особистою власністю спадкодавиці, заповіт вона не складала, а спадкоємцями першої черги за законом після її смерті є її діти – позивачі за первинним позовом.

Відмовляючи в задоволенні зустрічного позову, місцевий суд виходив із того, що шлюб між спадкодавцею і відповідачем є недійсним, а тому в останнього не виникло ні право спільної сумісної власності на вказане нерухоме майно, ні право спадкування частини спірної квартири після смерті матері позивачів за первинним позовом.

Вимоги про стягнення коштів, переведених ним на рахунки відповідачів, відхилені судом першої інстанції за пропуском позовної давності.

Постановою Івано-Франківського апеляційного суду від 18 грудня 2018 року апеляційну скаргу відповідача залишено без задоволення, рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 18 червня 2018 року – без змін.

Апеляційний суд виходив із того, що суд першої інстанції повно та всебічно з'ясував обставини справи та на підставі належних і допустимих доказів дійшов обґрунтованого висновку про задоволення первісного позову та відсутність правових підстав для задоволення зустрічного позову, а доводи апеляційної скарги правильності висновків суду не спростовують.

У розумінні статті 196 КпШС УРСР шлюби між громадянами України, що проживають поза межами України, повинні бути укладені в консульській установі чи дипломатичному представництві України. А у тих випадках, коли шлюби укладені поза межами України з додержанням форми шлюбу, встановленої законом місця його укладення, ці шлюби визнавалися дійсними в Україні, якщо до визнання не було перешкод, що впливають із статей 15 – 17 та 45 цього Кодексу. Оскільки на час укладення шлюбу між відповідачем за первинним позовом та спадкодавцем на території США припинення попереднього шлюбу відповідача не визнавалося за законами України, суд уважав, що той перебував у зареєстрованому шлюбі з іншою жінкою, і такий шлюб за законами України є недійсним.

Відповідач за первинним позовом не надав доказів фінансової участі в придбанні спірної квартири, яка є особистою приватною власністю спадкодавця.

25 січня 2019 року відповідач за первинним позовом подав до Верховного Суду касаційну скаргу на рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 18 червня 2018 року та на постанову Івано-Франківського апеляційного суду від 18 грудня 2018 року й просив скасувати оскаржувані судові рішення як такі, що прийняті з неправильним застосуванням норм матеріального права та порушенням норм процесуального права, й ухвалити нове рішення, яким:

- визнати за ним право власності на 4/6 частини спірної квартири;
- визнати дійсним шлюб, укладений із спадкодавцем.

Касатор указував, що попередній шлюб був розірваний в США ще в 1997 році, а тому укладений з дотриманням законодавства США у 2001 році шлюб із матір'ю позивачів є дійсним.

Уважав помилковим висновок судів, що квартира є особистою приватною власністю спадкодавця, оскільки суди не встановили наявності у останньої коштів для придбання квартири.

У березні 2019 року до Верховного Суду надійшов відзив на дану касаційну скаргу, в якому позивачі просили залишити її без задоволення, а оскаржувані судові рішення – без змін.

Указують, що касатор не звертався з заявою про легалізацію рішення окружного суду США від 10 вересня 1997 року про розірвання попереднього шлюбу, а тому укладений відповідачем шлюб з їхньою матір'ю у 2001 році є недійсним.

Зазначають, що в 2004 році відповідач та їх мати окремо придбали різні об'єкти нерухомості, які належали їм на праві особистої приватної власності.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

На момент реєстрації в Україні в 1978 році попереднього шлюбу відповідача з іншою особою, його розірвання в США в 1997 році та укладення в 2001 році шлюбу між відповідачем та спадкодавцею між УРСР (Україною) та США не існувало міжнародних договорів про правову допомогу у сімейних справах.

Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон № 2709-IV), яким встановлено порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок, набрав чинності з 1 вересня 2005 року.

Оскільки за загальним правилом, закріпленим у статті 58 Конституції України, закон не має зворотної дії в часі, до спірних правовідносин підлягають застосуванню норми матеріального права, які діяли на момент їх виникнення.

Шлюб вважається припиненим з моменту реєстрації розлучення в органах запису актів громадянського стану (стаття 44 КпШС УРСР, чинного на момент виникнення спірних правовідносин).

Відповідно до статті 159 КпШС УРСР акти громадянського стану реєструються у відділах реєстрації актів громадянського стану районних, районних у містах, міських (міст обласного значення) управлінь юстиції, у виконавчих органах сільських, селищних, міських (крім міст обласного значення) рад, у консульських установах та дипломатичних представництвах України.

Згідно з частиною третьою статті 160 КпШС УРСР реєстрацію одруження, розірвання шлюбу громадян України, які проживають за кордоном, проводять консульські установи і дипломатичні представництва України. Зазначені установи та представництва також приймають і розглядають заяви громадян про внесення змін, доповнень, поновлення та анулювання записів актів громадянського стану.

Позивач за зустрічним позовом не посилався на факт реєстрації розірвання шлюбу з іншою особою в консульській установі чи дипломатичному представництві України на території США як на підставу своїх вимог, відповідні докази не подавав.

Відповідно до частини третьої статті 197 КпШС УРСР розірвання шлюбів між громадянами України, здійснене поза межами

України за законами відповідних держав, визнається дійсним в Україні, якщо обоє з подружжя в момент розірвання шлюбу проживали поза межами України.

Отже, для встановлення, чи визнавалося дійсним в Україні розірвання шлюбу між відповідачем та іншою особою, встановленню підлягає обставина місця проживання подружжя в момент розірвання шлюбу окружним судом США.

Суд першої інстанції не встановив, чи проживали відповідач та другий з подружжя попереднього шлюбу за межами України на момент розірвання шлюбу між ними.

Установлення вказаних обставин, що є прерогативою судів першої та апеляційної інстанцій, має значення для правильного вирішення спору по суті та для висновку, чи визнавалося на території України розірвання за законами США шлюбу відповідача з іншою особою та чи були наявні у відповідача передбачені законодавством перешкоди для укладення в 2001 році шлюбу з матір'ю позивачів (спадкодавцем).

У частині першій статті 196 КпШС УРСР визначено, що шлюби між громадянами України, що проживають поза межами України, укладаються в консульських установах та дипломатичних представництвах України.

За змістом частини другої статті 196 КпШС УРСР у тих випадках, коли шлюби між громадянами України укладені поза межами України з додержанням форми шлюбу, встановленої законом місця його укладення, ці шлюби визнаються дійсними в Україні, якщо до визнання нема перешкод, що впливають зі статей 15–17 та 45 цього Кодексу.

Згідно зі статтею 17 КпШС УРСР не допускається укладення шлюбу, зокрема, між особами, з яких хоча б одна перебуває вже в іншому шлюбі.

Тлумачення частин першої та другої статті 196 КпШС УРСР свідчить, що укладення шлюбу громадянами України за межами України в консульській установі або дипломатичному представництві прирівнюється до реєстрації такого шлюбу органами РАЦС на території України. Укладені поза межами консульської установи або дипломатичного представництва шлюби визнаються дійсними в Україні за двох умов:

- додержання форми шлюбу, встановленої законом місця його укладення;
- відсутність передбачених статтями 15–17 та 45 КпШС УРСР перешкод до укладення шлюбу.

Отже, встановленню судами попередніх інстанцій підлягали обставини дотримання сторонами форми шлюбу, встановленої законодавством США, та наявності передбачених статтями 15–17 та 45 КпШС УРСР перешкод до укладення шлюбу відповідачем і спадкодавцею із урахуванням висновків щодо визнання або невизнання на території України розлучення відповідача з іншою особою.

В залежності від установлених судами обставин застосуванню підлягають або норми статей 196, 197 КпШС УРСР щодо

визнання на території України розлучення та шлюбу, здійснених за її межами, або положення статті 46 КпШС УРСР.

За змістом частини першої статті 46 КпШС УРСР шлюб не може бути визнаний недійсним, якщо на час розгляду судом справи відпали ті обставини, які в силу закону були перешкодою до його укладення. Шлюб вважається дійсним з моменту, коли відпали ці обставини.

Якщо на час вирішення позову про визнання шлюбу недійсним відпали обставини, які відповідно до закону були перешкодою для його укладення (особа досягла шлюбного віку або була поновлена в дієздатності; померла особа, за наявності шлюбу з якою укладався новий шлюб, тощо), суд відмовляє в позові й одночасно визнає, що шлюб є дійсним починаючи з дня, коли відпала така перешкода (пункт 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 року № 16 «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України»).

У разі, якщо встановлені судами обставини передбачають застосування положень статті 46 КпШС УРСР, з'ясуванню підлягає той факт, чи відпали на момент розгляду справи про визнання шлюбу недійсним обставини, які в силу закону були перешкодою для укладення шлюбу відповідача з спадкодавцем, з урахуванням актового запису № 107 від 25 січня 2005 року, складеного відділом державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Вінницького міського управління юстиції Вінницької області про реєстрацію розірвання шлюбу відповідача з іншою особою.

Відсутність в оскаржуваних судових рішеннях висновків щодо чинності шлюбу спадкодавиці з відповідачем у контексті положень статей 196–197 КпШС УРСР або частини першої статті 46 КпШС УРСР свідчить, що суди не визначалися з колом спадкоємців першої черги після смерті матері позивачів.

З урахуванням викладеного суди неповно встановили обставини, які мають значення для правильного вирішення справи, у зв'язку з чим дійшли передчасного висновку про наявність правових підстав для задоволення первісного позову та відмови в задоволенні зустрічних позовних вимог про визнання права власності на майно.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95402585>.

Постанова Верховного Суду 27.01.2021 р. у справі № 523/5462/19 (провадження № 61-14572св20)

Оскільки дитина перебуває за межами України, то вирішувати питання щодо надання дозволу на її виїзд можливо тільки після її повернення до України, тобто, з визначенням конкретної дати виїзду та повернення до України.

У квітні 2019 року батько дитини звернувся до суду з позовом до матері дитини, третя особа – орган опіки та піклування Суворовської районної адміністрації Одеської міської ради, про надання дозволу на виїзд неповнолітньої дитини за кордон без згоди матері.

Позовні вимоги мотивовані тим, що 19 лютого 2005 року між ним та відповідачем було укладено шлюб, у якому народилися двоє дітей. Рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 22 жовтня 2018 року шлюб між ним та відповідачем було розірвано.

До припинення шлюбних відносин подружжя з дітьми проживали спільно за місцем його реєстрації. Згодом, у зв'язку із його тривалим відрядженням, сім'я переїхала в Сінгапур, оскільки він влаштувався на роботу на посаду інженера-розробника програмного забезпечення компанії «Symantec Asia Pacific Pte Ltd.» з 24 листопада 2014 року.

21 травня 2018 року відповідач повернулася в Україну з молодшим сином, який на час подання до суду вказаного позову проживає окремо від батька.

Старший син залишився жити з батьком у Сінгапурі та є студентом Всесвітньої Індійської міжнародної школи в Сінгапурі (GIS). Відповідно до додатку А «Відомості про програму» контракту від 24 лютого 2019 року, укладеного між ним, в інтересах свого старшого сина, та Всесвітньою Індійською міжнародною школою, з 01 квітня 2019 року по 31 березня 2020 року дитина зарахована учнем 7 класу зазначеної школи із можливістю подальшого переведення його до 8 класу.

Зазначав, що він повністю сплатив навчання сина у 7 класі, про що 04 березня 2019 року Всесвітня Індійська міжнародна школа надала офіційне підтвердження отриманої сплати. Після закінчення 7 класу планується, що старший син продовжить своє навчання у 8 класі вищевказаної школи.

У зв'язку із необхідністю продовження навчання сина він звернувся до матері дитини 05 березня 2019 року з електронним листом про необхідність надання дозволу на виїзд сина за кордон на період навчання у 8 класі. Однак, відповідач проігнорувала вказаний лист та чинить перешкоди у навчанні старшого сина та, станом на час розгляду справи, відмовлялась надати дозвіл на тимчасовий виїзд громадянина України – неповнолітнього сина, за межі України до Республіки Сінгапур на період навчання.

Враховуючи викладене, позивач просив суд надати дозвіл на тимчасовий виїзд громадянина України неповнолітнього сина за межі України до Республіки Сінгапур на період навчання, а саме до 28 вересня 2021 року, без згоди та супроводу матері. Дозволити йому або його офіційному представникові оформляти документи для тимчасового виїзду або супроводу неповнолітнього сина за межі України до Республіки Сінгапур на період навчання 28 вересня 2021 року без згоди матері.

Рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 03 лютого 2020 року позов залишено без задоволення.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що тимчасовий виїзд дитини за кордон передбачений на підставі рішення суду та має відповідати найкращим інтересам дитини, що узгоджуються з правовими висновками Великої Палати Верховного Суду, викладених в постановках від 04 липня 2018 року у справі № 712/10623/17 та від 03 липня 2019 року у справі № 643/1090/17.

Дослідивши матеріали справи, а також заслухавши пояснення сторін, суд вважав, що дійсно навчання старшого сина сторін у Всесвітній Індійській міжнародній школі може відповідати інтересам дитини, оскільки дитина отримує міжнародний рівень освіти, а також умови навчання є сприятливими для розвитку дитини. Однак, починаючи із закінчення дозволу перебування дитини за межами України (17 травня 2019 року), позивач не повернув дитину на батьківщину.

У цій ситуації, враховуючи незаконність дій позивача, виключається можливість надати тимчасовий дозвіл на виїзд неповнолітнього сина сторін за межі України до Республіки Сінгапур на період навчання, а саме до 28 вересня 2021 року, без згоди та супроводу матері, а також щодо оформлення документів для виїзду.

Окрім того, суд вважав, що оскільки дитина перебуває за межами України, то вирішувати питання щодо надання дозволу на її виїзд можливо тільки після її повернення до України, тобто з визначенням конкретної дати виїзду та повернення до України.

Постановою Одеського апеляційного суду від 08 вересня 2020 року апеляційну скаргу позивача залишено без задоволення. Рішення Суворовського районного суду м. Одеси від 03 лютого 2020 року залишено без змін.

Постанову суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення. Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть перевищувати інтереси батьків. Дослідивши матеріали справи, а також заслухавши пояснення сторін, суд першої інстанції дійшов вірного висновку, що дійсно навчання старшого сина сторін у Всесвітній Індійській міжнародній школі відповідає інтересам дитини, оскільки дитина отримує міжнародний рівень освіти, а також умови навчання є сприятливими для розвитку дитини. Однак, починаючи з дати закінчення дозволу перебування дитини за межами України, позивач не повернув дитину на батьківщину. Таким чином, оскільки дитина перебуває за межами України, то вирішувати питання щодо надання дозволу на її виїзд можливо тільки після її повернення до України, тобто, з визначенням конкретної дати виїзду та повернення до України.

На підставі викладеного, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що позовні вимоги не підлягали задоволенню.

У касаційній скарзі, поданій у жовтні 2020 року до Верховного Суду, представник позивача, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просив скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій і ухвалити нове судові рішення, яким задовольнити позовні вимоги.

Касаційна скарга мотивована тим, що навчання дитини в Сінгапурі відповідає найкращим чином його інтересам з чим погодилися суди першої та апеляційної інстанції. Однак суд відмовив у позові, зробивши висновок про необхідність вирішення цього питання лише по поверненню дитини до

України. При цьому суд апеляційної інстанції повністю відхилив доводи про те, що на прикладі цієї ж справи вирішення питання щодо надання дозволу дитині виїзду за кордон у суді може зайняти півтора роки і дитина втратить можливість продовжити своє навчання весь цей час.

Відтак, позиція суду апеляційної інстанції є такою, що суперечить інтересам дитини. Суди першої та апеляційної інстанції лише формально послались на правові позиції, викладені у постановках від 04 липня 2018 року у справі № 712/10623/17 від 03 липня 2019 року у справі № 643/1090/17.

У дійсності суди першої та апеляційної інстанції за своїм змістом ухвалили судові рішення, які не тільки не відповідають інтересам дитини, а навпаки, їм шкодять, адже неповнолітній син прямо зазначив у власних письмових поясненнях, що у разі прибуття до України, він не зможе повернутись до Республіки Сінгапур для продовження навчання.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Відповідно до пунктів 1, 2 статті 3 Конвенції про права дитини, яка в силу положень статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства, в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Дитині забезпечується такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом.

Наведеними нормами закріплено основоположний принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, якого необхідно дотримуватися, зокрема, при вирішенні питань про місце проживання дитини у випадку, коли її батьки проживають окремо; про тимчасове розлучення з одним із батьків у зв'язку з необхідністю виїхати за межі країни, у якій визначено місце проживання дитини, з іншим із батьків з метою отримання освіти, лікування, оздоровлення та з інших причин, обумовлених необхідністю забезпечити дитині повний і гармонійний фізичний, розумовий, духовний, моральний і соціальний розвиток, а також необхідний для такого розвитку рівень життя.

На час розгляду справи існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення. Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть перевищувати інтереси батьків.

Порядок виїзду за кордон дітей громадян України визначено Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», Правилами перетинання державного кордону громадянами України, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року № 57 (далі - Правила).

Вказані Правила передбачають, що перетинання державного кордону для виїзду за межі України громадянами, які не

досягли 16-річного віку, здійснюються лише за згодою обох батьків (усиновлювачів) та в їх супроводі або в супроводі осіб, уповноважених ними, які на момент виїзду з України досягли 18-річного віку. Виїзд за межі України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним із батьків за нотаріально посвідченою згодою, згода другого з батьків не вимагається у разі пред'явлення рішення суду про надання дозволу на виїзд з України громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків.

Відповідно до підпункту 1 пункту 4 Правил виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий із батьків відсутній у пункті пропуску.

Тимчасовий виїзд малолітньої дитини за межі України повинен відбуватись лише за погодженням з іншим з батьків, оскільки такий переїзд спричиняє зміну режиму спілкування дитини з іншим із батьків, порядок участі у вихованні дитини, зміну звичайного соціального, культурного, мовного середовища дитини, що впливає на її подальше життя, розвиток і виховання.

Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» регулює конкретний (одноразовий) виїзд дитини за кордон із визначенням його початку й закінчення.

Тимчасовий виїзд за кордон у супроводі одного з батьків має відповідати найкращим інтересам дитини і такий дозвіл за відсутності згоди другого з батьків може бути наданий на підставі рішення суду на певний період, з визначенням його початку й закінчення.

Європейський суд з прав людини зауважує, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. (HUNT v. UKRAINE, № 3111/04, § 54, ЄСПЛ, від 07 грудня 2006 року). При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (MAMCHUR v. UKRAINE, № 10383/09, § 100, ЄСПЛ, від 16 липня 2015 року).

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 712/10623/17 (провадження № 14-244цс18) зроблено висновок, що положення про рівність прав та обов'язків батьків у вихованні дитини не може тлумачитися на шкоду інтересам дитини, а тимчасовий виїзд дитини за кордон (із визначенням конкретного періоду) у супроводі того з батьків, з ким визначено її місце проживання та який здійснює забезпечення дитині рівня життя, необхідного для всебічного розвитку, не може беззаперечно свідчити про позбавлення

іншого з батьків дитини передбаченої законодавством можливості брати участь у її вихованні та спілкуванні з нею. У такій категорії справ узагальнений та формальний підхід є неприпустимим, оскільки сама наявність в одного з батьків права відмовити в наданні згоди на тимчасовий виїзд дитини за кордон з іншим з батьків є суттєвим інструментом впливу, особливо у відносинах між колишнім подружжям, який може використовуватися не в інтересах дитини. Кожна справа потребує детального вивчення ситуації, врахування різноманітних чинників, які можуть вплинути на інтереси дитини, у тому числі її думки, якщо вона відповідно до віку здатна сформулювати власні погляди.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, дійшов обґрунтованого висновку про те, що навчання неповнолітнього сина сторін у Всесвітній Індійській міжнародній школі відповідає інтересам дитини, оскільки дитина отримує міжнародний рівень освіти, а також умови навчання є сприятливими для розвитку дитини.

Проте, оскільки дитина перебуває за межами України, то вирішувати питання щодо надання дозволу на її виїзд можливо тільки після її повернення до України, тобто, з визначенням конкретної дати виїзду та повернення до України.

Доводи касаційної скарги про те, що судом не було враховано, що навчання сина сторін відповідає найкращим інтересам дитини є необґрунтованим, оскільки питання про надання дозволу на виїзд неповнолітньої дитини за кордон без згоди матері у цій справі є недоцільним, оскільки встановленим є факт перебування, на час розгляду справи судом, неповнолітньої дитини у Республіці Сінгапур разом з батьком. Таким чином, оскільки дитина не перетинала кордон України, тому вирішення питання щодо надання йому дозволу на виїзд за кордон є передчасним, і може бути вирішено у судовому порядку у разі повернення дитини до України.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94666449>.

**Постанова Верховного Суду 27.01.2021 р.
у справі № 523/5462/19 (провадження
№ 61-14572св20)**

При вирішенні питань, які стосуються її життя, дитині, здатній сформулювати власні погляди, має бути забезпечено право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

Доводи касаційної скарги про те, що апеляційний суд фактично змінив місце проживання дитини, яке визначено з ним, є безпідставними, оскільки виїзд дитини до Королівства Норвегії на навчання із зазначенням певного періоду, на який видається такий дозвіл, носить тимчасовий характер, має на меті навчання та не пов'язаний з визначенням місця проживання дитини.

У травні 2020 року матір неповнолітньої дитини звернулася до суду з позовом до батька дитини про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди батька.

Позовна заява мотивована тим, що вона перебувала у зареєстрованому шлюбі з відповідачем, який розірвано рішенням Київського районного суду м. Полтави від 17 червня 2016 року. Під час шлюбу у сторін народився син.

З 14 вересня 2017 року вона офіційно отримала роботу у Норвегії місті Сортланн. У Норвегії уклала шлюб з іншим чоловіком та наприкінці грудня 2019 року змінила прізвище. З новим чоловіком вона проживає у спільному з ним будинку. Вказаний будинок є комфортним і просторим, забезпечений усім необхідним для проживання, навчання та дозвілля дитини.

Забрати сина із собою на постійне місце проживання до Норвегії вона не може, адже відповідач не надає згоди на виїзд дитини на постійне місце проживання за кордон. На неодноразові звернення з таким проханням батько дитини реагує надзвичайною агресією та негативним ставленням.

Зазначала, що батько дитини не в змозі забезпечити дитині належні умови проживання і навчання. Протягом 2019–2020 навчального року у сина погіршилося навчання, він став неуважним. До введення карантину на території України батько приводив дитину до школи о 07 год. 30 хв. і залишав під дверима чекати вчителя, тоді як уроки розпочинаються о 08 год. 30 хв. Заняття у школі закінчуються о 12 год. 50 хв., при цьому сина забирають о 14 год. 30 хв. Часто дитину зі школи забирає не батько, а няня.

Під час карантину батько постійно водить дитину вулицями міста, бере разом із собою у різних справах, залишає у своєї матері, якій понад 70 років і це є прямим порушенням карантинного режиму та створенням загрози для дитини. Також батько часто залишає сина у баби або у старшої дочки протягом тривалого періоду часу.

Крім того, останнім часом у сина погіршився стан здоров'я. 18 грудня 2019 року дитині поставлено діагноз: аденоїдні вегетації третього ступеню. Зазначала, що відпочинок і оздоровлення малолітнього сина забезпечує виключно вона.

Вказувала, що син перебував з нею у Норвегії протягом чотирьох місяців у 2017 році, трьох місяців – у 2018 році, трьох місяців – у 2019 році, на новорічні свята 2019–2020 років. Клімат у Норвегії надзвичайно сприятливий для сина, він жодного разу не хворів. У дитини склалися чудові стосунки з її новим чоловіком.

При цьому вона щоразу забезпечувала своєчасне повернення сина на територію України. Майже кожні два місяці вона прилітає до сина, купує йому речі, здійснює грошові перекази відповідачу для забезпечення нормальних матеріальних умов для сина. Батько дитини не купує дитині речей взагалі, на жодне свято син не отримував подарунків від батька, з яким проживає. Батько не забезпечує дитині жодного розвитку і дозвілля, не водить по п'ятницях на оплачений нею гурток у робот-школу. Жодних секцій, розваг, прогулянок, туристичних подорожей, оздоровлення та відпочинку, їх взагалі батько ніколи не влаштовував дитині.

У грудні 2019 року позивач одержала підтвердження місцевої школи комуни Екснес, що її син має право навчатися у місцевій школі. У січні 2020 року, перебуваючи в Норвегії, син спробував

відвідувати місцеву школу разом з іншими дітьми. Однак батько дозволу на виїзд сина на навчання до Королівства Норвегії з 01 вересня 2020 року до 30 травня 2021 року (включно) не надає. Зазначала, що виїзд сина на навчання до Норвегії в повній мірі відповідає його інтересам.

З урахуванням зазначеного, позивач просила надати дозвіл на тимчасовий виїзд малолітньої дитини за межі України - до Королівства Норвегії з метою навчання за кордоном на період часу з 01 вересня 2020 року по 30 травня 2021 року (включно) з обов'язковим поверненням на територію України у супроводі матері ОСОБА_1 без згоди та супроводу батька.

Рішенням Київського районного суду м. Полтави від 07 серпня 2020 року у задоволенні позову відмовлено. Вирішено питання про розподіл судових витрат. Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції, установивши, що у травні 2020 року дитина закінчила другий клас початкової школи № 42 Полтавської міської ради, а згідно з підтвердженням директора Екснеської школи, виданим 02 грудня 2019 року, дитина знову має навчатися у другому класі, враховуючи відсутність доказів того, що дитина зарахована на навчання до Екснеської школи, а також те, що дитина вимушено переживатиме період адаптації до нових умов, системи навчання, мови навчання, дійшов висновку про те, що надання дозволу на тимчасовий виїзд малолітнього О на період з 01 вересня 2020 року до 20 травня 2021 року на навчання не відповідає інтересам дитини. При цьому період, на який позивач просить надати дозвіл на тимчасовий виїзд дитини за межі України без згоди батька, є досить тривалим та охоплює дев'ять місяців, що фактично може свідчити про зміну місця проживання дитини, визначеного рішенням Полтавського районного суду Полтавської області від 21 серпня 2019 року у справі № 545/505/19. Також суд зазначив, що у зв'язку з перебуванням малолітнього під час розгляду справи за межами України, а саме у Норвегії, суд позбавлений можливості заслухати думку дитини з питання, яке її стосується та розглядається судом.

Постановою Полтавського апеляційного суду від 16 листопада 2020 року апеляційну скаргу задоволено, рішення Київського районного суду м. Полтави від 07 серпня 2020 року скасовано і ухвалено нове.

Позов про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди батька задоволено. Надано матері дитини дозвіл на тимчасовий виїзд малолітньої дитини за межі України - до Королівства Норвегії, з метою навчання за кордоном на період часу з 01 вересня 2020 року по 30 травня 2021 року (включно) з обов'язковим поверненням на територію України у супроводі матері без згоди та супроводу батька. Скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позовні вимоги, апеляційний суд виходив із того, що надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини до Королівства Норвегії на навчання із зазначенням певного періоду, на який видається такий дозвіл, відповідатиме найкращим інтересам дитини. Такий виїзд дитини носить тимчасовий характер, має на меті навчання, не пов'язаний з визначенням місця проживання дитини.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Основоположним є принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, якого необхідно дотримуватися, зокрема,

при вирішенні питань про місце проживання дитини у випадку, коли її батьки проживають окремо; про тимчасове розлучення з одним із батьків у зв'язку з необхідністю виїхати за межі країни, у якій визначено місце проживання дитини, з іншим із батьків з метою отримання освіти, лікування, оздоровлення та з інших причин, обумовлених необхідністю забезпечити дитині повний і гармонійний фізичний, розумовий, духовний, моральний і соціальний розвиток, а також необхідний для такого розвитку рівень життя.

Базові положення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини покладені в основу багатьох рішень ЄСПЛ, у тому числі шляхом застосування статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція), ратифікованої Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР.

Відповідно до статті 8 Конвенції кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Ця стаття охоплює, зокрема, втручання держави в такі аспекти життя, як опіка над дитиною, право батьків на спілкування з дитиною, визначення місця її проживання.

Так, рішенням у справі «М. С. проти України» від 11 липня 2017 року (заява № 2091/13) ЄСПЛ, установивши порушення статті 8 Конвенції, консолідував ті підходи і принципи, що вже публікувались у попередніх його рішеннях, які зводяться до визначення насамперед найкращих інтересів дитини, а не батьків, що потребує детального вивчення ситуації, урахування різноманітних чинників, які можуть вплинути на інтереси дитини, дотримання справедливої процедури у вирішенні спірного питання для всіх сторін.

На сьогодні існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення. Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть перевищувати інтереси батьків.

Положення про рівність прав та обов'язків батьків у вихованні дитини не може тлумачитися на шкоду інтересам дитини, а тимчасовий виїзд дитини за кордон (із визначенням конкретного періоду) у супроводі того з батьків, з ким визначено її місце проживання та який здійснює забезпечення дитині рівня життя, необхідного для всебічного розвитку, не може беззаперечно свідчити про позбавлення іншого з батьків дитини передбаченої законодавством можливості брати участь у її вихованні та спілкуванні з нею. У такій категорії справ узагальнений та формальний підхід є неприпустимим, оскільки сама наявність в одного з батьків права відмовити в наданні згоди на тимчасовий виїзд дитини за кордон з іншим з батьків є суттєвим інструментом впливу, особливо у відносинах між колишнім подружжям, який може використовуватися не в інтересах дитини. Кожна справа потребує детального вивчення ситуації, врахування різноманітних чинників, які

можуть вплинути на інтереси дитини, у тому числі її думки, якщо вона відповідно до віку здатна сформулювати власні погляди.

Конституція України гарантує кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

14 липня 2016 року Верховна Рада України внесла зміни до Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», вилучивши з нього норми, що регулювали питання виїзду дитини за кордон, у тому числі можливість виїзду на підставі рішення суду в разі відсутності згоди одного з батьків.

З цього часу законом, що регулює порядок виїзду дітей за межі України, є стаття 313 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), якою встановлено, що фізична особа має право на свободу пересування. Фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом.

Разом з тим за змістом положень статті 124 Конституції України та статті 15 ЦК України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Пунктами 3, 4 Правил перетинання державного кордону громадянами України, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року № 57, передбачено, що виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, здійснюється за згодою обох батьків (усиновлювачів) та в їх супроводі або в супроводі осіб, уповноважених ними, які на момент виїзду з України досягли 18-річного віку.

Виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється: за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску; без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків у разі пред'явлення, зокрема рішення суду про надання дозволу на виїзд з України громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків.

Таким чином, дозвіл на тимчасові виїзди дітей за кордон у супроводі одного з батьків за відсутності згоди другого з батьків може бути наданий на підставі рішення суду на певний період, з визначенням його початку й закінчення. Такий правовий висновок викладений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 712/10623/17 (провадження № 14-244цс18).

При цьому при вирішенні питань, які стосуються її життя, дитині, здатній сформулювати власні погляди, має бути забезпечено право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

У справі, яка переглядається, встановлено, що згідно з відеозаписом, який міститься в матеріалах справи, неповнолітній син сторін висловив бажання навчатись в Норвегії.

Ураховуючи встановлені обставини, зокрема те, що дитина зарахована на навчання до Школи Мюре (Королівство Норвегія), а мати дитини має постійну роботу, житло і здатна забезпечити дитину усім необхідним, а також узявши до уваги положення статей 157, 161 СК України, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини з матір'ю до Королівства Норвегії із зазначенням певного періоду, на який видається такий дозвіл, та враховуючи мету цієї поїздки (навчання), відповідатиме найкращим інтересам дитини.

Посилання батька дитини як на підставу касаційного оскарження на застосування норм права без урахування висновків у подібних правовідносинах, викладених у постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 712/10623/17 (провадження № 14-244цс18), у постанові Верховного Суду від 21 жовтня 2020 року у справі № 487/5423/19 (провадження № 61-4788св20), не заслуговують на увагу, оскільки у справі, яка переглядається, та у справах, на які посиляється заявник, встановлені різні фактичні обставини.

Доводи касаційної скарги про те, що апеляційний суд фактично змінив місце проживання дитини, яке визначено з ним, є безпідставними, оскільки виїзд дитини до Королівства Норвегії на навчання із зазначенням певного періоду, на який видається такий дозвіл, носить тимчасовий характер, має на меті навчання та не пов'язаний з визначенням місця проживання дитини.

Перевіряючи доводи касаційної скарги про те, що позивач фактично викрала дитину, колегія суддів виходить із такого. Так, у справі, яка переглядається, встановлено, що позивач на законних підставах вивезла сина на територію Королівства Норвегії, а саме на підставі нотаріально посвідченої згоди відповідача на виїзд дитини без його супроводу до Норвегії на період з 10 червня 2020 року до 15 серпня 2020 року.

З цим позовом позивач звернулася до суду до настання часу повернення дитини на територію України. На час розгляду цієї справи Верховним Судом дитина навчається у Школі Мюре Королівства Норвегії шість місяців, а саме з 17 серпня 2020 року.

Зі змісту довідки-підтвердження від Школи Мюре від 16 жовтня 2020 року вбачається, що дитина швидко вчиться, добре справляється з усіма шкільними предметами як у школі, так і вдома, демонструє успіхи з усіх предметів, тобто дитина прижилася у своєму новому середовищі. Крім того, матеріали справи не містять доказів того, що батько дитини звертався до суду з позовом про повернення дитини.

Враховуючи вказане, колегія суддів вважає, що скасування судового рішення, яким надано позивачу дозвіл на тимчасовий виїзд неповнолітнього сина за межі України – до Королівства Норвегії, з метою навчання за кордоном на період часу з 01 вересня 2020 року по 30 травня 2021 року, призведе до порушення права дитини на навчання та гармонійний розвиток та не відповідатиме найкращим інтересам дитини.

Інші доводи касаційної скарги висновків апеляційного суду не спростовують, на законність оскаржуваного судового рішення не впливають, а направлені виключно на переоцінку доказів, що знаходиться поза межами повноважень суду касаційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95402611>.

Постанова Верховного Суду від 08.02.2021 року у справі № 630/554/19 (провадження № 61-6307св20)

Дітям, які не отримали профілактичних щеплень згідно з календарем щеплень, відвідування дитячого закладу не дозволяється.

У листопаді 2019 року матір малолітньої дитини, діючи в інтересах дитини, звернулася до суду з позовом про визнання дій незаконними, посилаючись на те, що 01 та 06 серпня 2019 року зверталася до Люботинського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 2 Люботинської міської ради Харківської області (далі – ДНЗ) на особисті прийоми до завідувача Жбанкової О. О., під час яких їй усно було відмовлено у зарахуванні її дитини до ДНЗ.

У зв'язку із відмовами у зарахування дитини до ДНЗ вона через поштове відділення надіслала до ДНЗ заяву, до якої долучила медичну довідку про стан здоров'я дитини, довідку дільничного лікаря про епідеміологічне оточення та копію свідоцтва про народження. Зазначена заява надійшла до ДНЗ 15 серпня 2019 року.

Вказала про те, що медична довідка про стан здоров'я дитини з висновком лікаря про можливість відвідування дитини ДНЗ видана повноважним на це суб'єктом – лікарем відповідного лікувального закладу, та у свою чергу не потребує додаткового розгляду керівника закладу освіти. Лікар-педіатр та дільнична педіатрична сестра не були притягнуті до дисциплінарної відповідальності щодо видачі довідки щодо дитини від 23 липня 2019 року.

23 серпня 2019 року завідувачем ДНЗ Жбанковою О. О. надана відповідь про відмову про зарахування дитини до ДНЗ. Направлена нею заява до ДНЗ була зареєстрована вказаним закладом не як заява, а як скарга щодо відмови у прийнятті документів на зарахування дитини до ДНЗ. Зазначила про те, що завідувач ДНЗ Жбанкова О. О. мотивувала свою відмову, викладену у листі до позивача, відсутністю інформації про наявність щеплень, які є обов'язковими згідно з календарем щеплень, посилаючись на Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та лист Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 06 вересня

2018 року № 05.2-11/23530/1/9-537 «Щодо напруженої епідемічної ситуації», згідно з положеннями яких: «дітям, які не отримали профілактичних щеплень, відвідування дитячих закладів не дозволяється».

Вказівка завідувача на вищезазначені нормативно-правові акти не є достатніми підставами для порушення норм, що регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти, зокрема таких як Положення про дошкільний навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2002 року № 305 (далі – Положення), Закону України «Про освіту» та Закону України «Про дошкільну освіту».

Враховуючи викладене, позивач, яка діє в інтересах неповнолітньої дитини, просила:

- визнати незаконними дії ДНЗ стосовно реєстрації заяви матері дитини про зарахування дитини до ДНЗ, як скарги стосовно відмови у прийнятті документів на зарахування дитини до ДНЗ;
- визнати незаконними дії ДНЗ про відмову у зарахуванні дитини до ДНЗ;
- зобов'язати ДНЗ зарахувати дитину до ДНЗ, про що видати відповідний наказ.

Рішенням Люботинського міського суду Харківської області від 26 грудня 2019 року позов задоволено частково.

Визнано незаконними дії ДНЗ щодо відмови у зарахуванні дитини до ДНЗ.

Зобов'язано ДНЗ зарахувати дитину до ДНЗ.

В задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

Рішення місцевого суду мотивоване тим, що позивачем дотримано формальні положення, нею були надіслані усі документи, визначені у переліку, що підтверджується описом поштового відправлення.

Також місцевий суд зазначив про те, що ні Законом України «Про освіту», ні Законом України «Про дошкільну освіту» не передбачено права чи обов'язку завідувача ДНЗ додаткового розгляду та надання оцінки медичної довідки про стан здоров'я дитини та правомірності її видачі.

Вимога про обов'язкову вакцинацію населення проти особливо небезпечних хвороб з огляду на потребу охорони громадського здоров'я, а також здоров'я зацікавлених осіб, є виправданою. Тобто в даному питанні превалює принцип важливості суспільних інтересів над особистими, однак лише у тому випадку, коли таке втручання має об'єктивні підстави – тобто було виправданим.

Відповідачем не доведено наявності об'єктивних підстав для фактичного обмеження конституційного права малолітньої

дитини на отримання освіти. Згідно з медичними довідками дитина є здоровою, може відвідувати навчальний заклад, а епідеміологічне оточення вільне. Висновки лікаря підтверджені в результаті службового розслідування видачі довідки лікарем педіатром дитині, проведеного заступником директора КНП «Центр первинної медико-санітарної допомоги» Євдокимовою І. А.

Постановою Харківського апеляційного суду від 27 лютого 2020 року апеляційну скаргу ДНЗ задоволено. Рішення Люботинського міського суду Харківської області від 26 грудня 2019 року скасовано та прийнято нову постанову про відмову в задоволенні позову.

Компенсовано ДНЗ понесений у зв'язку з поданням апеляційної скарги судовий збір у розмірі 2305,20 грн за рахунок держави у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що у цій справі індивідуальне право (інтерес) відмовитися від щеплення матір'ю дитини при збереженні обсягу прав дитини на здобуття освіти, у тому числі в дошкільних закладах освіти, протиставляється загальному праву (інтересу) суспільства, інших батьків та їх дітей, які провели у встановленому державою порядку щеплення, зокрема перед направленням дітей до навчального закладу для здобуття освіти. Внаслідок встановлення такого балансу досягається мета – загальне благо у формі права на безпеку та охорону здоров'я, що гарантовано статтями 3, 27, 49 Конституції України.

Вимога про обов'язкову вакцинацію населення проти особливо небезпечних хвороб з огляду на потребу охорони громадського здоров'я, а також здоров'я зацікавлених осіб, є виправданою. Тобто в даному питанні превалює принцип важливості суспільних інтересів над особистими, однак лише у тому випадку, коли таке втручання має об'єктивні підстави – тобто було виправданим.

За обставинами цієї справи право малолітньої дочки позивача на освіту у дошкільному навчальному закладі було з огляду на суспільні інтереси тимчасового обмежено (до проведення щеплення, покращення епідеміологічної обстановки, або отримання позитивного висновку лікарсько-консультативної комісії) у зв'язку із тим, що сама позивач, не довіряючи якості вакцини (належним чином не мотивувавши свою недовіру або неможливість застосувати ту вакцину, якій вона довіряє), не дотрималась календаря обов'язкових щеплень дитини.

Висновки суду першої інстанції про порушення відповідачем Закону України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я», Закону України «Про охорону дитинства» та статей 5, 6 Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини і в цілому права дитини на освіту, статті 53 Конституції України не відповідають обставинам справи та порушують наведені норми матеріального права.

Оскільки позивачем не надано до закладу висновку лікарсько-консультативної комісії (далі – ЛКК), тому відсутні підстави для задоволення позову, оскільки керівництво ДНЗ діяло у відповідності до норм чинного законодавства України.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Частиною першою статті 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» передбачено, що профілактичні щеплення проти дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу є обов'язковими і включаються до календаря щеплень.

Відповідно до частин першої, другої статті 15 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» прийом дітей до виховних, навчальних, оздоровчих та інших дитячих закладів проводиться за наявності відповідної довідки закладу охорони здоров'я, в якому дитина перебуває під медичним наглядом. Довідка видається на підставі медичного огляду дитини, якщо відсутні медичні протипоказання для її перебування у цьому закладі, а також якщо їй проведено профілактичні щеплення згідно з календарем щеплень і вона не перебувала в контакт з хворими на інфекційні хвороби або бактеріоносіями.

Дітям, які не отримали профілактичних щеплень згідно з календарем щеплень, відвідування дитячого закладу не дозволяється. У разі якщо профілактичні щеплення дітям проведено з порушенням установлених строків у зв'язку з медичними протипоказаннями, при благополучній епідемічній ситуації за рішенням консиліуму відповідних лікарів вони можуть бути прийняті до відповідного дитячого закладу та відвідувати його.

Згідно з положеннями частини шостої статті 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» особам, які не досягли п'ятнадцятирічного віку чи визнані у встановленому законом порядку недієздатними, профілактичні щеплення проводяться за згодою їх об'єктивно інформованих батьків або інших законних представників. Якщо особа та (або) її законні представники відмовляються від обов'язкових профілактичних щеплень, лікар має право взяти у них відповідне письмове підтвердження, а в разі відмови дати таке підтвердження – засвідчити це актом у присутності свідків.

З аналізу наведених правових норм вбачається, що рішення про проведення щеплень дітям у віці до п'ятнадцяти років приймають їх батьки або інші законні представники. Закон дає право батькам відмовитися від проведення обов'язкових щеплень дитині.

Відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про дошкільну освіту» громадяни України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак мають рівні права на здобуття дошкільної освіти у закладах дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, а також у сім'ї.

Частиною п'ятою статті 9 закону України «Про дошкільну освіту» передбачено, що діти, у тому числі діти з особливими освітніми потребами, можуть здобувати дошкільну освіту за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють: у закладах дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми

власності; у структурних підрозділах юридичних осіб приватного і публічного права, у тому числі закладів освіти; у сім'ї – за сімейною (домашньою) формою здобуття дошкільної освіти; за допомогою фізичних осіб, які мають педагогічну освіту та/або професійну кваліфікацію педагогічного працівника, у тому числі які провадять незалежну професійну діяльність; за допомогою фізичних осіб – підприємців, основним видом діяльності яких є освітня діяльність.

Згідно зі статтею 12 Закону України «Про охорону дитинства» батьки несуть відповідальність за стан здоров'я дитини, її фізичний розвиток.

Відповідно до положень статті 3 Конвенції про права дитини у всіх питаннях щодо дітей першочергова увага приділяється якнайкращим інтересам дитини.

При цьому, частиною другою статті 28 Закону України «Про дошкільну освіту» дитина має гарантоване державою право на безоплатну дошкільну освіту в державних і комунальних закладах дошкільної освіти.

Батьки мають право обирати одну із визначених форм здобуття їх дитиною дошкільної освіти, але держава, з метою дотримання прав дитини на дошкільну освіту та забезпечення безпеки та здоров'я всіх дітей, встановлює певні правила для реалізації такого права.

Зважаючи на це, завданням держави є забезпечення дотримання оптимального балансу між реалізацією права дитини на дошкільну освіту та інтересами інших дітей.

Індивідуальне право (інтерес) відмовитися від щеплення матір'ю дитини при збереженні обсягу прав дитини на здобуття освіти, у тому числі в дошкільних закладах освіти, протиставляється загальному праву (інтересу) суспільства, інших батьків та їх дітей, які провели у встановленому державою порядку щеплення, зокрема перед направленням дітей до навчального закладу для здобуття освіти. Внаслідок встановлення такого балансу досягається мета – загальне благо у формі права на безпеку та охорону здоров'я, що гарантовано статтями 3, 27, 49 Конституції України.

ЄСПЛ висловлював думку, що обов'язкове щеплення, як примусовий медичний захід, є втручанням у гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на повагу до приватного життя особи, що включає в себе фізичну та психологічну недоторканість особи. Порушення фізичної недоторканості заявника можна вважати виправданим дотриманням цілей охорони здоров'я населення та необхідністю контролювати поширення інфекційного захворювання (параграф 33, 36 рішення у справі «Соломахін проти України» від 15 березня 2012 року, заява № 24429/03).

Враховуючи викладене, апеляційний суд на підставі належним чином оцінених доказів, поданих сторонами, дійшов обґрунтованого висновку про те, що індивідуальне право (інтерес) відмовитися від щеплення матір'ю дитини при збереженні обсягу прав дитини на здобуття освіти, у тому числі в дошкільних закладах освіти, протиставляється загальному праву (інтересу) суспільства, інших батьків та їх дітей, які

провели у встановленому державою порядку щеплення, зокрема перед направленням дітей до навчального закладу для здобуття освіти. Внаслідок встановлення такого балансу досягається мета – загальне благо у формі права на безпеку та охорону здоров'я, що гарантовано статтями 3, 27, 49 Конституції України.

Вимога про обов'язкову вакцинацію населення проти особливо небезпечних хвороб з огляду на потребу охорони громадського здоров'я, а також здоров'я зацікавлених осіб, є виправданою. Тобто в даному питанні превалює принцип важливості суспільних інтересів над особистими, однак лише у тому випадку, коли таке втручання має об'єктивні підстави – тобто було виправданим.

Також апеляційний суд правильно зазначив про те, що згідно з приписами частини першої статті 15 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» прийом дітей до ДНЗ проводиться за наявності відповідної довідки закладу охорони здоров'я, в якому дитина перебуває під медичним наглядом. Довідка видається на підставі даних медичного огляду дитини, якщо відсутні медичні протипоказання для її перебування у цьому закладі, а також якщо їй проведено профілактичні щеплення згідно з календарем щеплень і вона не перебувала в контакт з хворими на інфекційні хвороби або бактеріоносіями.

Судом апеляційної інстанції встановлено те, що позивачем була надана довідка, згідно з якою її дочці не було проведено профілактичні щеплення згідно з календарем щеплень, що передбачено частиною першою статті 15 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб».

Згідно з пунктом 6 Положення прийом дітей до дошкільного навчального закладу здійснюється керівником протягом календарного року на підставі заяви батьків або осіб, які їх замінюють, медичної довідки про стан здоров'я дитини з висновком лікаря, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад, довідки дільничного лікаря про епідеміологічне оточення, свідоцтва про народження.

З огляду на викладене, апеляційний суд дійшов правильного висновку про те, що суд першої інстанції не з'ясував відсутність у справі належних та допустимих доказів того, що щеплення можуть зашкодити здоров'ю дитини, або доказів того, що позивач скористалася визначеною законодавством процедурою, яка дозволяє належним чином з'ясувати це питання, а у разі медичних протипоказань – скористатися альтернативною формою дошкільної освіти, про що їй було роз'яснено у листах-відповідях.

За недоведеності об'єктивних медичних протипоказань у дитини позивача та наявності у разі необхідності легального шляху отримання дошкільної освіти навіть у разі відсутності у неї щеплень, апеляційний суд дійшов висновку про те, що передбачені законом вимоги, які переслідують легітимну мету та є необхідними у демократичному суспільстві для захисту здоров'я, прав і свобод інших осіб, – покладають на позивача непропорційний тягар обмеження гарантованих пунктом 1 статті 8 Конвенції права на приватне життя.

Також згідно з пунктом 2 розділу XI «Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів», затвердженого наказом

Міністерства охорони здоров'я України від 24 березня 2016 року, питання про відвідування дошкільного навчального закладу дітьми, батьки яких відмовляються від щеплень, вирішується ЛКК при закладі охорони здоров'я.

Крім того, згідно з частиною першою статті 27 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» профілактичні щеплення з метою запобігання захворюванням на туберкульоз, поліомієліт, дифтерію, кашлюк, правець та кір в Україні є обов'язковими.

Враховуючи невакцинування дитини та відмову матері від профілактичного щеплення у зв'язку із недовірою до вакцини, відповідач правомірно відмовив у прийнятті дитини до ДНЗ без висновку ЛКК (при відсутності у дитини щеплень) про можливість відвідування ДНЗ.

Будь-яке право об'єктивно кореспондується із обов'язками, оскільки право на дошкільну освіту законодавець пов'язує із обов'язком проходження профілактичних щеплень, які гарантують безпеку як самій дитині так і оточуючих її осіб, висновки суду про протиправність та неправомірність дій завідувача ДНЗ є необґрунтованими, такими що суперечать закону. Дитина позивача не позбавлена права на освіту, яку може отримати у інших формах.

Посилання у касаційній скарзі на те, що апеляційний суд не врахував приписи пункту 37 рішення ЄСПЛ у справі «Соломахін проти України», згідно з яким у особи (батьків дитини) наявне безумовне право відмовитися від щеплення, є помилковими оскільки згідно з пунктом 37 зазначеного рішення ЄСПЛ заявник сам не пояснив, що завадило йому відмовитися від щеплення, при тому що раніше він неодноразово відмовлявся від нього. Суду не надано доказів того, що щеплення, про яке йдеться, насправді зашкодило здоров'ю заявника, а висновки національних судів не є безпідставними або явно необґрунтованими. Заявник не надав жодних доказів, які б піддавали сумніву висновки національних судових органів (пункт 38 цього рішення ЄСПЛ). Тому ЄСПЛ не знайшов у цій справі порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Інші доводи касаційної скарги не спростовують встановлені у справі фактичні обставини та висновки, які обґрунтовано викладені у мотивувальній частині оскаржуваного судового рішення, та зводяться до переоцінки доказів, незгоди заявника з висновками щодо їх оцінки та містять посилання на факти, що були предметом дослідження суду.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 373/2054/16-ц (провадження № 14-446цс18) викладено правовий висновок про те, що встановлення обставин справи, дослідження та оцінка доказів є прерогативою судів першої та апеляційної інстанцій. Це передбачено як статтями 58, 59, 212 ЦПК України у попередній редакції 2004 року, так і статтями 77, 78, 79, 80, 89, 367 ЦПК України у редакції від 03 жовтня 2017 року. Якщо порушень порядку надання та отримання доказів не встановлено, то суд касаційної інстанції не наділений повноваженнями втручатися в оцінку доказів.

Однакове застосування закону забезпечує загально-обов'язковість закону, рівність перед законом та правову

визначеність у державі, яка керується верховенством права. Єдина практика застосування законів поліпшує громадське сприйняття справедливості та правосуддя, а також довіру до відправлення правосуддя.

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ (рішення у справах «Пономарьов проти України», «Рябих проти Російської Федерації», «Нелюбін проти Російської Федерації») повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватися для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду, перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію. Повноваження вищих судів щодо скасування чи зміни тих судових рішень, які вступили в законну силу та підлягають виконанню, мають використовуватися для виправлення фундаментальних порушень.

Таким чином, наведені в касаційній скарзі доводи не спростовують висновків суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94737849>.

Постанова Верховного Суду від 10.02.2021 року у справі № 385/1598/18 (провадження № 61-12954св19)

Оскільки правочин було чинено бабусям дитини, то неотримання відповідного дозволу органу опіки та піклування не має наслідком визнання договору дарування недійсним.

Правочин визнається недійсним лише у разі, якщо буде встановлено, що оспорюваний правочин суперечить правам та інтересам дитини. Тобто, сам по собі факт відсутності обов'язкового попереднього дозволу органу опіки та піклування на укладення оспорюваного правочину не є безумовною підставою для визнання його недійсним.

У жовтні 2018 року мати, діючи в інтересах малолітньої дочки, звернулася до суду з позовом до баби малолітньої дитини та тітки позивача про визнання недійсним договору дарування будинку.

Позов обґрунтований тим, що вона зареєстрована проживає разом зі своєю малолітньою дочкою у житловому будинку, що належав матері її батька, а саме бабі її малолітньої дитини.

Указаному будинку також зареєстрована та проживає її мати та брат, що підтверджується копією домової книги та довідками Гайворонської міської ради від 05 жовтня 2018 року № 3937 та від 02 жовтня 2018 року № 3879.

27 березня 2018 року приватний нотаріус Благовіщенського районного нотаріального округу Кіровоградської області Веліховська Т. С. посвідчила та зареєструвала в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно за № 422 договір дарування житлового будинку з господарсько-побутовими спорудами, укладений між бабою дитини та тіткою позивача, яка є дочкою баби.

Оспорюваний договір дарування житлового будинку підлягає визнанню недійсним, оскільки обмежує права та законні

інтереси дитини на житло, позбавляючи її права користування житловим приміщенням, вчиненого без дозволу органу опіки та піклування, що завдає істотної шкоди її фізичному та розумовому розвитку та суперечить моральним засадам суспільства, а порушені права дитини підлягають відновленню. Позивач просила суд визнати недійсним вищевказаний договір дарування житлового будинку з господарсько-побутовими спорудами.

Рішенням Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 28 лютого 2019 року, яке залишене без змін постановою Кропивницького апеляційного суду від 04 червня 2019 року, позов задоволено. Визнано недійсним договір дарування житлового будинку з господарсько-побутовими спорудами, укладений 27 березня 2018 року між бабою дитини та дочкою баби, посвідчений приватним нотаріусом Благовіщенського районного нотаріального округу Кіровоградської області Веліховською Т. С., зареєстрованого в реєстрі за № 422. Вирішено питання про розподіл судових витрат.

Задовольнивши позов, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що дії відповідачів щодо укладення договору дарування без отримання попереднього дозволу органу опіки та піклування призвели до порушення гарантованих дитині прав на користування вказаним житловим будинком.

У червні 2019 року баба дитини звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою на рішення Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 28 лютого 2019 року та постанову Кропивницького апеляційного суду від 04 червня 2019 року, просила скасувати оскаржувані судові рішення, ухвалити нове рішення про відмову в позові.

Касаційна скарга мотивована тим, що оскаржувані судові рішення є незаконними, ухвалені з неправильним застосуванням норм матеріального права і порушенням норм процесуального права.

Відповідач є бабою дитини, що не зобов'язує утримувати та забезпечувати малолітню, тому не повинна отримувати дозвіл від органу опіки та піклування на оформлення договору дарування.

Вважає, що матір, яка діє в інтересах малолітньої дитини, не надала суду жодного належного доказу, який підтвердив би факт порушення прав малолітньої дитини чи до звуження обсягу існуючих її майнових прав або порушення охоронюваних законом інтересів дитини, зменшення або обмеження прав та інтересів дитини щодо жилого приміщення.

Позивач разом з дітьми та чоловіком з 2011 року проживає за іншою адресою. Згідно з відповіддю Комунального закладу «Хашуватський ліцей», отриманої на адвокатський запит, відповідач разом з чоловіком та дітьми постійно проживає в с.Хашувате, її дочка відвідує школу, навчається в другому класі. Право користування будинком за дитиною збереглося, оскільки вона там зареєстрована, але право власності не викликає у зв'язку з реєстрацією місця проживання.

Орган опіки та піклування надав висновок, що права дитини порушено, але не встановив усі обставини справи, а саме, чи є на праві власності батька дитини нерухоме майно, відомості з реєстру речових прав на нерухоме майно відсутні, а є лише відомості щодо майна матері.

Позиція Верховного Суду та нормативно - правове обґрунтування.

Предметом позову є визнання договору дарування недійсним з тих підстав, що він укладений без надання дозволу органу опіки та піклування, оскільки у будинку зареєстрована малолітня дитина.

Відповідно до вимог частини першої статті 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою - третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу.

Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (частина друга статті 215 ЦК України). Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин) (частина третя статті 215 ЦК України).

Задовольнивши позов, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що дії відповідачів щодо укладення договору дарування без отримання попереднього дозволу органу опіки та піклування призвели до порушення гарантованих дитині прав на користування вказаним житловим будинком.

Оцінюючи доводи касаційної скарги щодо відсутності правових підстав для визнання оскаржуваного правочину недійсним відповідно до правил статей 203, 215 ЦК України, Верховний Суд виходить з такого.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян та безпритульних дітей» держава охороняє і захищає права та інтереси дітей під час вчинення правочинів щодо нерухомого майна. Неприпустиме зменшення або обмеження прав та інтересів дітей під час вчинення будь-яких правочинів щодо жилих приміщень. Органи опіки та піклування здійснюють контроль за дотриманням батьками та особами, які їх замінюють, житлових прав і охоронюваних законом інтересів дітей відповідно до закону. Для вчинення будь-яких правочинів щодо нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким мають діти, необхідний попередній дозвіл органів опіки та піклування, що надається відповідно до закону.

До осіб, що замінюють батьків та мають обов'язки щодо дитини, відповідно до положень СК України належать: 1) опікун (частина четверта статті 249 СК України); 2) піклувальник (частина четверта статті 249 СК України); 3) особа, що усиновила

чи удочерила (частина четверта статті 232 СК України); 4) патронатний вихователь (стаття 255 СК України); 5) прийомні батьки (частина друга статті 256–2 СК України); 6) батьки-вихователі дитячого будинку (частина друга статті 256–6 СК України); 7) фактичний вихователь, особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування (стаття 261 СК України).

Відповідно до частини другою статті 177 СК України батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки та піклування вчиняти такі правочини щодо її майнових прав: укласти договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; видавати письмові зобов'язання від імені дитини; відмовлятися від майнових прав дитини.

Згідно з частинами четвертою, п'ятою статті 177 СК України орган опіки та піклування проводить перевірку заяви про вчинення правочину щодо нерухомого майна дитини та надає відповідний дозвіл, якщо в результаті вчинення правочину буде гарантоване збереження права дитини на житло.

Отже, вчинення батьками неповнолітньої дитини певного правочину за відсутності попереднього дозволу органу опіки та піклування порушує установлену статтею 177 СК України заборону. Правочин, що вчинений батьками (усиновлювачами) стосовно нерухомого майна, право власності на яке чи право користування яким мають діти, за відсутності обов'язкового попереднього дозволу органу опіки та піклування може бути визнаний судом недійсним (частина шоста статті 203, частина перша статті 215 ЦК України) за умови, якщо буде встановлено, що оспорюваний правочин суперечить правам та інтересам дитини, зважає на обсяг існуючих майнових прав дитини та/або порушує охоронювані законом інтереси дитини, зменшує або обмежує права та інтереси дитини щодо жилого приміщення, порушує гарантії збереження права дитини на житло. Сам по собі факт відсутності обов'язкового попереднього дозволу органу опіки та піклування на укладення оспорюваного правочину не є безумовною підставою для визнання його недійсним.

Відповідний правовий висновок викладений у постанові Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 1612/2343/12, провадження № 61-6301св18.

Системне тлумачення вказаних вище норм матеріального права дає підстави дійти висновку, що органи опіки та піклування надають згоду на відчуження будинку, квартири, якщо таке відчуження здійснюється батьками або особами, які їх замінюють.

Верховний Суд виходить з того, що відповідач є бабою малолітньої дитини, яка зареєстрована у спірному будинку, не є особою, що замінює її батьків, тобто не зобов'язана утримувати та забезпечувати малолітню онуку, суди дійшли необґрунтованого висновку про задоволення позову, оскільки для укладення відповідачем оспорюваного договору дарування будинку згоди органу опіки і піклування не вимагається.

Згідно з частинами третьою, четвертою статті 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до

чотирнадцяти років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна. У разі спору місце проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років визначається органом опіки та піклування або судом. Місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає.

Крім того, Верховний Суд зазначає, що суди встановили, що на момент укладення оспорюваного договору малолітня дитина зареєстрована у будинку баби. Суди не встановили і не мотивували, що договір дарування будинку обмежує права та законні інтереси дитини на житло, завдає істотної шкоди її інтересам.

Враховуючи, що права та інтереси малолітньої дитини вчиненням оспорюваного правочину не порушені, то відсутні правові підстави для визнання його недійсним із заявлених підстав позову.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067051>.

3.1.8. Інші судові рішення

Постанова Донецького апеляційного суду від 24.03.2021 року у справі №243/4812/20

Визначаючи спосіб участі у спілкуванні та вихованні малолітньої дитини, суд першої інстанції не встановив об'єктивних умов, за яких такі побачення можуть відбуватися виключно за бажанням дитини та не врахував необхідність надання системної оцінки фактам та обставинам, які впливають на ухвалення певного рішення, зокрема, суд мав враховувати, у першу чергу, інтереси дитини, які не завжди можуть відповідати її бажанням, з урахуванням віку, стану здоров'я, психоемоційного стану.

Враховуючи постійне проживання дитини разом із матір'ю, тісний психоемоційний зв'язок саме з нею, обумовлення побачень батька з дитиною виключно бажанням дитини призведе до унеможливлення реалізації батьком своїх прав на участь у вихованні та побаченні з дитиною.

Суд першої інстанції встановив спосіб участі батька у вихованні малолітньої доньки за її згоди, проаналізувавши її свідчення у судовому засіданні та висновок органу опіки та піклування, однак не врахував 11-річний вік дитини та її можливість критичного мислення у ситуації, яка склалась із врахуванням неприємних стосунків між батьками, а також постійне проживання дитини із матір'ю. Тому суд апеляційної інстанції вирішив, що висновок суду першої інстанції про встановлення способу участі батька у спілкуванні з дитиною та її вихованні лише за бажанням дитини є безпідставним, без врахування обставин справи.

У червні 2020 року позивач звернувся до суду із позовом про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, визначення способу участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею, який обґрунтовував тим, що вони з відповідачкою є батьками неповнолітньої доньки. На момент звернення із позовом донька проживає з матір'ю. Відповідач перешкоджає йому у спілкуванні з донькою, забороняє бачитися з нею та проводити час разом. З 31 грудня 2019 року він взагалі не має можливості бачитися з донькою. Він любить доньку, бажає брати участь у її вихованні, приймає участь в утриманні дитини, належно сплачує аліменти. Вважає, що такі дії відповідачки порушують інтереси дитини та його право брати участь у вихованні доньки.

З метою усунення перешкод у спілкуванні з дитиною він звернувся до Служби у справах дітей Слов'янської міської ради, однак отримав від неї відповідь, що розгляд його заяви відбудеться після відміни карантинних заходів. Тобто, на момент звернення із позовом він був позбавлений можливості брати участь у вихованні доньки, не міг бачитися з нею, спілкуватися.

Просив усунути перешкоди у спілкуванні з донькою, визначити спосіб його участі у вихованні доньки шляхом встановлення побачень батька з донькою: кожні вихідні з 16:30 години суботи до 21:00 години неділі, з можливістю відвідування дитиною місця проживання батька, інших місць в Україні, без присутності матері; половину шкільних канікул та святкових днів і релігійних свят з можливістю відвідування дитиною місця проживання батька, інших місць в Україні без присутності матері. Також просить стягнути з відповідачки судові витрати.

Рішенням Слов'янського міськрайонного суду від 12 листопада 2020 року позовні вимоги задоволено частково. Визначено наступний спосіб участі батька у вихованні доньки: кожен третій тиждень місяця з 12 години 00 хвилин до 16 години 00 хвилин, за згодою дитини. В задоволенні іншої частини вимог відмовлено. Стягнуто із відповідачки на користь позивача судовий збір у розмірі 840,80 грн. та понесені ним витрати на професійну правничу допомогу у розмірі 5 609,87 грн.

В апеляційній скарзі представник позивача адвокат Рижов С.Є. просив скасувати рішення суду першої інстанції та ухвалити нове, яким позов задовольнити та стягнути з відповідача на користь позивача понесені ним судові витрати.

Мотиви та правове обґрунтування апеляційного суду.

Суд апеляційної інстанції вирішив, що апеляційна скарга підлягає частковому задоволенню з наступних підстав.

Статтями 12–15 Конвенції визначено право дитини висловлювати свою думку (право бути почутою). На рівні внутрішнього законодавства України це право дитини конкретизовано, зокрема, у статті 171 СК України, яка регулює врахування думки дитини при вирішенні питань, які стосуються її життя.

Питання справедливої рівноваги між інтересами батьків та інтересами дитини неодноразово аналізувалося Європейським Судом з прав людини (далі – ЄСПЛ), практика якого відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав

людини» і частини четвертої статті 10 ЦПК України застосовується судом як джерело права.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Хант проти України» від 07 грудня 2006 року зазначено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага (§ 54) і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків.

Зокрема, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини (рішення ЄСПЛ у справі «Johansen v. Norway» від 07 серпня 1996 року, § 78). Отже, положення про рівність прав та обов'язків батьків у вихованні дитини не може тлумачитися на шкоду інтересам дитини.

Судом першої інстанції встановлено, що сторони є батьками дитини. Листами від 03 вересня 2019 року та від 26 лютого 2020 року, адресованими відповідачці, позивач просив не чинити йому перешкоди у спілкуванні з донькою.

03 вересня 2019 року позивач звертався до Служби у справах дітей Слов'янської міської ради з проханням посприяти усуненню перешкод у його спілкуванні з донькою. 28 лютого 2020 року позивач звертався до Служби у справах дітей з заявою про встановлення порядку участі у вихованні доньки. Висновком Органу опіки та піклування Слов'янської міської ради від 18.08.2020 року з урахуванням думки дитини встановлено порядок спілкування позивача з донькою протягом півріччя (починаючи з набуття рішенням законної сили) кожен тиждень з 15–30 години до 20–00 години, без присутності матері за згодою дитини. У подальшому спілкування доньки з батьком може відбуватися наступним чином: з суботи 16–30 години до 20–00 години неділі без присутності матері та за згодою дитини. Канікули та свята між матір'ю та батьком навіпіл.

За встановлених обставин суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що сторони по справі мають рівні права та обов'язки щодо дитини. Батько, який проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має беззаперечне право на особисте спілкування з дитиною.

Задовольняючи частково позовні вимоги, суд першої інстанції виходив із того, що судом не встановлено обставин, які б свідчили про перешкоджання відповідачкою позивачеві у вихованні та спілкуванні з донькою.

Проте судом першої інстанції не враховано, що другий із батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення перешкод, якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні. Дійшовши висновку про те, що позивачеві перешкоди у вихованні та спілкуванні з донькою з боку відповідачки не чиняться, суд першої інстанції разом з тим встановив порядок спілкування позивача з донькою, чим допустив протиріччя у своїх висновках, оскільки порядок спілкування з дитиною встановлюється коли чиняться перешкоди в такому спілкуванні і це питання не знаходить свого вирішення за згодою батьків в добровільному порядку.

Тому суд апеляційної інстанції вважає, що оскільки сторони не дійшли згоди про порядок спілкування позивача з дитиною, виник спір і він звернувся до суду з цим позовом, то існують перешкоди у вихованні та спілкуванні з донькою з боку відповідачки. За таких обставин позовні вимоги в частині усунення перешкод у спілкуванні з дитиною підлягають задоволенню.

При встановленні позивачу графіку спілкування з дитиною за згодою дитини, суд першої інстанції виходив із того, що у дитини відсутнє бажання спілкуватися з батьком, відсутня прихильність до батька. Проте, визначаючи спосіб участі у спілкуванні та вихованні малолітньої дитини, суд першої інстанції не встановив об'єктивних умов, за яких такі побачення можуть відбуватися виключно за бажанням дитини та не врахував необхідність надання системної оцінки фактам та обставинам, які впливають на ухвалення певного рішення, зокрема, суд мав враховувати, у першу чергу, інтереси дитини, які не завжди можуть відповідати її бажанням, з урахуванням віку, стану здоров'я, психоемоційного стану.

Ані орган опіки та піклування, ані відповідач у справі не надали суду доказів на підтвердження висновку про те, що участь батька у спілкуванні та вихованні дитини можлива лише за бажанням дитини, а також що між батьком та дитиною існують стійкі психоемоційні перешкоди у спілкуванні.

Суд першої інстанції не встановив на підставі належних та допустимих доказів, що психоемоційний стан дитини свідчить про те, що спілкування з батьком поза її бажанням не відповідає найкращим інтересам дитини, а отже висновки суду першої інстанції про можливість та доцільність встановлення способу участі батька у спілкуванні з дитиною та у її вихованні лише за бажанням дитини ґрунтуються на припущеннях, не підтверджені належними та допустимими доказами.

Враховуючи постійне проживання дитини разом із матір'ю, тісний психоемоційний зв'язок саме з нею, обумовлення побачень батька з дитиною виключно бажанням дитини призведе до унеможливлення реалізації батьком своїх прав на участь у вихованні та побаченні з дитиною.

Суд першої інстанції встановив спосіб участі батька у вихованні малолітньої доньки за її згоди, проаналізувавши її свідчення у судовому засіданні та висновку органу опіки та піклування, однак не врахував 11-річний вік дитини та її можливість критичного мислення у ситуації, яка склалась із врахуванням неприємних стосунків між батьками, а також постійне проживання дитини із матір'ю. Тому суд апеляційної інстанції вирішив, що висновок суду першої інстанції про встановлення способу участі батька у спілкуванні з дитиною та її вихованні лише за бажанням дитини є безпідставним, без врахування обставин справи.

Органом опіки та піклування Слов'янської міської ради від 18.08.2020 року з урахуванням думки дитини було встановлено порядок спілкування позивача з донькою протягом півріччя (починаючи з набуття рішенням законної сили) кожну неділю з 15–30 години до 20–00 години, без присутності матері за згодою дитини. У подальшому спілкування доньки з батьком може відбуватися наступним чином: з суботи 16–30 години

до 20–00 години неділі без присутності матері та за згодою дитини. Канікули та свята між матір'ю та батьком навіпл.

Суд першої інстанції зазначив, що покладає в обґрунтування рішення висновки органу опіки та піклування щодо доцільності встановлення позивачу графіку спілкування з дитиною як такий, що в цілому відповідає інтересам дитини, та визначив порядок спілкування батька з дитиною з урахуванням ставлення дитини до батька, втрату зв'язку між батьком та дитиною – кожну третю неділю місяця з 12 години до 16 години за згодою дитини. За висновком суду саме такий спосіб участі батька у спілкуванні з дитиною не зашкодить їй, повністю відповідатиме можливості дитини у повній мірі сприймати піклування кожного з батьків про її здоров'я, фізичний та духовний розвиток.

Між тим, вирішуючи спір, суд першої інстанції фактично не прийняв до уваги висновки органу опіки та піклування щодо днів та часу зустрічей батька із дитиною, встановив період спілкування для дитини з батьком тривалістю лише 4 години в місяць, що є занадто малим та не сприятиме налагодженню стосунків між позивачем та його донькою.

Суд апеляційної інстанції не погодився із висновком суду першої інстанції про відмову у задоволенні позовних вимог у частині спілкування позивача із його дитиною під час канікулярного періоду з огляду на те, що на даний час дитина не згодна ночувати не у себе вдома, глибоко переконана, що в житті і квартирі батька для неї не має місця. У висновку органу опіки та піклування Слов'янської міської ради зазначено доцільність такого спілкування батька із дитиною.

У частині визначення способу участі батька у вихованні доньки, суд апеляційної інстанції, встановивши відсутність належних та допустимих доказів негативного впливу батька на розвиток дитини та урахувавши те, що між сторонами у справі склалися неприємні стосунки, вважає, що визначення зустрічей позивача зі своєю донькою по чотири години кожного місяця не призведе до відновлення теплих батьківських стосунків, а також не забезпечить дитині нормального психологічного стану під час таких зустрічей. Хоча між сторонами існує спір щодо участі батька у спілкуванні та вихованні дитини, вимоги позивача про те, що він бажає спілкуватися з дитиною, брати участь у вихованні доньки, є достатньо зваженими.

З урахуванням того, що особисті конфлікти між сторонами не повинні порушувати інтереси дитини та з урахуванням висновку органу опіки та піклування апеляційний суд вважає за можливе визначити спосіб участі батька у вихованні дитини шляхом встановлення графіка його спілкування із донькою 1) кожні другі вихідні місяця, починаючи з 16 години 30 хвилин суботи до 19 години 30 хвилин неділі, з можливістю відвідування дитиною місця проживання батька; інших місць в Україні за бажанням дитини; без присутності матері; з повідомленням відповідачки про місце перебування доньки під час реалізації батьком права на контакт з дитиною; 2) другу половину осінніх, зимових та весняних шкільних канікул з 10:00 години першого дня вказаного періоду до 20:00 години останнього дня вказаного періоду, з можливістю відвідування дитиною місця проживання батька; інших місць в Україні за бажанням дитини; за попередньою домовленістю між батьками дитини;

без присутності матері; з повідомленням відповідачки про місце перебування доньки під час реалізації батьком права на контакт з дитиною.

Колегія суддів апеляційного суду вирішила, що при визначенні такого способу участі батька у вихованні та спілкуванні з дитиною враховано насамперед інтереси дитини та встановлено графік зустрічей, який не порушує режиму її дня та навчання, не відриває її від нормального, звичайного для дитини середовища та не заважає нормальному існуванню.

Визначення саме такого способу участі у спілкуванні та вихованні дитини не суперечить інтересам дитини та є таким, що відповідатиме віковим потребам малолітньої дитини, та за сумлінного відношення батька до виконання свого обов'язку, буде достатнім для забезпечення участі батька у процесі виховання доньки.

При цьому, як правильно зазначив суд першої інстанції і з цим погодилася апеляційна інстанція, сторони, з урахуванням вікових змін дитини, його розвитку та потреб, не позбавлені в майбутньому права змінити встановлений судом спосіб участі у вихованні малолітньої дитини, що буде відповідати, насамперед, інтересам дитини.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95798125>.

Постанова Донецького апеляційного суду від 24.03.2021 року у справі №243/4812/20

Встановлюючи порядок побачень батька з дитиною, суд першої інстанції правильно застосувавши норми матеріального права, які регулюють спірні правовідносини, виходив із якнайкращих інтересів дитини, враховуючи думку дитини, її складний психічний стан та фобії дитини по відношенню до батька, дійшов обґрунтованого висновку про визначення порядку побачень батька шляхом спілкування з дочкою у присутності матері дитини.

При цьому зустрічі малолітньої дитини з батьком в присутності матері будуть сприяти її нормальному психоемоційному розвитку, поступовому відновленню довіри дівчинки до батька. З урахуванням вікових змін дівчинки, її розвитку та потреб, ставлення до батька батько не позбавлений у майбутньому права на зміну встановленого судом способу участі у вихованні малолітньої дочки, що буде відповідати, насамперед, інтересам дитини.

У лютому 2018 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та її вихованні, визначення способу участі у вихованні та спілкуванні з дитиною.

Позов обґрунтовано тим, що 30 січня 2010 року між ним та відповідачкою був укладений шлюб, від якого вони мають доньку. В травні 2017 року відповідач після сварки з позивачем, яку сама спровокувала, забрала дитину з місця її проживання і поїхала з донькою до місця проживання своєї матері. Відповідач чинить перешкоди йому у спілкуванні з донькою та ухиляється від виконання рішення органів опіки та піклування, у зв'язку з чим він змушений був звернутися позовом до суду.

У лютому 2018 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та її вихованні, визначення способу участі у вихованні та спілкуванні з дитиною.

Позов обґрунтовано тим, що 30 січня 2010 року між ним та відповідачкою був укладений шлюб, від якого вони мають доньку. В травні 2017 року відповідач після сварки з позивачем, яку сама спровокувала, забрала дитину з місця її проживання і поїхала з донькою до місця проживання своєї матері. Відповідач чинить перешкоди йому у спілкуванні з донькою та ухиляється від виконання рішення органів опіки та піклування, у зв'язку з чим він змушений був звернутися позовом до суду.

Посилаючись на зазначені обставини, позивач просив зобов'язати відповідача усунути перешкоди у його спілкуванні з донькою, визначивши такі способи участі батька у спілкуванні з донькою - систематичні побачення дитини з батьком в такі дні: - щотижня з п'ятниці з 15.00 по неділю до 20.00 год., з можливістю забирати дитину за місцем його проживання (без присутності матері дитини); - один раз на тиждень: по його можливості, з понеділка по п'ятницю з 15.00 до 18.00 год. за місцем навчання доньки або за місцем її проживання, перебування для відвідування дитячих заходів (без присутності матері дитини); - половину осінніх, зимових, весняних і літніх канікул за місцем його проживання (без присутності матері дитини); - на час його відпустки взимку до 10 днів і влітку до 21 дня з правом виїзду за межі України на оздоровлення дочки (без присутності матері дитини); - в свята за місцем його проживання (без присутності матері дитини); - Новий рік (парні календарні роки), Різдво (непарні календарні роки), Великдень (парні календарні роки); - день народження дитини (непарні календарні роки); - день народження його, його батька, матері, брата; - безперешкодне відвідування дитини у школі, а також присутність на шкільних заходах; - безперешкодне відвідування дитини у школі, а також присутність на шкільних заходах; - на час хвороби дитини, безперешкодне відвідування її за місцем знаходження.

Рішенням Васильківського міськрайонного суду Київської області від 6 жовтня 2020 року позов задоволено частково. Визначено такі способи участі позивача у спілкуванні з донькою - систематичні побачення дитини з батьком в такі дні: щотижня в суботу з 10.00 години до 20.00 години (в присутності матері); - половину осінніх, зимових, весняних і літніх канікул (в присутності матері дитини); - в святкові дні, день народження дитини, за бажанням дитини (в присутності матері дитини). В іншій частині відмовлено. Не погоджуючись з таким рішенням, представник позивача - адвокат Незвіський Д.Я. подав апеляційну скаргу.

Мотиви та правове обґрунтування апеляційного суду.

Заслухавши доповідь судді Шкоріної О.І., перевіrivши законність і обґрунтованість ухваленого у справі рішення в межах доводів апеляційної скарги, суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що апеляційна скарга не підлягає задоволенню, виходячи з наступного.

Відповідно до висновку Васильківської районної державної адміністрації від 28 жовтня 2019 року встановлено, що позивач не має заборгованості по сплаті аліментів на утримання

малолітньої дочки, має належні умови за місцем проживання в м. Києві, а відповідач, яка має належні побутові умови для проживання дитини за своїм місцем проживання - не чинить перешкод у спілкуванні батька з дитиною, однак вважає неприйнятним запропонований графік побачень. Рекомендовано встановити батькові брати участь у вихованні та спілкуванні з дитиною, відповідно до графіка спілкування в такі дні: кожну першу та третю суботу з 9.00 год. до неділі 16.00 години, половину осінніх, зимових, весняних і літніх канікул; в святкові дні за бажанням дитини.

Висловлюючи свою думку з приводу питання щодо участі батьків у її вихованні, малолітня в судовому засіданні в присутності психолога пояснила, що вона боїться тата, оскільки він бив її маму, і вона боїться залишатися з ним наодинці. Зустрічатися вона хоче з татом в Калинівці і щоб при цьому була мама. Після заслуховування думки дитини, психолог, яка була присутня під час опитування, пояснила, що у дитини зберігається тривожність і страх по відношенню до батька, дитина боїться залишатися з ним наодинці.

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позовних вимог, суд першої інстанції, взявши до уваги матеріальні та побутові умови сторін, ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, стан їх здоров'я і стан здоров'я дитини, її вік, а також беручи до уваги, що обоє батьків мають рівні права щодо спілкування з дитиною та участі у її вихованні незалежно від того, з ким проживає дитина, вважав, що позовні вимоги підлягають частковому задоволенню. Визначаючи способи участі батька у вихованні дочки та визначаючи години спілкування, судом враховані методичні рекомендації щодо режиму дня, який має забезпечувати високу працездатність дитини протягом навчального дня, тижня, року, захищати нервову систему від перевтоми, підвищувати загальну стійкість організму, створювати сприятливі умови для фізичного та психічного розвитку, а також прийнято до уваги висновки психолога щодо доцільності проведення зустрічей за місцем проживання дитини у присутності матері. З метою дотримання найкращих інтересів дитини, недопущення тривожності та травматичності нервової системи, збереження її спокійного емоційного стану, поступового відновлення довіри до батька, суд вважав за можливе проведення побачень дитини з батьком виключно в присутності матері дитини. Такий висновок суду першої інстанції ґрунтується на встановлених обставинах і відповідає нормам матеріального права.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Хант проти України» від 7 грудня 2006 року зазначено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини (рішення ЄСПЛ у справі «Johansen v. Norway» від 7 серпня 1996 року).

Отже, положення про рівність прав та обов'язків батьків у вихованні дитини не може тлумачитися на шкоду інтересам дитини.

У справах зі спорів щодо участі батьків у вихованні та спілкуванні з дитиною узагальнений та формальний підхід є неприпустимим, оскільки сама наявність спору з цього приводу є суттєвим інструментом впливу, особливо у відносинах між колишнім (фактичним) подружжям, який може використовуватися не в інтересах дитини. Кожна справа потребує детального вивчення ситуації, врахування різноманітних чинників, які можуть вплинути на інтереси дитини, у тому числі її думки, якщо вона відповідно до віку здатна сформулювати власні погляди.

Встановлюючи порядок побачень батька з дитиною, суд першої інстанції правильно застосувавши норми матеріального права, які регулюють спірні правовідносини, виходив із якнайкращих інтересів дитини, враховуючи думку дитини, її складний психічний стан та фобії дитини по відношенню до батька, дійшов обґрунтованого висновку про визначення порядку побачень батька шляхом спілкування з дочкою у присутності матері дитини.

При цьому зустрічі малолітньої дитини з батьком в присутності матері будуть сприяти її нормальному психоемоційному розвитку, поступовому відновленню довіри дівчинки до батька. З урахуванням вікових змін дівчинки, її розвитку та потреб, ставлення до батька батько не позбавлений у майбутньому права на зміну встановленого судом способу участі у вихованні малолітньої дочки, що буде відповідати, насамперед, інтересам дитини.

З'ясувавши в судовому засіданні думку малолітньої щодо питань, які стосуються її життя, прийнявши до уваги висновки психолога, суд першої інстанції прийняв рішення, що відповідає якнайкращим інтересам дитини.

Саме думка дитини стала вирішальним чинником для прийняття судом першої інстанції рішення щодо способів участі батька у вихованні дитини, проведення їх зустрічей у присутності матері. Надана судом першої інстанції оцінка дій позивача не стала підставою для висновку про проведення контакту батька з дитиною виключно у присутності матері, а тому доводи апеляційної скарги в тій частині, що суд протиправно вдався до створення негативного образу батька та навмисно відшукуював підстави для мінімізації контакту батька з дитиною, є безпідставними і відхиляються апеляційним судом.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95058614>.

Постанова Львівського апеляційного суду від 23.02.2021 року у справі №464/5895/18

Враховуючи вік дитини, стан її здоров'я, режим дня, щоденні інтереси малолітньої дитини, необхідність забезпечення звичного ритму життя дитини, думку сторін, а також наявні у матеріалах справи висновки органу опіки та піклування та попереднє рішення суду щодо визначення способів участі батька у вихованні дочки те, що на даний час обставини змінилися що стосується ставлення дитини до її батька, а саме, те, що дитині фактично потрібен певний час для налагодження стосунків з батьком, які слід вважати були майже втрачені через

значний період не спілкування, те, що дитина не в змозі буде налагодити стосунки з батьком без участі матері, – колегія суддів вважає що первісний позов є частково підставним.

Вказаним колегія фактично встановила новий спосіб участі батька у спілкуванні та вихованні доньки, відмінний від попереднього встановленого рішенням суду та частково відмінного від встановленого органом опіки та піклування.

22.10.2018 батько дитини звернувся в суд з позовом до матері дитини, третя особа Сихівська РА ЛМР, як орган опіки та піклування, у якому просив: – зобов'язати відповідача не чинити перешкоди у вихованні та вільному спілкуванні з донькою; визначити наступні способи участі батька у вихованні дочки: – систематичні побачення, поза межами проживання матері з донькою за попереднім погодженням із матір'ю дитини та без її присутності на нетривалий час у будні дні: понеділок–п'ятниця на одну-дві години (18.00 год.–20.00 год.), у другу та четверту суботу дві-три години (17.00 год.–20.00 год.) та у другу та четверту неділю місяця п'ять-шість годин (13.00 год.–18.00 год.), а також з ночівлею після досягнення дитиною шістнадцятирічного віку за згодою дитини; – в день народження доньки та у дні народження родичів (батька, дідуся, бабусі, хрещеного) з 12.00 год. до 16.00 год., поза межами проживання ОСОБА_3 та за попереднім попередженням матері дитини та без її присутності; – спільний відпочинок – першу половину літніх канікул дитина проводить з батьком (строком 45 днів); – необмежене спілкування з донькою ОСОБА_6 особисто, засобами телефонного, поштового, електронного та іншого засобу зв'язку, що не передбачають безпосереднього фізичного спілкування між батьком та донькою; – кожного Різдва та кожного Великодня (Пасха) в перший або другий день свят (за домовленістю із матір'ю), в тому числі з ночівлею (після досягнення дитиною шести років); – в день побачення батька з донькою, позивач має право забирати дитину з дому/садочка/виховного дошкільного закладу/школи особисто за попереднім телефонним повідомленням матері; – зобов'язати відповідача ставити до відома позивача про виїзд матері дитини з спільною донькою за межі області та погоджувати ці поїздки з позивачем у письмовій формі та за письмовою його відповіддю; – зобов'язати відповідача ставити до відома позивача про початок хвороби чи простуди чи інші проблеми із здоров'ям у дочки, або введення їй щеплень чи вакцини та погоджувати із позивачем методи і засоби лікування, або введення їй щеплень чи вакцини у письмовій формі та за письмовою відповіддю позивача; – призначити місцем передачі дочки від відповідача до позивача: біля входу до під'їзду житлового будинку за адресою.

09.04.2019 відповідачкою подано в суд зустрічну позовну заяву, у якому просила визначити способи участі у вихованні та спілкуванні з донькою, 2013 р.н., зокрема встановити час зустрічей в присутності матері: субота, неділя почергово – 16.00 год. до 18.00 год. В обґрунтування зустрічного позову покликала на те, що необхідно змінити графік зустрічей батька із дитиною встановлений розпорядженням третьої особи, адже дитина відвідує садочок, а тому не може бачитися із дитиною у визначений час.

Дитина є дитиною-інвалідом до 18 років та перебуває на диспансерному обліку як дитина з інвалідністю, потребує періодичного медичного обстеження та постійного лікування з приводу захворювання, а також постійного догляду з боку

матері ОСОБА_3, що підтверджено копіями довідки № 2145 від 15.05.2015 та листа від 26.01.2018 № 203 (Т.1 а.с. 56). Вказане ніким із учасників не оспоровалось та не спростовано.

16 вересня 2014 року Сихівському районною адміністрації Львівської міської ради прийнято розпорядження № 346 «Про визначення способу участі у вихованні та спілкуванні ОСОБА_1 з донькою ОСОБА_6 та встановлено з урахуванням зайнятості батьків, віку дитини, час зустрічей ОСОБА_1 із дочкою ОСОБА_6 в присутності матері: субота, неділя почергово з 13.00 год. до 15.00 год.; середа з 13.00 год. до 15.00 год. Матері не чинити перешкоди у зустрічах батька з донькою (Т.1 а.с. 57).

У зв'язку із невиконанням зазначеного розпорядження, 18 травня 2015 року рішенням Сихівського районного суду м. Львова у справі № 464/2339/15–ц задоволено позов частково ОСОБА_1. Визначено спосіб участі ОСОБА_1 у вихованні малолітньої дитини ОСОБА_6 у вигляді систематичних побачень у присутності матері: щосередини з 13.00 год. до 15.00 год., почергово щосуботи та щонеділі з 13.00 год. по 15.00 год. та зобов'язано ОСОБА_3 не чинити перешкоди ОСОБА_1 у побаченні з дитиною у визначені дні та години. В решті позову відмовлено. Рішення набрало законної сили 28.05.2015 та підлягає виконанню (Т.1 а.с. 140, 141).

17 жовтня 2016 року Сихівському районною адміністрації Львівської міської ради прийнято розпорядження № 599 «Про визначення способу участі у вихованні та спілкуванні ОСОБА_1 з донькою ОСОБА_6 та встановлено з урахуванням зайнятості батьків, віку дитини, час зустрічей ОСОБА_1 із дочкою ОСОБА_6 в присутності матері: субота, неділя почергово з 16.00 год. до 18.00 год.; понеділок, середа, п'ятниця з 16.00 год. до 18.00 год. Матері не чинити перешкоди у зустрічах батька з донькою (Т.1 а.с. 21).

16 грудня 2019 року Сихівському районною адміністрації Львівської міської ради, на виконання ухвали суду від 30.10.2019, надано висновок № 50 про доцільність визначення часу зустрічей ОСОБА_1 з донькою ОСОБА_6 в присутності матері: понеділок, середа, четвер з 16.00 год. до 18.00 год., субота, неділя почергово з 16.00 год. до 19.00 год., свята Різдва та Пасхи парні роки з батьком з 16.00 год. до 19.00 год., день народження дитини з 12.00 год. до 15.00 год. спільно з батьком (Т.1 а.с. 121).

Як також вбачається із даних розпоряджень та матеріалів, на підставі яких такі видані (Т.1 а.с. 210–248) дитина участі у засіданнях комісії не брала.

Допитана у судовому засіданні ОСОБА_3, як свідок, суду надала показання, що не здійснює перешкод у спілкуванні і вихованні дочки, адже позивач не з'явився у визначені рішенням суду і розпорядженням органу опіки і піклування час зустрічей. Дочка є інвалідом з дитинства, а тому потребує постійного догляду з боку матері. Не заперечує проти зустрічей батька з дитиною у вільний від заняття дитини час.

Таким чином, оцінивши подані докази як окремо кожен, так і в сукупності з іншими, суд не встановив перешкод позивачу в вихованні і вільному спілкуванні з донькою, про що стверджує у позовній заяві та не довів у відповідності до ст. ст. 77–81 ЦПК України. Разом із тим, суд не встановив невиконання розпорядження органу опіки і піклування від 17 жовтня 2016

року із сторони відповідача, адже наявність саме таких даних є підставою для застосування ч. 1 ст. 159 СК України (вирішення судом спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї). Попри те, із позовної заяви убачається, що позивач просить не змінити спосіб участі у вихованні доньки, а навпаки, просить встановити нові способи участі у вихованні дитини не обґрунтовуючи необхідність цього. Враховуючи наведене вище, суд прийшов до переконання, про відсутність підстав для усунення перешкод у вихованні та вільному спілкуванні позивача з дитиною, встановлення запропонованих позивачем способів участі його у вихованні доньки, адже такі не підтверджено жодними доказами у відповідності до ст. ст. 77–81 ЦПК України, а відтак суд не встановив, що таке буде відповідати інтересам дитини, а тому у таких вимогах суд відмовив.

Рішенням Сихівського районного суду м. Львова від 16 березня 2020 року у первісному позові про усунення перешкод у вихованні та вільному спілкуванні з дитиною, визначення способів участі у вихованні дочки та зобов'язання до вчинення дій – відмовлено повністю. У зустрічному позові про визначення способу участі у вихованні і спілкуванні з дитиною – відмовлено повністю.

Вказане рішення оскаржив батько дитини. В апеляційній скарзі просив скасувати рішення в частині відмови в задоволенні його позовної заяви та постановити нове, яким позов задовольнити повністю, а в решті рішення Сихівського районного суду міста Львова від 16.03.2020 року залишити без змін.

В судовому засіданні у суді апеляційної інстанції брала участь малолітня Суд намагався заслухати її думку стосовно питань, що стосуються предмету та підстав позову в присутності та з допомогою психолога. Однак малолітня ОСОБА_6, через своє захворювання, через яке визнана дитиною-інвалідом, вона не розмовляла. У певний спосіб, жестами реагувала на певні запитання суду, однак вільно та свідомо сформулювати думку не змогла.

Мотиви та правове обґрунтування апеляційного суду.

Колегія суддів вирішила, що апеляційна скарга підлягає до часткового задоволення з таких підстав.

Наявність спору між сторонами та різне бачення у сторін питання участі позивача у спілкуванні та вихованні дитини підтвердив і представник органу опіки та піклування, що, на його думку, проявилось під час засідань органу у 2016 та 2019 роках. Наявність між сторонами спору та різних бачень у питанні участі позивача у спілкуванні з дитиною та її вихованні також підтверджується і поданням відповідачкою зустрічного позову із своїм баченням способу участі батька у вихованні дитини та спілкуванні з нею.

Вказана спірність, подекуди конфліктність між сторонами у питанні участі позивача у спілкуванні з дитиною та її вихованні; відсутність компромісу; різні позиції з цього питання; невиконання рішень органу опіки та піклування та попереднього рішення суду відповідачкою, яке, також, не може бути наданий час виконане через втрату виконавчого документу позивачем та відмовою суду у виданні його дублікату; фактичне

заперечення відповідачкою бажання батька на використання його варіанту участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею; ненадання йому можливості реалізації його бажань стосовно участі у спілкуванні з дитиною (що частково можливо і викликано занадто амбітними планами батька, які не завжди могли узгоджуватися з інтересами матері), тощо – свідчать про перешкоди, що чинить відповідачка позивачу у вихованні та спілкуванні з їх спільною донькою. Такі перешкоди слід вважати полягають у ненаданні можливості спілкування та участі у вихованні дитини.

Зважаючи на наведені вище норми закону та обставини, про які йшлося такі перешкоди слід усунути та надати позивачу можливість спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні.

Враховуючи вік дитини, стан її здоров'я, режим дня, щоденні інтереси малолітньої дитини, необхідність забезпечення звичного ритму життя дитини, думку сторін, а також наявні у матеріалах справи висновки органу опіки та піклування та попереднє рішення суду щодо визначення способів участі у вихованні дочки те, що на даний час обставини змінилися що стосується ставлення дитини до її батька, а саме, те, що дитині фактично потрібен певний час для налагодження стосунків з батьком, які слід вважати були майже втрачені через значний період не спілкування, те, що дитина не в змозі буде налагодити стосунки з батьком без участі матері, – колегія суддів вважає що первісний позов є частково підставним.

Так, колегія суддів вважає за доцільне визначити такий спосіб участі батька у спілкуванні та вихованні доньки, а саме: надання йому можливості зустрічей та проведення часу з донькою за місцем її проживання в присутності матері у такі періоди: середа кожного тижня з 17.00 год. до 19.00 год.; друга та четверта неділя кожного місяця з 13.00 год. до 17.00 год.; другий день свят Різдва Христового та Великодня з 14.00 год. до 17.00 год.

Вказаним колегія фактично встановила новий спосіб участі батька у спілкуванні та вихованні доньки, відмінний від попереднього встановленого рішенням суду та частково відмінного від встановленого органом опіки та піклування. При цьому колегія суддів, на даний час, не вбачала можливості із врахуванням наведених обставин надавати батькові можливість брати участь у вихованні дитини за його місцем проживання, без присутності матері та на тривалі періоди.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95297231>.

Постанова Черкаського апеляційного суду від 02.03.2021 року у справі №703/4384/19

Колегія суддів вважає, що вимоги позивача про визнання за ним права приймати участь у виборі дошкільного навчального закладу, школи, секцій, гуртків та інших додаткових занять для дитини, та у разі хвороби дитини, погіршення стану його здоров'я, зобов'язати відповідача повідомляти батька про це невідкладно з моменту, коли мати дізналася про відповідну хворобу, погіршення стану здоров'я дитини або з моменту виникнення відповідних обставин, що можуть спричинити хворобу та інше погіршення стану здоров'я дитини відносять

до прав та обов'язків батьків, які передбачені нормами чинного сімейного законодавства України, і не можуть додатково визнаватися за ним рішенням суду без належних та допустимих доказів порушення цих прав з боку відповідача.

Прохання позивача про те, щоб суд зобов'язав відповідача за два дні до дня зустрічі з сином, надати йому точну інформацію, щодо фактичного місця навчання, проживання, перебування дитини, а у разі настання таких змін, повідомити про це його особисто на наступний день з дня настання таких обставин є незаконним та належним чином не обґрунтованим, не являється належним та ефективним способом захисту, за відсутності доказів порушеного права, відповідно судом до задоволення не підлягає.

У жовтні 2019 року позивач звернувся до суду з позовом, яким в остаточній редакції просив визначити такий порядок особистого спілкування та участі у вихованні сина:

- щонеділі з 10.00 години до 18.00 години та кожного вівторка та четверга з 17.00 години до 19.00 години за попередньою домовленістю та з матір'ю дитини з можливістю відвідування дитиною місця проживання позивача та місця проживання бабусі ОСОБА_4 та прабабусі з правом прогулянок по місту Сміла та місту Черкаси, відвідування дитячих розважальних закладів (в т.ч. кінотеатрів, кафе та інше) з урахуванням стану здоров'я дитини та інших обставин, що мають істотне значення до досягнення сином 5-ти річного віку;
- з п'ятниці 18.00 години до неділі 18.00 години та кожного вівторка та четверга з 17.00 години до 19.00 години за попередньою домовленістю з матір'ю дитини з можливістю відвідування дитиною місця проживання бабусі ОСОБА_4 та прабабусі з правом відвідування дитячих розважальних закладів (в т.ч. кінотеатрів, кафе та інше) з урахуванням стану здоров'я дитини та інших обставин, що мають істотне значення після досягнення сином 5-ти річного віку;
- спілкування з сином, в день народження дитини 12 липня по чотири години часу за присутності матері за попередньо домовленим часом та місці;
- спілкування з сином, в день народження батька по чотири години часу за присутності матері за попередньо домовленим часом та місці;
- проводити спільний відпочинок з сином під час канікул з можливістю поїздки до моря та інших зон відпочинку за попередньою домовленістю з матір'ю дитини, з урахуванням стану здоров'я дитини та інших обставин, що мають істотне значення після досягнення сином 5-ти річного віку;
- приймати участь у виборі дошкільного навчального закладу, школи, секцій, гуртків та інших додаткових занять для дитини.

У разі хвороби дитини, погіршення стану його здоров'я, зобов'язати відповідача повідомляти батька про це невідкладно з моменту, коли мати дізналася про відповідну хворобу, погіршення стану здоров'я дитини або з моменту виникнення

відповідних обставин, що можуть спричинити хворобу та інше погіршення стану здоров'я дитини. Зобов'язати відповідача за два дні до дня зустрічі з сином, надати йому точну інформацію, щодо фактичного місця навчання, проживання, перебування дитини, а у разі настання таких змін, повідомити про це його особисто на наступний день з дня настання таких обставин.

29.03.2019 позивач звернувся до служби у справах дітей Смілянської РДА. Комісією служби у справах дітей 23.04.2019 прийнято розпорядження №67 про встановлення способу участі у вихованні та спілкуванні з сином. Однак, незважаючи на прийняте рішення, відповідач продовжує чинити перешкоди у такому спілкуванні. На дзвінки та повідомлення позивача щодо приїзду до дитини не завжди реагує, разом з сином покинула місце свого проживання в м. Черкаси. Така поведінка відповідача суперечить інтересам дитини. Жодних обставин, які б давали підстави вважати, що спілкування батька з дитиною спричинить шкоду останній не існує.

Рішенням Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 26.11.2020 позовні вимоги у справі задоволено повністю. Суд виходив з того, що мати дитини (відповідач) протиправно чинить перешкоди у спілкуванні батька з сином, що є підставою для визначення судом порядку та способу спілкування батька та дитини. При цьому запропонований позивачем порядок спілкування суд вважав таким, що відповідає принципам розумності, справедливості, збалансованості між інтересами всіх учасників сімейних відносин, пріоритету інтересів дитини.

Не погоджуючись з таким рішенням суду першої інстанції, представник відповідача 23.12.2020 подала апеляційну скаргу. Ухвалою Черкаського апеляційного суду від 19.01.2021 року службу у справах дітей було зобов'язано надати суду в порядку ст.19 СК України письмовий висновок щодо позовних вимог у даній справі.

Відповідно до письмового висновку органу опіки та піклування, поданого апеляційному суду у порядку ст. 19 СК України з приводу позовних вимог у цій справі від 15.02.2021 за № 159 визначено наступний порядок участі у вихованні сина: щосуботи або щонеділі з 10 до 17 годин в зимовий час, з 15 до 19 години в літній час, за бажанням дитини та попередньою домовленістю з матір'ю дитини та у її присутності, з правом прогулянок по м. Сміла та м. Черкаси, відвідування дитячих розважальних закладів, кінотеатрів, дитячих кафе з урахуванням стану здоров'я дитини та інших обставин, що мають істотне значення.

Витребувавши у органу опіки та піклування вказаний письмовий висновок від 15.02.2021 за №159, суд апеляційної інстанції не може погодитися з ним в цілому, оскільки на думку колегії суддів він не в повній мірі забезпечує баланс інтересів дитини та закріплений у положеннях міжнародних норм та норм чинного законодавства України принцип рівності батьків у реалізації права на вільне спілкування з дитиною та участь у її вихованні, оскільки право батька на спілкування з дитиною є його незаперечним правом, а рівноцінне спілкування малолітньої дитини з батьком в тій же мірі, що і з матір'ю, відповідає її якнайкращим інтересам, не повністю враховано досить активне бажання батька спілкуватися із сином та займатися його вихованням.

Мотиви та правове обґрунтування апеляційного суду.

Колегія суддів, заслухавши у судовому засіданні думку батька і матері дитини, щодо встановлення графіку зустрічей, яка частково визнала запропонований позивачем порядок, представника служби у справах дітей, вивчивши матеріали справи, прийшла до висновку, що проведення зустрічей батька з дитиною до досягання нею п'ятирічного віку без присутності матері може негативно вплинути на психоемоційний стан дитини, оскільки між позивачем та дитиною відсутній сталий психологічний зв'язок та дитина, враховуючи трирічний вік та тривале проживання з матір'ю, повноцінно не може сприймати позивача, як батька. Для налагодження довірливих відносин між батьком і дитиною необхідний достатній час, протягом якого поступово буде відбуватися налагодження спілкування та формування емоційної прив'язаності сина до батька, та після досягнення дитиною п'ятирічного віку такі зустрічі доцільні та можливі вже без присутності матері.

Тому суд погодився з позивачем щодо встановлення зустрічі щонеділі з 10.00 години до 18.00 години та кожного вівторка та четверга з 17.00 години до 19.00 години за попередньою домовленістю з матір'ю дитини та в її присутності, з можливістю відвідування дитиною місця проживання позивача та місця проживання бабусі з правом прогулянок по місту Сміла та місту Черкаси, відвідування дитячих розважальних закладів (в т.ч. кінотеатрів, кафе та інше) з урахуванням стану здоров'я дитини та інших обставин, що мають істотне значення - до досягнення дитиною 5-ти річного віку.

При цьому апеляційний суд вважав за доцільне визначити позивачу графік зустрічей після досягнення дитиною п'ятирічного віку наступним чином: кожної першої та третьої п'ятниці місяця з 18.00 години до неділі 18.00 години та кожного вівторка та четверга з 17.00 години до 19.00 години за попередньою домовленістю з матір'ю дитини з можливістю відвідування дитиною місця проживання бабусі з правом відвідування дитячих розважальних закладів (в т.ч. кінотеатрів, кафе та інше) з урахуванням стану здоров'я дитини та інших обставин, що мають істотне значення.

Визначаючи графік зустрічей позивача із сином через вихідні дні у місяці, суд виходить з того, що прохання позивача визначити йому побачення з дитиною кожні вихідні дні місяця порушує права дитини на рівноцінне спілкування із кожним із батьків і у вихідні дні також, а також суперечить принципу рівності прав обох батьків на участь у вихованні дитини.

Одночасно суд вважав за доцільне визначити позивачу за його проханням зустрічі з дитиною в день народження дитини 12 липня по чотири години часу за попередньо домовленим часом та місці а до досягнення дитини 5-ти річного віку - за присутності матері, а також в день народження батька - по чотири години часу за попередньо домовленим часом та місці, а до досягнення дитини 5-ти річного віку - за присутності матері

Стосовно прохання позивача щодо визначення можливості проводити спільний відпочинок з сином під час канікул з можливістю поїздки до моря та інших зон відпочинку за попередньою домовленістю з матір'ю дитини, з урахуванням

стану здоров'я дитини та інших обставин, що мають істотне значення після досягнення сином 5-ти річного віку, колегія суддів вважає за можливе визначити такий порядок зустрічей, однак після досягнення дитиною шкільного 6-го віку, оскільки канікули передбачені саме шкільною програмою навчання, при цьому визначення конкретного періоду їх сумісного з сином відпочинку під час шкільних канікул та місця його проведення має відбуватися за попередньою домовленістю з матір'ю дитини.

При цьому колегія суддів вважає, що вимоги позивача про визнання за ним права приймати участь у виборі дошкільного навчального закладу, школи, секцій, гуртків та інших додаткових занять для дитини, та у разі хвороби дитини, погіршення стану його здоров'я, зобов'язати відповідача повідомляти батька про це невідкладно з моменту, коли мати дізналася про відповідну хворобу, погіршення стану здоров'я дитини або з моменту виникнення відповідних обставин, що можуть спричинити хворобу та інше погіршення стану здоров'я дитини відносять до прав та обов'язків батьків, які передбачені нормами чинного сімейного законодавства України, і не можуть додатково визнаватися за ним рішенням суду без належних та допустимих доказів порушення цих прав з боку відповідача.

При цьому колегія суддів вважає, що вимоги позивача про визнання за ним права приймати участь у виборі дошкільного навчального закладу, школи, секцій, гуртків та інших додаткових занять для дитини, та у разі хвороби дитини, погіршення стану його здоров'я, зобов'язати відповідача повідомляти батька про це невідкладно з моменту, коли мати дізналася про відповідну хворобу, погіршення стану здоров'я дитини або з моменту виникнення відповідних обставин, що можуть спричинити хворобу та інше погіршення стану здоров'я дитини відносять до прав та обов'язків батьків, які передбачені нормами чинного сімейного законодавства України, і не можуть додатково визнаватися за ним рішенням суду без належних та допустимих доказів порушення цих прав з боку відповідача.

Прохання позивача про те, щоб суд зобов'язав відповідача за два дні до дня зустрічі з сином, надати йому точну інформацію, щодо фактичного місця навчання, проживання, перебування дитини, а у разі настання таких змін, повідомити про це його особисто на наступний день з дня настання таких обставин є незаконним та належним чином не обґрунтованим, не являється належним та ефективним способом захисту, за відсутності доказів порушеного права, відповідно судом до задоволення не підлягає.

Отже, позовні вимоги позивача в частині встановлення порядку зустрічей його з дитиною за визначеним ним графіком підлягають до часткового задоволення з урахуванням вищевикладених норм права та обставин даної справи.

Зміна обставин чи правовідносин, що мають істотне значення при визначенні способу участі одного з батьків у вихованні дитини, в тому числі з врахуванням віку дитини, її прихильності до кожного з батьків, не позбавляє права батьків в майбутньому звернутись до суду з позовом про встановлення іншого способу участі одного з батьків у вихованні дитини.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95302954>.

Постанова Львівського апеляційного суду від 16.02.2021 року у справі №447/2540/19

Позовна вимога щодо надання дозволу батька брати участь у вихованні доньки, не підлягає до задоволення, оскільки це є обов'язком батька, який закріплений у СК України.

У рішенні суду першої інстанції не наведено підстав, за яких визначено батькові побачення з малолітньою донькою один раз на місяць, натомість, на переконання колегії суддів, зустрічі батька з дитиною один раз на тиждень у вихідні дні будуть сприяти відновленню довірчих відносин та емоційного контакту між ними, відповідатимуть інтересам, як батька так і дитини. Відновлення відносин та емоційного контакту малолітньої дитини з її батьком повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити або взагалі відгородити дитину від зустрічей з ним.

У жовтні 2019 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки, з участю третьої особи Органу опіки та піклування Новороздільської міської ради Львівської області, про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та у її вихованні.

Вимоги обґрунтовував тим, що із відповідачкою перебував у зареєстрованому шлюбі, який розірваний рішенням Миколаївського районного суду від 20.06.2019. За час спільного проживання у них народилась донька. Відповідачка чинить йому перешкоди у спілкуванні з дочкою. У зв'язку з наведеним, звернувся із заявою в орган опіки та піклування Новороздільської міської ради Львівської області, для прийняття рішення про визначення способу участі у вихованні дитини та у спілкуванні з нею, однак згідно протоколу № 11 від 30.07.2019 йому відмовлено у задоволенні зазначеної заяви. З огляду на наведене позивач звернувся з позовом, який просив задовольнити.

Рішенням Миколаївського районного суду Львівської області від 31 липня 2020 року позов задоволено частково. Зобов'язано матір не чинити перешкоди батькові у вихованні та вільному спілкуванні з донькою. Надано дозвіл батькові на спілкування з дочкою, один раз на місяць у визначений попередньо день за взаємною згодою матері та батька та за бажанням дитини. В решті позовних вимог відмовлено.

Рішення суду в частині відмови у задоволенні позовних вимог оскаржив позивач, вважає рішення в цій частині незаконним та необґрунтованим. Покликаючись на Конвенцію про права дитини, відповідні норми СК України зазначає, що суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання), місце та час їхнього спілкування.

При цьому, звертаючись із позовними вимогами у таких виклав певні способи участі у вихованні дитини, зокрема графік зустрічей, а саме: дві суботи місяця з 09 годин до 14 годин та дві неділі місяця з 15 годин до 18 годин за місцем проживання, що не було враховано судом при ухваленні оскаржуваного рішення. Таким чином, через відсутність в рішенні суду першої інстанції визначеного місця проведення зустрічей з донькою, присутність на таких матері, рішення не може вважатися

обґрунтованим. При цьому, вказавши у рішенні, що позивач може бачити доньку один раз на місяць за домовленістю з відповідачкою, суд не взяв до уваги наявність тривалого конфлікту між колишнім подружжям та неможливість діяти згоди щодо участі у спілкуванні з дитиною.

Крім цього, звертає увагу на те, що через нечіткість та неоднозначне формулювання резолютивної частини оскаржуваного рішення, таке буде неможливо виконати. Позивач вважав, що зобов'язаний приймати участь у вихованні дитини не епізодично, а постійно, а характер таких зустрічей не повинен бути формальний.

Мотиви та правове обґрунтування апеляційного суду.

Колегія суддів дійшла висновку, що апеляційну скаргу необхідно задовольнити частково виходячи із такого. Задовольняючи частково позовні вимоги, місцевий суд виходив того, що між сторонами виникли особисті конфліктні відносини, відтак самостійно домовитись щодо участі кожного з них у вихованні та спілкуванні з власною дитиною вони не можуть, що в кінцевому результаті стало підставою для звернення позивача до суду та часткового задоволення позовних вимог.

Разом з тим суд вказав, що позовна вимога щодо надання дозволу брати участь у вихованні доньки, не підлягає до задоволення, оскільки це є обов'язком батька, який закріплений у СК України.

З матеріалів справи вбачається, що перед поданням позовної заяви позивач звертався із заявою від 02.07.2019 до Новороздільської міської ради (Служби у справах дітей) про встановлення порядку побачень з донькою. Згідно копії витягу з протоколу виконавчого комітету Новороздільської міської ради Львівської області № 11 від 30.07.2019, позивачу відмовлено у задоволенні заяви «Про встановлення порядку побачень позивача з його донькою». При цьому, свого висновку з приводу спірних правовідносин, зокрема щодо способів участі батька у вихованні дитини, виконавчий комітет Новороздільської міської ради Львівської області не надав.

Ухвалою Львівського апеляційного суду від 15 грудня 2020 року витребувано від Новороздільської міської ради Львівської області висновок органу опіки та піклування щодо визначення способу участі батька у вихованні доньки. Рішенням виконавчого комітету Новороздільської міської ради Львівської області № 23 від 26.01.2021 затверджено висновок органу опіки та піклування про визначення способу участі батька у вихованні малолітньої доньки. Відповідно до вказаного висновку, орган опіки та піклування вважає за доцільне погодитись з порядком участі батька у вихованні доньки, встановленим рішенням Миколаївського районного суду від 31 липня 2020 року, як такого, що виходить з інтересів дитини, натомість, власних варіантів участі батька у вихованні дитини орган опіки та піклування не запропонував.

У справі, яка переглядалася, в суді першої інстанції малолітня не висловлювала думку щодо участі батька у спілкуванні з нею та у її вихованні, суд не встановив на підставі належних та допустимих доказів, що психоемоційний стан дитини свідчить

про те, що спілкування з батьком поза бажанням дитини не відповідає найкращим її інтересам, а отже висновки суду першої інстанції про можливість та доцільність встановлення способу участі батька у спілкуванні з дитиною та у її вихованні лише за бажанням дитини, і тим більше матері, ґрунтуються на припущеннях, не підтверджені належними та допустимими доказами.

В свою чергу, у висновку органу опіки та піклування, який затверджений рішенням виконавчого комітету Новороздільської міської ради № 23 від 26.01.2021 зазначено, що під час бесіди із фахівцем із соціальної роботи Новороздільського територіального центру соціального обслуговування дитина повідомила, що не бажає бачитись з рідним батьком, оскільки пам'ятає, як він словесно ображав та бив маму.

Проте, суд має враховувати висловлену думку системно, з'ясовуючи фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню питання місця проживання дитини. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків, які вони не можуть чи не бажають вирішувати в позасудовий спосіб. При цьому, суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси (частина третя статті 171 СК України).

З наданих суду доказів вбачається, що позивач піклується про свою малолітню доньку, турбується про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, сплачує аліменти на її утримання, позитивно характеризується по місцю проживання та місцю праці. Обмежень, які могли б перешкоджати позивачу у спілкуванні із малолітньою донькою, судом не встановлено. Зважаючи на наведене, колегія суддів прийшла до висновку про наявність правових підстав для зміни рішення суду першої інстанції шляхом виключення з мотивувальної та резолютивної частин висновків про встановлення способів участі батька у спілкуванні з дитиною та її вихованні лише за бажанням матері та дитини.

Крім цього, у рішенні суду першої інстанції не наведено підстав, за яких визначено батькові побачення з малолітньою донькою один раз на місяць, натомість, на переконання колегії суддів, зустрічі батька з дитиною один раз на тиждень у вихідні дні будуть сприяти відновленню довірчих відносин та емоційного контакту між ними, відповідатимуть інтересам, як батька так і дитини. Відновлення відносин та емоційного контакту малолітньої дитини з її батьком повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити або взагалі відгородити дитину від зустрічей з ним.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95023440>.

Постанова Житомирського апеляційного суду від 17.03.2021 року у справі №291/1338/19

Суд апеляційної інстанції з огляду на думку дітей та з метою забезпечення їх найкращих інтересів вважає, що визначені судом способи участі баби у вихованні внуків мають відбуватися за їх добровільної згоди, у зв'язку з чим рішення суду першої інстанції підлягає зміні, шляхом доповнення його резолютивної

частини абзацом четвертим наступного змісту «Вищезазначені способи участі баби у вихованні внуків здійснювати за згоди останніх».

Посилання відповідачів у апеляційній скарзі на відсутність доказів, які б підтверджували існування перешкод з їх боку щодо участі баби у вихованні та спілкуванні з внуками, не можуть бути підставою для скасування судового рішення, оскільки наявність спору з цього приводу свідчить про зворотнє.

У жовтні 2019 року позивачка звернулася до суду із позовом, у якому, просила зобов'язати відповідачів не чинити їй перешкоди у вихованні та спілкуванні з її внуками. Визначити наступний спосіб її участі у вихованні та спілкуванні з внуками без присутності відповідачів: мати побачення з внуками в шкільному закладі освіти під час проведення свят, організованих адміністрацією цього закладу; забирати внуків з шкільного закладу кожної другої і четвертої п'ятниці щомісяця, в тому числі із можливістю тимчасового перебування внуків з нею по місцю її проживання з ночівлею в дві доби (з п'ятниці на суботу та з суботи на неділю); мати побачення з внуками в їх дні народження з можливістю дарувати їм подарунки; спільно з внуками відвідувати святкування днів народження родичів дітей по лінії батька з 13-00 год. до 20-00 год., незалежно від дня тижня; раз на рік влітку вивозити внуків на оздоровлення по Україні на два тижні.

Рішенням цього суду від 05 червня 2020 року позов було задоволено частково. Зобов'язано відповідачів не чинити перешкоди позивачці у вихованні та спілкуванні з її внуками: Визначено способи участі позивачки у вихованні внуків шляхом встановлення можливості перебування внуків за місцем проживання баби, в тому числі з їх ночівлею (одну добу): кожен третю п'ятницю місяця з 18:00 п'ятниці до 18:00 суботи без присутності матері; щоліта відпочинок з бабусею (не менше 7 днів) з метою оздоровлення, екскурсій; мати побачення з внуками в дошкільному та шкільному закладах під час проведення свят; систематичні зустрічі з внуками за попередньою домовленістю з матір'ю у дні народження, святкові дні та канікули з моменту відвідування шкільного закладу. В задоволенні решти позовних вимог відмовлено. Вирішено питання розподілу судових витрат.

Мотиви та правове обґрунтування апеляційного суду.

Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що апеляційна скарга підлягає частковому задоволенню з огляду на наступне.

Розпорядженням голови районної державної адміністрації від 01 квітня 2019 року №61 про визначення способу участі у вихованні внуків, визначено для позивачки спосіб участі у вихованні внуків, у вигляді побачень та спілкувань з ними у вихідні та святкові дні та інші дні за домовленістю з матір'ю.

Позивачка пояснила, що відповідачка не виконувала дане розпорядження, крім того змінила номери мобільних телефонів дітей.

Допитані в судовому засіданні малолітні пояснили, що раніше спілкувалися з бабою, їздили до неї часто, гостювали, їздили до дяді, татового брата в смт.Попільню, бабуся приїздила до них, привозила подарунки, гроші, спілкувалися з нею по мобільному

телефону. Але після того як вона почала налаштовувати їх проти сім'ї, зокрема д.Толі, вони з нею спілкуватися перестали, номери мобільних телефонів поміняла їм мама. До того ж у зв'язку з тим, що бабуся подала позов до суду, вони тим більше категорично не бажають з нею спілкуватися.

Під час розгляду справи судом апеляційної інстанції, у відповідності до ч. 5 ст.19 СК України вистежено висновок органу опіки та піклування щодо вирішення даного спору, відповідно до якого орган опіки та піклування Ружинської районної адміністрації Житомирської області вважав за можливе перебування малолітніх дітей: з бабусяю кожної третьої п'ятниці щомісяця з 18:00 п'ятниці до 18:00 суботи та щоліта відпочинок з бабусяю не менше 7 днів без присутності матері (а.с. 240–241).

Оскільки, рішення суду першої інстанції не суперечить даному висновку та відповідає обставинам справи, суд апеляційної інстанції погоджується з визначеними судом першої інстанції способами участі баби у вихованні внуків, які встановлені з врахуванням розумного балансу інтересів між сторонами, інтересів дітей, їх віку, стану здоров'я.

Разом з тим, суд апеляційної інстанції з огляду на думку дітей та з метою забезпечення їх найкращих інтересів вважає, що визначені судом способи участі баби у вихованні внуків мають відбуватися за їх добровільної згоди, у зв'язку з чим рішення суду першої інстанції підлягає зміні, шляхом доповнення його резолютивної частини абзацом четвертим наступного змісту «Вищезазначені способи участі баби у вихованні внуків здійснювати за згоди останніх».

Посилання відповідачів у апеляційній скарзі на відсутність доказів, які б підтверджували існування перешкод з їх боку щодо участі баби у вихованні та спілкуванні з внуками, не можуть бути підставою для скасування судового рішення, оскільки наявність спору з цього приводу свідчить про зворотнє.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94686934>.

Постанова Миколаївського апеляційного суду від 04.02.2021 року у справі №487/8375/19

Суд першої інстанції не в повній мірі врахував вимоги ч.2 ст.159 СК та не звернув належної уваги на те, що за станом здоров'я дитина потребує спеціального догляду та спеціальної дієти, а тому, враховуючи відсутність у батька достатнього практичного досвіду із виконання рекомендації лікарів по догляду та лікуванню та виходячи насамперед з інтересів дитини, не можна повністю погодитися із висновком органу опіки та піклування виконавчого комітету Миколаївської міської ради від 20.07.2020 року, що всі зустрічі дитини із батьком повинні проходити без участі матері.

З огляду на викладене, а також враховуючи думку позивача ОСОБА_1, який в судовому засіданні у суді апеляційної інстанції не заперечував проти задоволення вимог апеляційної скарги про те, що перші п'ять його зустрічей з донькою ОСОБА_5 необхідно проводити у присутності матері, колегія суддів вважає обґрунтованими доводи апеляційної скарги щодо встановлення саме такого порядку зустрічей батька з дитиною.

У листопаді 2019 року позивачі звернулися до суду з позовом до відповідача про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною. На підставі рішення Заводського районного суду м. Миколаєва від 04 лютого 2019 року шлюб між подружжям було розірвано та вони перестали спільно проживати, дочка залишилась проживати з матір'ю. Як вказали позивачі, після розлучення матір перестала дозволяти їм бачитися з дитиною, створюючи обставини, які унеможливлювали побачення. Не зважаючи на це, батько вчасно і в повному обсязі сплачує аліменти, систематично цікавиться станом здоров'я та розвитком дитини та намагається побачитися з дитиною, приймати участь у її вихованні.

Також позивачі зазначають, що батько не позбавлений батьківських прав, характеризується позитивно, на обліках у лікарів нарколога та психіатра не перебуває, офіційно працевлаштований, має постійне місце мешкання в якому забезпечені умови для повноцінного розвитку, проживання та виховання дитини, за своїми якостями може здійснювати позитивний вплив на дитину, рішенням № 972 за його зверненням до Служби у справах дітей було встановлено дні та години спілкування з дочкою, але незважаючи на це матір ігнорує та продовжує чинити перешкоди в спілкуванні йому з дочкою, а бабусі- у спілкуванні та участі у вихованні онуки.

Посилаючись на викладене, позивачі просили усунути перешкоди в спілкуванні та в вихованні дитини, які чинить відповідачка шляхом визначення наступного способу участі у вихованні дитини:

- встановити побачення батьку з дочкою, без присутності матері, в наступні дні: щопонеділка з 09.00 год. до 13.00 год.; щосереди з 09.00 год. до 13.00 год.; щоп'ятниці з 15.00 год. до 18.00 год.; щосуботи з 09.00 год. до 18.00 год.; один раз в місяць, з урахуванням можливості позивача; з 09.00 год. суботи до 10.00 год. неділі, з ночівлею дитини за місцем проживання батька за адресою; в святкові дні не менше 4 годин на день, з урахуванням взаємної можливості позивачів; в день народження дитини - щорічно 26 жовтня - не менше 4 годин на день, з урахуванням взаємної можливості позивачів;
- встановити побачення бабусі з онукою, без присутності матері, в наступні дні: щонеділі з 10.00 год. до 13.00 год.; - в святкові дні не менше 2 годин на день; щороку 26 грудня - тривалістю 4 годин на день; - в дні народження - щорічно 16 серпня та 21 вересня, в присутності інших членів родини тривалістю 3 години на день; щорічно 1 червня та 1 травня - в присутності інших членів родини 3 години на день; в день народження ОСОБА_4 - щорічно 26 жовтня 2 години на день.

Представник відповідачки заперечував проти задоволення позову, посилаючись на те, що оскільки дитина народилась з вродженою патологією вроджена недостатність лактози - та потребує постійного спеціального догляду та строгої дієтотерапії з використанням безлактозних сумішей. Дитина не розмовляє, не може висловлювати свої бажання та потреби. Не розуміння її потреб, стане причиною психотравмування дитини, враховуючи відсутність у батька досвіду спілкування з дитиною протягом тривалого часу. Вважають, що спілкування з дитиною

поза її волі та місцем її мешкання призведе до негативних наслідків, які вплинуть, як на її фізичний, так і на психічний стан.

Рішенням Заводського районного суду м. Миколаєва від 27 листопада 2020 року позов задоволено частково. Встановлено побачення з дочкою без присутності матері – щопонеділка, щосередини, щоп'ятниці з 16:00 до 18:00 год та щосуботи з 10:00 до 12:00 год. В решті позовних вимог відмовлено.

Мотиви та правове обґрунтування апеляційного суду.

Апеляційний суд дійшов висновку, що скарга підлягає частковому задоволенню, виходячи з наступного.

Суд першої інстанції не в повній мірі врахував вимоги ч.2 ст.159 СК та не звернув належної уваги на те, що за станом здоров'я дитина потребує спеціального догляду та спеціальної дієти, а тому, враховуючи відсутність у батька достатнього практичного досвіду із виконання рекомендації лікарів по догляду та лікуванню та виходячи насамперед з інтересів дитини, не можна повністю погодитися із висновком органу опіки та піклування виконавчого комітету Миколаївської міської ради від 20.07.2020 року, що всі зустрічі дитини із батьком повинні проходити без участі матері.

Висновком експертного психологічного дослідження №7/38 від 20.11.2020 року встановлено, що розумові дії дитини формуються з відставанням і недостатньо продуктивно, до того ж процеси пізнавальної діяльності недосконалі звужене й обмежене сприймання, недостатня пам'ять та увага. Відмічається загальне відставання в інтелектуальному розвитку. Відмічається складність вироблення навичок. Показове порушення працездатності. Причиною цього явища є надлишкова виснаженість нервових процесів, їх інертність. У дитини проявляються такі риси, які зумовлюються хворобливими порушеннями функціонування нервової системи. На тлі надлишкової виснаженості, загальмованості нервових процесів проявляються такі характеристики, як млявість, боязкість, плаксивість. Надлишкова збудливість, яка також пов'язана зі швидким виснаженням, веде до бурхливих реакцій до зауважень. Для дитини зміна умов проживання, виховання та оточення дитини негативно вплине на її емоційний, психологічний стан та відчуття благополуччя. Наслідками негативного впливу є необхідність задоволення її потреби в постійному контролі і нагляду з боку матері щодо організації харчування (дотримання суворої дієти), профілактики вторинних інфекційних ускладнень, що можуть виникнути при недосконалому догляді та є небезпечними для дитини, а також потреби в систематичній комплексній корекційно-розвивальній роботі. Дитина потребує дотримання режиму сну і відпочинку, уникнення будь-яких психотравмуючих ситуацій, враховуючи порушення працездатності, виснаженість нервових процесів та наявні прояви рис, які зумовлюються хворобливими порушеннями функціонування нервової системи.

Визначаючи спосіб участі батька у спілкуванні та вихованні доньки суд першої інстанції звернув увагу на висновок експертного психологічного дослідження та зазначив про необхідність врахування віку дитини, її стану здоров'я, необхідність дотримання дитиною режиму, той факт, що дитина протягом певного часу не бачила батька та їй потрібно

звизкнуту до нього, щоб не відчувати тривогу через відсутність матері під час спілкування з батьком, але дійшов помилкового висновку про те, що навіть перші зустрічі дитини із батьком повинні проходити без участі матері.

З огляду на викладене, а також враховуючи думку батька, який в судовому засіданні у суді апеляційної інстанції не заперечував проти задоволення вимог апеляційної скарги про те, що перші п'ять його зустрічей з донькою необхідно проводити у присутності матері, колегія суддів вважає обґрунтованими доводи апеляційної скарги щодо встановлення саме такого порядку зустрічей батька з дитиною.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94686934>.

3.2. Практика Європейського суду з прав людини

Назва: X AND Y v. Romania (№2145/16; 20607/16)

Дата прийняття: 16 липня 2020 року

Зміст:

Заявники, які були трансгендерами, звернулися до органів влади з проханням внести зміни до документів, що посвідчують особу стосовно статі, імен та особистого цифрового коду. Їхні прохання були відхилені адміністративними органами та судами з підстави того, що особи, які звертаються з такими проханнями, мають надати докази проведення хірургічної операції зі зміни статі.

Оцінка Суду

(а) Застосовність

Право на повагу до приватного і сімейного життя включає в себе і гендерну ідентифікацію як один з аспектів особистості. Це застосовується до всіх осіб, зокрема трансгендерів, ким були заявники в цій справі, незалежно від того, чи бажають вони пройти процедуру зміни статі, схваленою владою. Тому стаття 8 Конвенції була застосовною в цій справі до аспекту «приватного життя» щодо клопотань заявників до національних судів із проханням внести зміни до записів в актах цивільного стану у зв'язку зі зміною статі. (b) По суті

Ключове питання, яке варто було з'ясувати, полягало в тому, чи дозволяли чинні нормативні положення та прийняті щодо заявників рішення встановити Суду, що держава виконала своє позитивне зобов'язання поважати їхнє право на повагу до приватного життя.

i. *Наявність відповідних правових норм для визнання зміни статі*
У румунському законодавстві не було передбачено конкретної процедури з розгляду клопотань про юридичне визнання зміни статі, як це передбачено в Італії. Водночас відповідно до чинного законодавства трансгендери мали змогу домогтися визнання судом їхньої зміни статі та внесення змін до відповідних записів в актах цивільного стану. Тому наявна законодавча база в Румунії дозволяла особам порушити провадження для розгляду по суті їхніх прохань про зміну статі.

Проте національні суди зіштовхнулися з труднощами у вирішенні таких чутливих питань, які постійно розвивались. Приклади рішень свідчать про певну невизначеність щодо процедури визнання зміни статі, який суд мав юрисдикцію для розгляду таких справ і проти якого відповідача варто подавати позов. Більше того, що стосується умов, які мають бути дотримані для юридичного визнання зміни статі та відповідно внесення змін до актів цивільного стану, то в усталеній практиці були певні розбіжності, принаймні на час подачі заявниками своїх позовів до суду, щодо першочергової вимоги проходження хірургічної операції зі зміни статі. Тому схоже, що деякі суди дотримувалися думки, що законодавство за будь-яких обставин вимагає попереднього рішення, яке б дозволяло проведення операції зі зміни статі, у той час як інші суди вважали інакше. Тому румунське законодавство зі зміни статі не було чітким та передбачуваним.

ii. Вимога проведення хірургічної операції зі зміни статі для внесення змін до актів цивільного стану

Національні суди вирішили, що заявники були трансгендерами на основі конкретної інформації про їхній психологічний стан, стан здоров'я та життя в суспільстві. Зокрема, ними було підкреслено, що заявники проходили гормональну терапію та операцію з видалення молочних залоз до чи під час провадження. Утім суди відмовили у визнанні зміни заявниками статі чи наданні дозволу змінити інформацію про стать та в цілому в актах цивільного стану, оскільки заявники не змінювали стать хірургічно. Суди взяли до уваги те, що принцип самовизначення не був достатнім для задоволення прохань про зміну статі. Заявники не бажали проходити операцію зі зміни статі до отримання юридичного визнання зміни ними статі й лише із цією метою та по суті посилалися на своє право на самовизначення. Ситуація заявників у цій справі відрізнялася від заявників у нещодавніх справах *S.V. v. Italy* і *Y.T. v. Bulgaria*, які бажали пройти таку операцію для того, щоб, на їхню думку, завершити процедуру зі зміни статі. З іншого боку, ситуація заявників була схожою із заявниками у справі *A.P., Garçon and Nicot v. France*, у якій визнання зміни статі обумовлювалось операцією стерилізації чи лікування, яке заявники не бажали проходити. У тій справі Суд виходив із того, що така вимога впливала з позитивного зобов'язання Франції.

На відміну від заявників в останній вказаній справі, заявники в цій справі не приділяли окремої уваги наслідку стерилізації необхідної операції, при цьому визнаючи, що операція може призвести до такого наслідку. Проте, як операція стерилізації чи лікування, операція зміни статі, яка вимагалася румунськими судами у справі заявників, які не бажали її здійснювати, явно вплинула на їхню фізичну недоторканість. У справі проти Франції Суд вирішив, що будь-яка двозначність навколо процедур юридичного визнання статі була проблематичною в разі, якщо фізична недоторканість особи підпадає під загрозу за статтею 8 Конвенції.

Щодо цього існувала різна усталена практика стосовно вимоги попереднього проведення операції зі зміни статі, принаймні на час подачі заявниками своїх позовів. Окрім того, національним законодавством не було передбачено жодної вимоги проведення такої операції для юридичного визнання статі,

хоча ця вимога згадувалася заявниками як підстава відмови в задоволенні їхніх прохань.

Крім цього, під час порушеного заявниками провадження суди жодним чином не обґрунтовували своїх доводів щодо конкретного характеру загального інтересу, що має перевагу над юридичним визнанням зміни статі. Крім цього, суди не проводили в рамках наявних у них можливостей оцінки, якою б обмеженою вона не була, роботу з урівноваження цього інтересу та права заявників на юридичне визнання їхньої гендерної ідентичності. Тому Суд не зміг установити підстав загального інтересу, які призвели до відмови у зміні інформації в актах цивільного стану заявників, щоб узгодити їх із гендерною ідентичністю заявників. Наведені Урядом причини виправдовували лише необхідність ухвалення судового рішення, і відповідно судового характеру процедури, а не обґрунтування вимоги проводити операцію зі зміни статі. Тому ці підстави не можуть слугувати виправданням бездіяльності національних судів.

ЄСПЛ розцінив це як доказ суворого підходу до визнання гендерної ідентичності заявників, у результаті чого вони впродовж необґрунтованого та тривалого періоду перебували в стані стресу, що могло викликати почуття вразливості, приниження та тривоги. Як й у справі *A.P., Garçon and Nicot*, національні суди поставили заявників, які не бажали проходити операцію зі зміни статі перед дилемою: або їм довелося б пройти операцію всупереч їхньому здоровому глузду й тим самим відмовитися від свого права на повагу до фізичної недоторканності, яке входить до сфери дії як права на повагу до приватного життя, так і статті 3 Конвенції, або вони мали відмовитися від визнання своєї гендерної ідентичності, яка так само входить до сфери права на повагу до приватного життя. На думку Суду, це порушило справедливий баланс, якого мають дотримуватись Договірні держави, між вимогами загального інтересу та інтересами конкретної особи.

Окрім цього, все менше держав-членів Ради Європи вимагають проведення операції зі зміни статі як попередньої умови для юридичного визнання гендерної ідентичності. До 2020 року жодна із 26 держав-членів більше не вимагала дотримання цієї умови.

Тому відмова національних органів влади юридично визнати гендерну зміну заявників за відсутності проведеної операції зі зміни статі становила не виправдане втручання у їхнє право на повагу до приватного життя.

Висновок:

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалене Палатою 19 січня 2021 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело:

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (липень 2020 року). Рішення за період з 01.07.2020 по 31.07.2020 / Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. – Київ, 2020. –14 стор. за посиланням <https://cutt.ly/Ugqbt8Y>.

4. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

4.1. Наукові публікації

- Проблеми сучасного сімейного права. Парнета О.Й. та ін. Тернопіль, 2020. 205 с.
- Ревуцька І.Й. До питання створення сім'ї за законодавством України та країн-членів ЄС. Ужгород, 2020. 186 с.
- Менджул М. Порівняльне сімейне право. Навчальний посібник. Ужгород, 2021. 296 с.
- Герасимчук Л. Недійсність шлюбу за сімейним законодавством України та застосовність норм міжнародного приватного права. Підприємництво, госп-во і право. 2020. № 4.
- Завгородня Ю.С. Зобов'язання держави у сфері забезпечення прав дитини. Наук.вісн.Дніпропетр.держун-ту внутр.справ. 2020. №1. С. 27–32.
- Степаненко О. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. Підприємництво, госп-во і право. 2020. № 4. Посилання: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/56.pdf>
- Яковенко В. В. Особливості укладання шлюбу в Об'єднаних Арабських Еміратах. Часопис Київ. ун-ту права. 2020. № 1. С. 439–442.
- Верба-Сидор О. Формальна сепарація як умова розірвання шлюбу у законодавстві держав-учасниць Європейського Союзу (Данія, Ірландія та Італія. Вісн. Київ. нацун-ту ім. Т. Шевченка. Серія : Юрид. науки. 2019. Вип. 4. С. 20–24
- Гожій І.О. Деякі проблемні аспекти сурогатного материнства з іноземним елементом. Право і сусп-во. 2020. № 3. С. 224–230.
- Гришко О.М. Питання щодо співвідношення юридичної відповідальності та державно-правового примусу на прикладі сімейного права. Прав.новели. 2020. № 11. С. 9–15. Р. Посилання: http://legalnovels.in.ua/journal/11_2020/3.pdf
- Заболотна Н. Я. Цивільна правоздатність зачатой, але ще не народженої дитини. Прав.новели. 2020. №11. С.66–73. Посилання: http://legalnovels.in.ua/journal/11_2020/11.pdf

- Покальчук О. Право на сурогатне материнство одностатевих партнерств. Теорія і практика інтелект. власності. 2020. № 2 (112). С. 101–109
- Січко Д.С. Сучасні проблеми правового забезпечення стягнення аліментів. 2020. № 1. С. 86–91.

4.2. Дисертації

➤ Ватрас В.А. «Джерела сімейного права»

дата захисту: 30.01.2021

місце захисту: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

автореферат дисертації: <https://cutt.ly/3b0bP9u>

дисертація: <https://cutt.ly/Gb0bVFm>

➤ Шеховцова В.В. «Здійснення та захист прав дитини на належне батьківське виховання»

дата захисту: 04.02.2021

місце захисту: Харківський національний університет внутрішніх справ

автореферат дисертації: <https://cutt.ly/Hb0nUx>

дисертація: <https://cutt.ly/Kb0nxEe>

➤ Оніщук О.М. «Зловживання батьківськими правами»

дата захисту: 02.03.2021

місце захисту: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака

автореферат дисертації: <https://cutt.ly/Ub0nOHK>

дисертація: <https://cutt.ly/tb0nSOs>

4.3 Публікації, які не відносяться до розряду наукових

- Як стягуються аліменти на дитину, якщо батьки не перебувають у шлюбі? Юридична газета. 2021.12 січня. URL: <https://cutt.ly/pb0nCSC>
- Сорока М. Разделительный барьер. Юридическая практика. 2021. 26 янв. (№ 3/4). URL: <https://cutt.ly/jb0nOff>
- Лепихина О. Спор доказательств. Юридична практика. 2021. 26 янв. (№ 3/4). URL: <https://cutt.ly/Hb0n7ky>

5. РІЗНЕ

5.1. Комітет презентував звіт за 2020 рік



ЗВІТ

КОМІТЕТУ З СІМЕЙНОГО ПРАВА

ЗА 2020 РІК

Загалом, було проведено 18 заходів. Серед актуальних – сімейно-правова гра «Справедливці» для дітей адвокатів, онлайн-дискусія серед фахівців на тему: «Скасування Сімейного кодексу України. За чи проти?», акредитований Круглий стіл на тему: «З'ясування судом думки дитини: нормативне врегулювання, судова практика та психологічний аспект».

Членами Комітету також підготовлено 29 публікацій, які були розміщені на сайті НААУ, ВША НААУ, ЗМІ. Серед актуальних – стаття Child Law в Україні та світі, у якій було розкрито питання розвитку дитячого права, а також створення Центру «Адвокат дитини» у Вищій школі адвокатури НААУ.

17 червня 2020 року Комітетом у співпраці з Центром сімейно-правових досліджень та Вищою школою адвокатури НААУ підготовлено методичні рекомендації для адвокатів «Найкращі інтереси дитини у цивільному провадженні».

Представники Комітету виступили лекторами у 57-ми навчальних заходах ВША НААУ. Відзначаємо марафон вебінарів із нагоди відзначення 31-річчя Конвенції ООН про права дитини. Захід тривав цілих 3 дні (сумарно 19 вебінарів). Кожен учасник зміг підвищити свою кваліфікацію з різних аспектів вирішення сімейних спорів та застосування норм сімейного законодавства.

Перегляд звіту: <https://cutt.ly/wcpmfu3>

5.2. Бюлетень Комітету з сімейного права НААУ за IV квартал 2020 року

У бюлетені відображено:

- новини комітету;
- відповіді членів Комітету на запитання адвокатів;
- новели (актуальні зміни) законодавства;

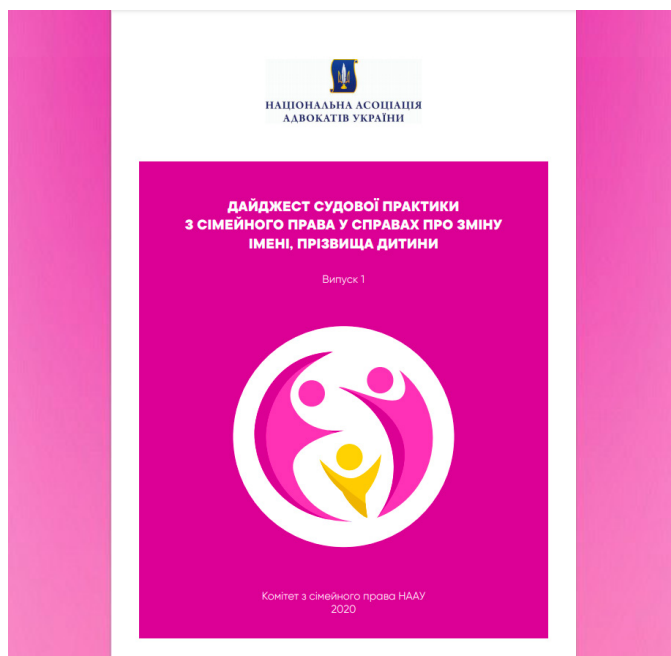
- огляд судової практики у справах щодо поділу майна подружжя, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини, міжнародного викрадення дітей, визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав, видачі обмежувальних приписів та інших сімейних спорів;

- перелік наукових публікацій, дисертацій.

Посилання на бюлетень: <https://cutt.ly/hcpbU7v>



5.3. Дайджест судової практики у сімейних справах про зміну імені, прізвища дитини у зв'язку з розірванням шлюбу, позбавленням батьківських прав



У дайджесті відображені правові позиції Верховного суду при вирішенні вищевказаних справ. Зокрема, у збірнику можна знайти: які обставини беруться до уваги при вирішенні спору з метою дотримання принципу забезпечення найкращих інтересів та чи враховується думка дитини при розгляді таких справ.

Посилання на дайджест: <https://cutt.ly/dcpv2DZ>

5.4. Відповіді членів Комітету на запитання адвокатів у межах рубрики Вищої школи адвокатури НААА #ВідповідіЛекторівВША

Відповідає Ольга Серишева:

Чи є судова практика щодо висловлення думки дитини під час отримання дитини під опіку? Ситуація: є три дитини: 17, 15, 14 років. Всі в одному інтернаті. Хочемо забрати дитину, якій 14 років. Орган опіки зазначає, що забираємо або всіх, або нікого. Чи можна якось вирішити ситуацію через суд з урахуванням думки дитини, щоб забрати тільки одну дитину? (04.01.2021) <https://cutt.ly/Nb00YvF>

Якщо одній дитині вже виповнилося 14 років, іншій тільки буде 6 років. Є справа про адміністративне правопорушення щодо психологічного насилля з боку матері. Старша дитина хоче жити з батьком, але батька ще турбує доля молодшої дитини. чи може це свідчити про психологічне насилля і на іншу дитину молодшу? чи може дитина висловити думку щодо і проживання з батьком молодшої дитини? (05.01.2021) <https://cutt.ly/Nb00IL7>

Чи має право виконавча служба блокувати соц. рахунок, на який надходять дитячі кошти? (01.03.2021) <https://cutt.ly/Xb00AwI>



Відповідає Лариса Гретченко:

У 1-му класі навчається хлопчик, який влаштовує істерики на уроках. Батьки інших учнів в чаті протягом 2-х тижнів влаштували цькування мамі дитини, називаючи хлопчика неадекватним, асоціальним, вимагали від мам довідки про стан здоров'я. Чи підпадають дії батьків однокласників під булінг та як реагувати в такому випадку? (11.01.2021) <https://cutt.ly/1b00CUC>

Чи можна притягнути до відповідальності за булінг старшокласників з сусідньої школи, які щовечора переслідують мого сина при поверненні з басейну, насміхаються, штурхають та вимагають гроші за прохід через подвір'я закладу освіти? (28.01.2021) <https://cutt.ly/yb00MPx>



Директор школи реагує на заяви батьків про булінг дітей одноосібним розглядом або шляхом проведення спільних нарад в педагогічному колективі та приховує ці випадки від органів поліції. Чи відповідають дії керівника закладу освіти вимогам законодавства та яку відповідальність передбачено за неповідомлення поліції про випадки цькування учасників освітнього процесу? (03.02.2021) <https://cutt.ly/jb0PrdK>

Чи належить до булінгу випадок, коли неодноразові цькування та утиски дитини однокласником відбуваються під час дистанційного навчання? (10.02.2021) <https://cutt.ly/8b0Pyre>

Відповідає Ганна Гаро:

Чи стягуються державним виконавцем аліменти з доходів боржника, отриманих від продажу нерухомості? (12.01.2021) <https://cutt.ly/8b0PdOY>

Ви говорили про зміну ШД статусу майна зі спільного в особисте наприклад, а як же ч.5 ст. 93, якщо це нерухоме майно? (23.01.2021) <https://cutt.ly/Zb0Pgcv>

Який строк позовної давності про визнання шлюбного договору недійсним після розлучення? Загальний? Чи є особливості? (25.01.2021) <https://cutt.ly/4b0Ph5c>

Яка ставка судового збору за подачу позову про зменшення розміру аліментів? (26.01.2021) <https://cutt.ly/Ob0Pljf>



Відповідає Тамара Денисова:

Як виселити колишнього з подружжя, який зареєстрований в квартирі іншого з подружжя. Квартира не є у спільній сумісній власності. колишній з подружжя нічого не порушує, просто продовжує жити в квартирі після розлучення. (12.01.2021) <https://cutt.ly/4b0PEUj>

Чи можна виселити власника майна, якщо він вчиняє домашнє насильств, а подружжя вже розірвало шлюб? При цьому жінка не є власником квартири, але весь час проживала в квартирі. (14.01.2021) <https://cutt.ly/9b0PYby>

Відповідає Тетяна Жидачек:

Якщо батьки всупереч своїм зобов'язанням не уклали договір на придбання квартири, яка відповідальність настає для батьків? (12.01.2021) <https://cutt.ly/ob0PCMg>

Відповідає Ірина Попіка:

Чи можливо виселити чоловіка, який подав позов про розлучення, захопив квартиру, яка є спільною власності, змінив замки, але не зареєстрован в даній квартирі? При цьому має намір після розірвання шлюбу подати позов про поділ майна. (19.01.2021) <https://cutt.ly/yb0P3fa>

Як можна поїхати у відпустку за кордон (Туреччина) з дитиною, якщо мій чоловік не дає нотаріально посвідченого дозволу на подорожі? Чи можна через рішення органів опіки чи через суд? (01.03.2021) <https://cutt.ly/Db0AeMi>

Відповідає Людмила Гриценко:

Якщо продається квартира, де є частка дитини, то перед тим, як цю квартиру продати, батьки маю забезпечити дитину такою ж часткою в іншій квартирі. Як це на практиці реалізовується і як в цьому випадку відбувається комунікація з органами опіки та піклування (мається на увазі що органи опіки та піклування попередньо повідомляються батьками про намір продати квартиру і як в подальшому розвиваються події)? (20.01.2021) <https://cutt.ly/xb0AazX>

Чи можливо виселити дітей дружини від першого шлюбу? (01.02.2021) <https://cutt.ly/ob0JJWn>

Відповідає Наталія Паламарчук:

Як на практиці відбувається оформлення права власності дитини на частку на квартиру (що за чим відбувається)? (26.01.2021) <https://cutt.ly/Ub0JBDn>

**Відповідає Мирослава Аннюк:**

Як та ким забезпечується виконання термінових заборонних та обмежувальних приписів? <https://cutt.ly/tb0KjuX>

Справа про обмежувальний припис розглядалась в першій інстанції два місяці. Тепер вже ще два місяці в апеляції) Чи може суд відмовити через втрату актуальності питання з часом? (27.01.2021) <https://cutt.ly/9b0KILD>

Якщо дружина не була зареєстрована в квартирі – власності чоловіка, як зможе вона довести своє право користування житлом? (29.01.2021) <https://cutt.ly/Cb0Kmc0>

Відповідає Ольга Філатова:

Якщо фактично матір проживає в одному районі у Києві, а батько в іншому районі Києва, справа розглядається за місцем реєстрації у Львові, який орган опіки та піклування буде доречним? (03.02.2021) <https://cutt.ly/Xb0KFXG>

Чи є судова практика і чи були у вас справи щодо реєстрації дитини з матір'ю, з якою вона проживає без дозволу батька (реєстрація потрібна матері аби мати змогу віддати дитину в садочок в Києві). (17.02.2021) <https://cutt.ly/Ob0KH2K>

Відповідає Тетяна Водоп'ян:

Чи може працювати вчителем людина, яка позбавлена щодо своїх дітей батьківських прав? (09.02.2021) <https://cutt.ly/tb0KCPB>

Продає власник житла, в якому зареєстрована дитина. чи вимагається згода батьків дитини? (18.02.2021) <https://cutt.ly/tb0KN5U>

**Відповідає Ганна Круглякова:**

Увесь цей час дитина-агресор проживає у сім'ї усиновлювача? Якщо існує реальна загроза завдання шкоди здоров'ю усиновленою дитиною рідним дітям усиновителя, як тоді вийти із ситуації? А що в вашій ситуації робив ООП? Чи приймали якісь рішення щодо дитини чи щодо батьків? Чи фіксували хоч щось? Чи можна в такому випадку дитину агресора передати назад до дитячого закладу на період, коли скасовується усиновлення? (09.03.2021) <https://cutt.ly/db0Lw5j>